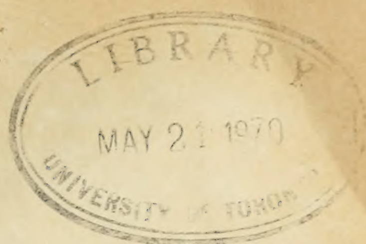
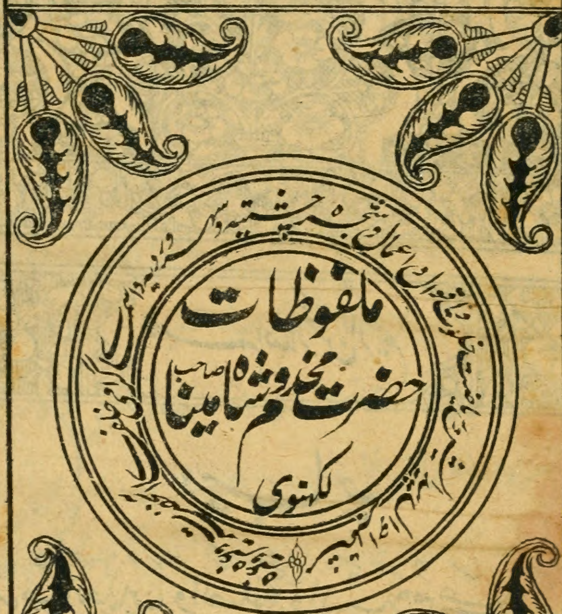

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 12 08 12 02 026 2

Shāh Mīnā
Malfūẓat-i
Shāh Mīnā

الا ان اولیاء اللہ لا خوف علیہم ولا ہم یحزنون

ملفوظات حضرت مخدوم شاہ مینا صاحب لکھنوی

در مطبع مرقع عالم ہردوئی زیب انطباع یافت

عابد علی مصور

(مجید حسین جلال اکبر آبادی نوشت)

بسم اللہ الرحمن الرحیم

دیباچہ

الحمد للہ رب العلمین والصلوۃ والسلام علی رسولہ محمد
وآلہ واصحابہ وازواجہ واہل بیتہ واہل طاعتہ
اجمعین ۵

اما بعد احقر العباد عاصی مجتبیٰ علی ابن مولوی سید مظہر علی
صاحب آنریری مجسٹریٹ ومینوسپل بورڈ سندیلہ ضلع ہردوئی - کمترین مریداز مریدان حضرت
قدوۃ السالکین زبدۃ العارفین مقبول بارگاہ احد جناب مولانا مرشدنا حافظ کرم احمد شاہ

صاحب سندیلوی - قادری چشتی سهروردی قدس سره العزیز بخدمت ناظرین والا تمکین مختصرے کیفیت درباره طبع این نسخه متبرکه التماس می نماید که از عرصه دراز این رساله بخط قلمی موسوم به **ملفوظات** حضرت سلطان الاولیا والواصلین وبرہان الاصفیا و الکاملین شیخ المشایخ محبوب بارگاه لم یزلی قطب العالم حضرت مخدوم شیخ محمد بن **شیخ قطب** المعروف به **شیخ مینا** صاحب لکھنوی قدس الله سره ونور الله مرقده بنور الخفی والجلی مرتبه میر محی الدین صاحب ابن حسین الرضوی الحسن ایٹھوی به کتب خانه حضرت حافظ صاحب قبله مثل دیگر کتب ہائے قلمی بطریق استفاده وتعلیم محفوظ وموجود بود بلکه بارہا حضرت پیر ومرشد برحق **حافظ صاحب** قبله وسالک راه طریقت و واقف رموز حقیقت عم بزرگوار این خاکسار حضرت مولانا سید اظہر علی شاه صاحب قدس سره جانشین اول ومولانا حافظ حاجی خلیل الدین احمد صاحب سندیلوی قصد طبع این رساله فرموده بودند لیکن بفحوائے مصداق کُلُّ اَمْرٍ مَّرْهُوْنٌ بِاَوْقَاتِهَا وقت آن نیامده بود صورت ظهور نیافت الحال این خاکسار بعہد خلافت مولوی حیدر حسین صاحب گوپاموی جانشین دوم بایمائے شریف جناب شاه حسام الدین صاحب پیرزاده حضرت مخدوم شاه مینا صاحب برد مضجعه وبتحریک دوستان ہمدم ورفیقان مکرم حاجی مشتاق احمد صاحب ولد منشی حسین احمد صاحب خیرآبادی وشیخ معشوق حسین صاحب ولد شیخ محمد حسن صاحب سندیلوی که مریدان حضرت حافظ صاحب قبله اند -

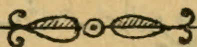
این نسخه مقدسه بغرض حصول افاده برادران دینی ودنیوی بزیور طبع آراسته گردید - ہرکه ازین رساله

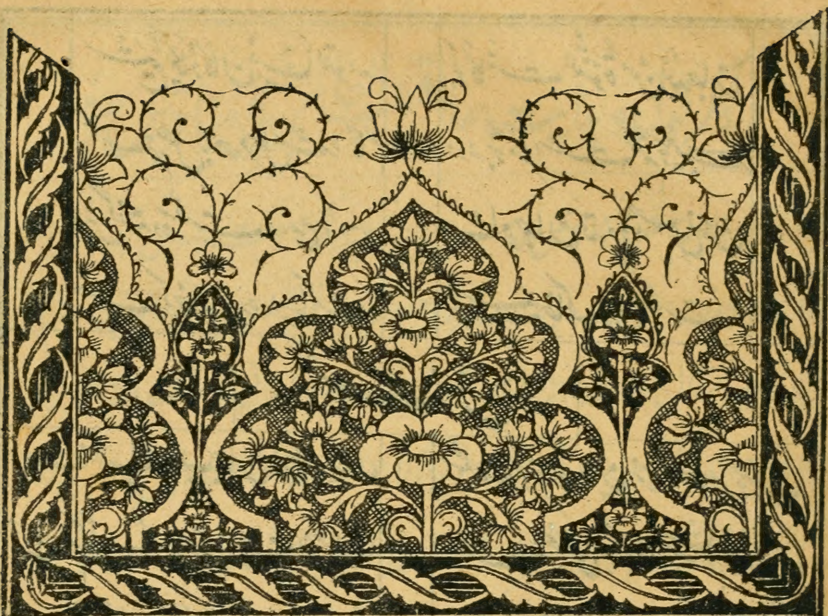
مقدسہ فوائد حاصل نماید این عاصی را نیز بدعاے خیر یاد فرماید۔

اسماے گرامی سلسلہ بزرگان خاندان چشتیہ و سہروردیہ

کہ از مخدوم شاہ مینا صاحب قدس سرہ بہ حافظ صاحب قبلہ میرسد

حضرت مخدوم شیخ محمد المعروف بہ شاہ مینا صاحب لکھنوی قدس سرہٗ۔ خلیفہ وے حضرت مخدوم شیخ سعد صاحب خیرابادی قدس سرہ۔ خلیفہ وے۔ حضرت مخدوم شاہ صفی صاحب صفی پوری قدس سرہ۔ خلیفہ وے۔ حضرت مولانا شاہ قدرت اللہ صاحب صفی پوری قدس سرہ۔ خلیفہ وے۔ حضرت مولانا شاہ عبداللہ صاحب سندیلوی قدس سرہٗ۔ خلیفہ وے حضرت مولانا محمد فضل شاہ صاحب سندیلوی قدس سرہ۔ خلیفہ وے حضرت مولانا سید معشوق علی شاہ صاحب خیرآبادی قدس سرہٗ۔ خلیفہ وے۔ حضرت مولانا و مرشدنا حافظ کرم احمد شاہ صاحب سندیلوی قدس سرہٗ۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم

سپاس بیقیاس مرصانعی را کہ مقالات صاحبدلان سبب ہدایت ساختہ درود بیحد و دمبدم مر
کہ ارباب ہدایت لبطغرائے طفیلش علم ولایت افراختہ وبس روانی راکہ مشاط متابعت بزیور
شریعت وبیرایۂ طریقت ظاہر وباطن آراستہ ویارانی کہ طوطی شکرخائی اُنَا اَفْصَحُ بخطاب
مستطاب اَصْحَابِی کَالنُّجُوْمِ بنواختہ اما بعد میگوید بندہ امیدوار برحمت پروردگار محی الدین بن حسین
الرضوی الحسین کہ برائے پاس خاطر بعضی طالبان شمہ احوال واقوال واعمال وریاضات
وخوارق عادات وغیر ذٰلک قدوۃ العرفاء الکاملین اسوۃ الکبراء العارفین المتوجہ الی اللہ بالکلیۃ
والداعی الی اللہ بالانوار الجلیۃ شیخ الشیوخ اہل الاسلام قطب العالم والانام مظہر الشریعۃ
کاشف الحقیقۃ شیخ محمد بن شیخ قطب المعروف بہ شیخ مینا ادام اللہ برکاتہٗ فینا

شیخ ما یکاد کان نبیاً لقومه — لو کانت النبوة من بعد جایزاً
ختم رسل با حمد مرسل شده تمام — در شعر تو سزاست ختم پیغمبری
خوش گفته و در سفته در مدح آن — شاهِ جهان قدوهٔ اهلِ زمان
هر که خواهد دیده را بینا کند — سرمه خاکِ در مینا کند

غزل

ای قطبِ اقطابِ جهان در هر علوم برتری — مثلت نخیزد بعد ازین زیرِ سپهرِ چنبری
آن دم که آئی در سخا دریا بلرزد از عطا — بیحد نه بخشی بر گدا بر رستم شاه خیبری
عامل بعمل اتقیا کامل مکمل اولیا — شامل بقول انبیا زین وصف هم روشن تری
آمد ندا در گوشِ ما ای پر هنر شاغل چرا — رو پیش قطب رهنما بنمای فنِ شاعری
شیخ محمد قطب دین قطب است در عالم یقین — هر یک مرید از روم و چین در ذاتِ هر همه حاضری
بند کریم بینوا بنواز اکنون کن دعا — حاجاتِ من گردد روا برهان مراز مضطری

و بعضے فوائد رئیس العارفین قطب السالکین شیخ قوام الحق والشرع والدین العباسی و احوال بدر السالکین سلطان العارفین شیخ سارنگ قدس الله اسرارهم که مسموع بطریق تواتر مذکور است در شرح رسالهٔ مکیه پیر طریقت صاحب ولایت حقیقت عالم عاملِ مرشد کامل شیخ سعد نور الله مرقدهٗ و برّد مضجعهٗ و بعضے فوائد نوشته شد الموفق هو الله و متوقع از اخلاق حسنه بزرگان آنکه

هر حرف خطا که جسته باشد ز قلم — شویند بآب عفو باران کرم

در ذکر تولد و بدایت حال قطب العالم شیخ مینا قدس سرہٗ

بدانکہ قطب العالم شیخ مینا چشتی قدس سرہٗ از نسل پاک حضرت صدیق اکبر اند رضی اللہ عنہ و از بلدۂ دار الخلافہ حضرت دہلی زاد اللہ شرفہا حضرت شیخ قطب پدر بزرگوار قطب العالم بجانب بلدۂ جونپور انتقال نمودند و بعد از چندگاہ بقصبۂ دلمؤ تشریف ارزانی داشتند و از انجا بمرور زمان در بلدۂ لکھنؤ حرزہ اللہ تعالے عن الآفات بخدمت حضرت رئیس العارفین قدوۃ السالکین شیخ قوام الدین مشرف شدند و آن حضرت بر ایشان تلطف بسیار می نمودند بحدے کہ در صف نماز میان آن حضرت و شیخ قطب کس را مجال ایستادن نبود و بعد از مودۃ و دوستی بسیار حضرت رئیس العارفین شیخ قطب را بنکاحے مامور ساختند فرمودند کہ در پشت تو فرزندی مے بینم کہ ما را باد نسبت خواہند کرد و نام چشت از و تازہ می شود چنانچہ الحال ظہور آن مقال میگردد کہ رئیس العارفین شیخ قوام الملۃ والدین را تعریف میکنند کہ پیر پیر قطب العالم شیخ مینا چشتی اند --

نقل است کہ پسر رئیس العارفین را کہ شیخ نظام الدین نام داشتند سلطان محمد بن فیروز شاہ صاحب علم و دمامہ ساختہ بود ناگاہ روزے دمامہ نواختہ اسپ سوارہ در صحن جماعت خانۂ رئیس العارفین رسیدند رئیس العارفین فرمودند اے نا برخوردار بر فرشتہ قوام الدین اسپ کجا در آن نزدیکی آن پسر روزے بشکار رفتہ بود از اسپ افتاد و جان بجان بخش داد الغرض چون خاصۂ خداے حضرت بی بی خاصہ عارفہ زوجۂ رئیس العارفین شنیدند کہ حضرت

ایشان کار پسر خود ساختند غضب ناک از خانہ برآمدند و گفتند اے مار پسر ما را خوردے
رئیس العارفین فرمودند کہ تیر بہدف رسید علاج نماند انشاء اللہ تعالیٰ از شیخ قطب پسرے
متولد مے شود ما را بس است کہ ہمون پسر ماست۔

نقل است کہ رئیس العارفین بی بی خاصہ عارفہ زوجۂ خود را فرمودند کہ چون پسر شیخ
قطب متولد شود تو او را شیر دہی و پرورش اُو را بہ تمام بجا آوری آخرالامر بعد از فوت
رئیس العارفین بعد چہل روز قطب العالم متولد شدند حضرت بی بی خاصہ پرورش ایشان
بجا می آوردند گاہے پستان مبارک خود در دہن قطب العالم می نہادند و شیر ایشان نزدیک
چہل سال بود کہ خشک گشتہ بہ برکت نفس رئیس العارفین بی بی خاصہ را شیر پیدا شد
تا قطب العالم را گاہے شیر میدادند چنان تربیت ظاہری و باطنی مینمودند کہ وقت تہجد میفرمودند
کہ خوردک را بیدار سازید تا عادت بیداری سحر شود و حضرت بی بی خاصہ چنان تقید داشتند
کہ رئیس العارفین را در سحر خیزے از ایشان سبقت نمی شد و حضرت بی بی خاصہ ہر چہ داشتہ
از خانہ و کتابہا و غیر ذلک ہمہ تملیک بقطب العالم کردند و چون قطب العالم بطفولیت رسیدند
بحضرت قاضی فریدون قدس سرہٗ کہ مرید رئیس العارفین بودند سپردند تا تربیت نمایند۔

قصۂ توبۂ قاضی فریدون

آنیست کہ روزے نظر کیمیا اثر رئیس العارفین بر قاضی فریدون کہ دائم الشرب بودند و عمرہا
در آن مناہی صرف مینمودند و قاضی فریدون رحمۃ اللہ علیہ چنان در شراب مبتلا بودند کہ ہر چہ

حاصل مدد معاشش پیدا می شد اکثر بخانهٔ خمار می بردند و بخانهٔ خود می آوردند و رعین سُکر افتاد
فرمودند اے فریدون یک هفتهٔ دیگر مدام بخوری تا هیچ ارمان بتو نماند بعد ازان پیش ما بیائی
قاضی فریدون چنانچه مامور بودند بعمل در آوردند بعد هفته غسل کرده پیش رئیس العارفین آمدند آنحضرت
که هدایت بخش مذنبان بودند تربیت کردند و اصل بحق ساختند و فرمودند که پسر شیخ قطب را
شما تربیت خواهید کرد و بنا بر حکم رئیس العارفین قاضی فریدون قطب العالم را می پروریدند و
تعلیم علم میکردند چون قطب العالم بکافیه رسیدند ناگاه بگوش هوش قاضی فریدون پیام
موت رسید قاضی فریدون بحضرت واهب العطیات مناجات کردند یا مجیب دعوات
المضطرین تا شیخ مینا کافیه تمام کم نشود از مرگ امان ده تیر دعا الیشان بر هدف استجاب رسید
و چون این خبر بقطب العالم رسید یک رشتهٔ دراز با خود میداشتند هر روز یک گره بر آن رشته میزدند
چون کافیه تمام شد گرها شمردند مدت یک سال گذشته بود و چون موعود قاضی فریدون رسید
از اکابر و سایر مخلصان خود وداع شدند و جان بجان بخش سپردند و قبر مبارک قاضی فریدون
در آبادی شهر لکهنو در آمده نزدیک است که نابود شود و قطب العالم در تحصیل علم ضروری آویختند
و آنچه ازو چاره نبود می خواندند بجائے که از عبادات کنز الدقائق کتاب زکوٰة و نکاح نخواندند
و فرمودند مال جمع نمیکنم که زکوٰة بدهم و نکاح هم نخواهیم کرد که احتیاج بمسائل طلاق شود
در اشتغال علم غیر ضروری اضاعت وقتست و حضرت قطب العالم در روضهٔ متبرک
رئیس العارفین ریاضت میکردند و زمانها بخدمت پیر خود ملک العاشقین بدر السالکین
زائر الحرمین الشریفین شیخ سارنگ قدس سره در سارنگ پوره می رفتند و تربیت می یافتند

تا بشرف خلافت آن زائر الحرمین مشرف شدند چون این خبر حضرت مخدوم ابو الفتح قدس سره شنودند که قطب العالم الباس خرقه عنایت شده بخواندند ؎

هزاران درود و هزاران سپاس	که گوهر سپردند بگوهر شناس

ذکر در ریاضت و خلوت

نقلست که از شرح رساله مکیه که قطب العالم نور الله مرقده در ابتداے حال در شبهاے زمستان که بغایت سرد بودے گاہے اگر خواب غلبه کردی پیراهن مبارک خود را یا ازار باب سرد تر کرده می پوشیدند و در صحن جماعت خانهٔ رئیس العارفین شیخ قیام الملة والدین قدس سره می نشستند و از هر طرف باد بر وی می رسید از کمال سردی دفع خواب میکردند و گاہے کلاه مبارک خود را بآب سرد تر کرده بر سر مبارک می نهادند و گاہے سنگ ریزها جمع کرده گرد خود می ریختند و می نشستند و تمام شب در عبادت خدا تعالے مشغول می گشتند و چون خواب غلبه می کرد بران سنگ ریزها می غلطیدند و معلوم است که بر بستر سنگ ریزها چه خواب خواهد بود تا از خوف افتادن از دیوار خواب نمی افتاد و تمام شب باین کیفیت از ریاضت میگذشت و بعضے اوقات در هواے سرد آب را گرم میکردند تا گاه نفس اندکے راحت از گرمی آتش می یافت وسواسے در وضو زود می شتافت و یا بخاطر میگذشت که بعد ساعتے وضو میکنم فی الحال بر می خاستند آب گرم را همچنان میگذاشتند و باب سرد غسل میکردند و شبها در نماز مشغول می بودند و صوم وصالے اکثر و اغلب میداشتند و نعلین چوبین می پوشیدند و گاہے پاے برهنه

پیش پیر خود ملک العاشقین شیخ سارنگ قدس سرہ دہ و دوازدہ کروہ پیادہ می رفتند نفس را برین نوع در مجاہدہ میداشتند انگاہ در طریقت کامل گشتند و بنور حقیقت رسیدند ؎

مردان بسعی و رنج بجاے رسیدہ اند		تو بیخبر کجا رسی از نفس پروری

رنجہا و مشقت ہاے قطب العالم در راہ خداے کجا نوشتہ شود و صد دفتر باید و مثل آن رنجہا و مشقتہا که از طاقت بشری دور است جز بعنایت و فضل الٰہی دست ندہد و جانم فداے بر ردان مبارک قطب العالم باد که میفرمود شبی که خواجہ جنید را قدس اللہ روحہ حاجت غسل واجب شد و شب بغایت سرد بود اندیشہ ندکه اگر غسل میکنم ہلاک میشوم و شرع رخصت بتاخیر میدہد و از ہلاکت افگندن خود را باز میدارد اکنون تاخیر کنم تا باآب گرم غسل کنم بمجرد این خطرہ گذشتن سوے حوض دویدہ خود را با مرقع در آب انداخت و چون سرما مہلک و قاتل می باشد از حوض بیرون آمدن مجال نداشتند بہزار حیلہ بیرون آمدند که از حوض بیہوش افتادند حق سبحانہ تعالےٰ آہوان دشتی را فرستاد و تا بر خواجہ دم گرم می زدند و اندام مبارک خواجہ را گرم میگردند چون خواجہ بہوش آمدند برخاستند و نماز بامداد گذاردند و بسبب کفارت آن خطرہ تا شش ماہ آن جامہ مرقع را آفتاب ندادند ہمچنان در ہواے سرماے قلیل و مہلک از تن مبارک نکشیدند۔

نقلست که قطب العالم ہنگام ریاضت از طعام چرب اشد تنفر می نمودند و طعام خشک چنان عادت کردہ بودند تا اگر گاہے بوے روغن یا چربش دیگر در دماغ ایشان می رسید تحمل نمی آوردند و ستنگر می بند اشتند۔

نقلست که قطب العالم قدس سرہ میفرمودند در روضۂ رئیس العارفین شیخ قوام الدین می بودم

اضطرار ظاهری بیحد داشتم و بعضے اوقات که مسافران فرود می آمدند طعام اندک بود پیش می آوردم به بهانه اصلاح چراغ میخاستم و چراغ میکشتم تا در تاریکی بخوردن طعام مشغول میکردم من تیز دست می انداختم اما نمیخوردم تا ایشان سیر شوند و در دست انداختن مصلحت آن بود که ایشان را بدانند که من نیز میخورم و از من خوردن نبود همچنان گرسنه می ماندم نیز قطب العالم میفرمودند که روزے چند نفر مهمانان در روضهٔ رئیس العارفین شیخ قوام الدین فرود آمدند والده در صدد حیات بودند عرض کردم که چند نفر رسیده اند چیزے طعام براے ایشان می باید والده فرمودند که طعام خواهد بود بروید مشغول باشید تا چون شب بسیار گذشت طعام نیامد در تفحص آن رفتم دیدم که زنے آرد خمیر میکنند پرسیدم که چون آرد همین است چندین درنگ چه بود والده فرمودند اے فرزند آرد همین قدر موجود بود تدبیر دیگر نداشتم اما خواهرزادگان تو هم بیدار بودند بر ایشان تعطل کردم تا آنکه در خواب شدند بعده آرد خمیر کردم واگر در بیداری ایشان خمیر میکردم و می پختم ایشان بمقدار قوت خود می بردند مهمانان را بدان طعام اندک کفاف نمی شد درنگی در پختن طعام از ان جهت شد و چون طعام موجود شد مهمان را خورانیدم اما بسبب گرسنه خفتن آن بچگان خاطر بغایت محزون گشت و قطب العالم بارها میفرمودند که درین وقت که بر من فراغ ظاهری شده است گمان دارم که برکت آن شب است و این روشنائی فقر از دولت خدمت والده است۔

نقلست ذکر افتاده از شیخ ابو علی دقاق رحمة الله علیه که فتوت صفتے است که نباشد کسے را مگر بکمال مصطفی صلی الله علیه وسلم را هر کسی فرداے قیامت نفسی نفسی گویند و مصطفی علیه السلام امتی امتی گویند جنید رحمة الله علیه فرموده است فتوت در شام است و زبان در عراق و صدق در خراسان

درین محل قطب العالم فرمودند روزے درویش با چند صد مریدان بر خواجه جنید رحمة الله علیه از دور رسیدند خواجه رحمة الله خادم را طلبیدند و فرمودند بر درویشان شتر ذبح کن تا همه کفاف شود دوم روز همچنان کردند سیوم روز همچنان کردند درویش چون دید که خواجه در تکلیف است وداع شد وقت وداع شدن گفت اگر تو بر من بیای من ترا فتوت بیاموزم خواجه جنید رحمة الله که طالب دین بود اگرچه معنی فتوت لغةً و اصطلاحاً میدانست اما بران درویش رفت آن درویش خادم را گفت مردم که همراه خواجه جنید رحمة الله هستند شمار کن آنقدر برو آب زیادت کن تا چون وقت افطار شد نان و شوربا پیش آوردند خواجه جنید رحمة الله چند روز ماندند گفتند بر حکم وعده آمدیم که گفته بودید که چون تو بر من بیائی فتوت بیاموزم آن درویش گفت من شما را هم در هنگام آمدن فتوت آموختم که گفته اند فتوت و جوانمردی اینست و جوانمردی آن نباشد که شما کردید هر روز شتر کشتید در تکلف افتادید اگرچه شما تنگ نمی آمدید و بر من معتاد شوربا بر مقدارے که گوشت معتاده بود همه آن گوشت بر عدد مصاحبان شما آب زیادت کردیم تا اگر شما بر من سالها باشید هیچ فکرے و اندیشه نباشد و فتوت این است که جوانمردی کند نه بر طریقے که تکلف و تشویش بیفتد۔

نقلست که حضرت قطب العالم اکثر اوقات صائم می بودند و احوال خود را از مردم می پوشیدند روزے پیش والده تشریف داشتند والده فرمودند که ما حضر لیست تناول بکن قطب العالم صایم بودند و نخواستند که اظهار صوم شود عرض کردند که در مهمان خانه مردم هستند ما حضر پیش آنها بریم چون ما حضر پیش آن مردم آوردند ایشان گفتند که شما نیز تناول بکنید فرمودند والده درون خانه مرا مزاحم بودند و بنوعے ادائے سخن کردند که کسی مطلع نشد که ایشان صایم اند یا مفطر نقلست که

قطب العالم قدس سره صوم تطوع داشتند شخصی استدعا نمود و بمنزل خود برد و پس خورده برا آورد

و از صوم قطب العالم خبر نداشت با وجود که وقت نماز عصر بود آنحضرت افطار کردند و پس خورده خود را باد داوند عالم

ربانی حضرت شیخ سعد قدس سره عرض کردند که در وقت عصر افطار روزه تطوع بخاطر میزبان جائز نیست آنحضرت فرمودند

که میان سعد روزه را قضای است ما و من را قضا نیست و ما و من خانه کسی مردم خراب کرده است خوب روزه

را قضا خواهم کرد زہے اخلاق حسنه ایشان و سیر عبادت -

نقلست که قطب العالم قدس سره از بس ریاضت و صیام سطے چنان ضعیف شدند

تا روزے پاسے مبارک ایشان لغزیدند و بر زمین افتادند یک خشت گرفته برخاستند و فرمودند

اسے خاصگان خداسے باری خشت از راه دور کنید تا مردم دانند که از خشت پاسے مبارک

لغزیده است نه از ضعف صوم -

در ذکر اقوال و اعمال قطب العالم شیخ مینا قدس سره

و بعضے مشایخ دیگر قدس سرہم

نقلست که قطب العالم شیخ مینا قدس سره بارہا می نالیدند و میگفتند که خداسے داند که در کدام

عصر بزرگی از زمانه خویش بنالید و این ابیات گفته **ابیات**

نه طفلی بر سر بامی نه برنا سے سر کوسے
نه پیری بر در مسجد ہمین خالی ہمان خالی

مجالس حلقه رو رفته مدارس مندرس گشته
مساجد جمله بشکسته بنا بر ہمچنان خالی

ملائک میکنند نوحه که یارب این چه رو آمد
که تا پیش از قیامت شد ز مردم این جهان خالی

هیهات هیهات زمانه آخر است در توبه استغفار باید بود و از شغل غیر حق احتراز باید نمود ما اشتغلک عن الله فهو صنم۔

نقلست که ذکر در نوشتن فوائد پیر استاد در آن مجلس حضرت مرشد کامل شیخ سعد قدس سره ذکر میکنند که چون این فقیر در شروع شرح رساله مکیه که از مصنفات شیخ الاسلام شیخ قطب الدین دمشقی نور الله مرقده و برد مضجعه است با فوائد پیر دستگیر خود قطب العالم همتی نهادم چند روز در رفتن زیارت پیر دستگیر فراغی نیفتاد شبی جمال جهان آرای پیر دستگیر بخواب دیدم در محلی که در حالهٔ حیات در روز قرار میگرفتند غلطیده بودند چون این فقیر را دیدند کرمی و لطفی که داشتند از زبان در ربار کشودند چه باشد که شما را چند روز است که در روز نمی بینیم در خاطر من خوفی در آمد ناگاه از زبان من بر آمد که در تصنیف شرح رساله مکیه مشغول می باشم و فوائد که از قطب العالم شنیدم منضم کرده طریق ملفوظ میگردانم بسامع این کلمات بغایت خوشش و خورم شدند خوشی باطن بتبسم و بهجت ظاهر نمودند و از زیر بالین خوشش نسخهٔ عبارت بر دست این فقیر بدادند که از آنجا ببینند و دیباچه این را بخوانید تا چون بدیدم گفتم که دیباچه این دیباچه رساله مکیه در بعضی محل قربی وارد فرمودند آری همچنین است که شما میگوئید از این هم فوائد بجوئید آری چرا آن شاه جهان و قدوهٔ زمان را خوشی نباشد که تشغل در علم سلوک که اعلی ترین همه علمهاست و مقصود ترین همه کارهاست اثری تمام آرد و نوشتن فوائد که از پیر بشنود صواب بی شمار دارد قطب العالم کرات و مرات میفرمودند که شیخ الاسلام مخدوم شیخ نظام الحق والدین قدس سره از تقریر قطب العالم شیخ قطب الحق در راحت القلوب آورده است زهی سعادت آن مرید که هرچه از زبان پیر خود بشنود گوش هوش آن

بران متعلق می شود وآن رابنویسد زیراچه در آثار اولیا آمده است چون مرید از پیر خود بشنود وآن رابنویسد بعد وهر حرفے که در قلم آرد ثواب طاعت در نامۂ اعمال او ثبت فرمایند وبعد مردن جاے او در علیین باشد۔

فی فصوص الابواب۔ اگر کسی از نادانی خود بجاہلے یا از اہل بدعت یا بکسے که در وے اندک صورت بدعتی باشد متابعت کرده وبا او ارادت آورده یا از دست او خرقه باطل پوشیده باشد باید که باز بخدمت شیخ رود وتجدید ارادت کند واز ارادت او خرقه پوشد تا گمراه نشود ودر ہلاکت وضلالت نیفتد در ارشاد رئیس درویشان محتسب عارفان شیخ قوام الحق والدین قدس سره مسطور است علماء شریعت که ہادی الحق الی الحق اند میفرمایند اگر مقتدیان اقتدار باامامی کنند بدین گمان که او متوضی است بعد ادا ے اقتداے بدو متحقق شد که اہل حدث بود واجب است بر مقتدیان که نماز را اعادت کنند وبفتوے علماء باالله مقتدیان که بظن کمال متابعت واقتداے بطریق کرده بودند چون بعلامات ومعامله گمان متابعت علماے طریقت وشغول بغیر سنن ایشان معلوم شد که اہل اقتدا نبودند کما قال الشیخ فی العوارف من یوهل بالاقتدای ومن لا یوهل واجب است از روے طریقت که از اقتداے ایشان بیرون آیند وبشیخ حقانی متوجه شوند تا حق تعالے کمال روزے کند واگر کسی ہمبرین نقصان باند وبدان شیخ بنده کند وطالب کمال نشود وطریقه مرضیه اولیا رخداے را اختیار نکند خاسر ابدی گردد واعتراض از طریقه اولیاء مستخص منصور کند۔

نقل است که ذکر در شرح رساله مکیه افتاد وبعضی مشائخ بعد از نماز دیگر یا الله یارحمن یارحیم

تا غروب آفتاب گویند فضیلت سه ہزار اسم کہ مر خدا را است و بدعوات اسمار مسطورہ جویند
در آن محل قطب العالم قدس سرہ فرمودند کہ در فوائد الفواد میگویند اگر کسی بر رنجے و بلائے گرفتار
شود و چنانچہ بہ ہیچ علاج دفع نگردد و بعد از نماز دیگر روز آدینہ تا وقت غروب بہیچ مشغول نشود مگر بذکر این
کلمات یا اللہ یا رحمن یا رحیم بالقطع ازان رنج خلاص یابد۔

نقل است ذکر در طعام سائل افتاد در آن محل قطب العالم قدس سرہ فرمودند کہ کافرے
از مہتر ابراہیم صلوٰۃ اللہ علیہ طعام خواست مہتر ابراہیم علیہ السلام در عطاء طعام با او درنگ داشت
رب العزت وحی فرستاد کہ سالہا باشد ما او را روزے میدہیم تو بیک وقت از طعام او تنگ
آمدی ابراہیم علیہ السلام در پے او شتافت تا او را بیافت و ضیافت او بجا آورد کافر گفت
مَنْ اَدَّبَکَ قَالَ اِبْرَاهِيْمُ اَدَّبَنِیْ اللّٰہ فَاسْلَمَ الْکَافِرُ وَقَالَ نِعْمَ الرَّبُّ
رَبًّا عَاتَبَ لِخَلِیْلِہٖ بِسَبَبِ عَدُوِّہٖ یعنی ترا ادب کہ آموخت ابراہیم علیہ السلام گفت خدا تعالےٰ
این ادب مرا آموخت پس کافر مسلمان شد و گفت نیکو پروردگاریست پروردگاری کہ یگانہ را بہر بیگانہ
عتاب میکند۔

نقل است ذکر افتاد کہ خداے تعالےٰ چندین بلا را بر گماشت و ما را از شر شان بکرم و فضل
نگاہداشت و نفس و شیطان راہگیر را چنانچہ ایشان میخواہند بکرم وے بر ما راہ نمی یابند
در آن محل قطب العالم قدس سرہ فرمودند یکے سالہا عمر در طاعت صرف کردہ بود و روزے
از امر و نہی تجاوز ننمودہ ناگاہ معصیت افتاد خواست بدرگاہ ارحم الراحمین روے بطاعت آورد
شیطان لعین گفت شرم نداری کہ بدین آبودگی قدم بر بساط خداوند پاک نہی خواست کہ از راہ نہ برد

وپے در پیراہنے سپرد او وصی الله الی نبی ذلك الزمان فقل له یا فلان اطعنا فشکرنالك وترکنا فامهلنالك فان عدت الینا قبلنالك انت لی وانالك قل للغضولی من انت المبین سلطان العارفین شیخ قوام الحق والدین میفرمایند

گر مفسدم من زان او ور مصلحم من زان او
او زان من من زان او تو در میان کیستی

نقل است ذکر او فتاد که وقتے حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وسلم که برین امت از پدر و مادر مشفق و مهربان تر است مناجات کرده که خداوندا فردا ر قیامت حساب امت من بدست من ده زیرا که امتی دارم در غایت جور و جفا باشد که ایشان پیش انبیار دیگر فضیحت نشود بارے هم پیش من فضیحت شوند فرمان شد فردا ے قیامت حساب امت تو پیش خود خواهم کرد تا ایشان پیش تو هم فضیحت نشوند اگر ترا امتانند مرا بندگانند بندگان خود را پیش تو فضیحت شدن روا ندارم مصرعه

گر کرامت عام شد رفت ز برهان عذاب

همبرین است که گفته اند حق سبحانه تعالی چون بکبریمی و رحیمی پیش آید منادی را فرمان دهد تا ندا کند ان من كان مسمى نبي من الانبياء من بين المومنين قد دخل الجنة دران محل قطب العالم قدس سره فرمودند قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من سمى باسمي او كان في اسمه حرف من حروف اسمي فهو مغفور تم كلامه و في متفرقات الظهرية حق سبحانه تعالی در وقت محاسبه بندگان هرگاه که گناهان بنده را چنانچه بیند پس امر کند بآتش بردن اورا پس تر بجبرئیل علیه السلام فرمان دهد دریاب بنده ما را

و بہ پرسش از حساب او تا آنکہ اگر موافق شود نام او بنام عالمی در دنیا پس بخشیدم من آن بندہ از جہت موافقت اسم او با سم عالم وبہار ظہیری سے آرد کہ در بعضی روایات آمدہ است کہ حق سبحانہ تعالےٰ مر جبرئیل علیہ السلام را گوید کہ بگیر دست آن بندہ را در بہشت در آر دوست میداشت مردے را و آن مرد دوست میداشت عالمی را پس مغفور ساختم من بندہ را از ان سبب -

فصل نقل است ذکر توحید افتادہ قال بایزید رحمۃ اللہ علیہ فی میدان التوحید حتی تصل الی دار التفرید حتی تلحق بوادی المعرفۃ فان عطشت سقاک اللہ تعالیٰ لا تظماء بعدھا ابداً یعنے بعضے محققان گفتہ اند التوحید بحر لا ساحل لہ و ہر کہ غریق این بحر عمیق گشت ہر روز آتش عطش او زیادہ بود چنانکہ آن مست ساقی شیخ فخر الدین عراقی میگوید ؎

ما چنین تشنہ و زلال وصال		ہمہ عالم گرفتہ مالا مال	
غرق آبیم و آب می جوئیم		در وصالیم و بیخبر ز وصال	

قال بعضھم التوحید اسقاط الاضافات یعنے توحید انیست کہ ہیچ چیز را بغیر حق اضافت نکند قطب المدار شیخ فرید عطار در ین معنی فرمایند ؎

نکو گوی نکو گفت است در ذات		کہ التوحید اسقاط الاضافات	

بزرگے را پرسید ند از توحید گفت ازین سوال سہ معنی لازم می آید وجود توحید و وجود موحدہ و وجود مؤحد و این سخن باقوال ثالث ثلثہ مشابہت دارد کہ در معنی منافی توحید است و حسین منصور رحمۃ اللہ ازین معنی بگفت اُبُوْئُکَ عَمَّا یُوَحِّدُکَ الْمُوَحِّدُوْنَ ؎

پاک زانها که عاقلان گفتند	پاکتر زانکه عاقلان گفتند

امام فخرالدین رازی رحمة الله علیه در توحید سخن میگفت پیرزنی حاضر بود گفت تراشرم از سوره اخلاص نمی آید که در توحید سخن میگوئی و در راه یگانگی می پوئی امام گفت ازین پیرزن آموختم مصرعه

توحید صحیح قل الله بس است

درین محل قطب العالم قدس سره فرمودند که امام فخرالدین رازی چند کتب در توحید نوشته بود زنی گفت ای امام نوشتن تو در توحید بعد عرفان است یا پیش از عرفان اگر گوئی که بعد عرفان است یکی بگو بعد عرفان چه جاے گفتار است و اگر گوئی که پیش عرفان بارے بگو این چه رفتار است **تکمله** بزرگے گفت که علامت توحید نسیان توحید است یعنی موحد در مقام مشاهده چنان بوحدانیت حق مستغرق گردد که احساس وے منسلب شود و خبر مشاهده حق و دیگر نبود هم ازین است که قطب العالم قدس سره فرمودند که دم توحید کسی را زیبد که از زبان او تلخ و شیرین نخیزد۔

فصل ذکر افتاد در نزول این آیة اِنَّكَ لَا تَهْدِیْ مَنْ اَحْبَبْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ یَهْدِیْ مَنْ یَّشَآءُ در شان ابی طالب که حضرت رسالت پناه علیه الصلوة والسلام برایمان آوردن ابوطالب اهتمام کلی داشت دران محل قطب العالم شیخ مینا قدس سره فرمودند چون بلال این آیة شنیدند سوے رقص و وجد شتافت و نواے جوش در هدایت خویش نواخت که الحمد لله هدایت بخود داشت و حواله غیر نساخت چه اگر هدایت بردست محمد صلعم که ابوطالب عم و ناصر و معین وسیت می بودی ویرا گذاشته همچو منی حبشی را اختیار نه نمودی همدرین محل

نیز قطب العالم قدس سرہ العزیز فرمودند کہ روزے رئیس العارفین شیخ قیام الحق والدین قدس
سرہ سماع می شنودند و بگنج معنی اشنائی می نمودند حاضرے حضرت قاضی سمار الدین
بجلوری رحمة اللہ علیہ می آوردند و در گریہ بود و شکستگی اظہار می نمود حضرت مخدوم کہ رئیس درویشان
و محتسب عارفان بودند در پرسش حال او التزام نمودند کہ ای عزیز ازین مقام چہ فہم کردی و در خود این
حال چہ پیدا آوردی آن بزرگ گفت اے شیخ از حال شما ذرہ فہم ندارم و خود را در زمرہ صاحبان
حال نمی شمارم لیک در خاطرم خطرہ میگذرد در شک چشم ہمبرین میرود کہ سبحان اللہ پیش از
وجود ما چہ زاد کہ عاصی گردانید و طاعی خواند و پیش از وجود بندگی مخدوم از مخدوم چہ زاد کہ عارف
کامل گردانید و از محبان خواند حضرت رئیس العارفین را وقت تولع و تواجد بود ازین گفتار ذوقی
زیادہ تر شد و بر آن بزرگ شفقت فراوان فرمودند بکنار گرفتند و ہاے ہاے بگریستند
و ہر بار زبان مبارک خود میراندند کہ اگر ذوق بود ترا بودہ است دیگر برا و قیام الدین را بالطفیل تو روے
نمود درین آیہ را تا دیرے بتکرار میخواندند و در دلہا حاضران ذوقے می نشاندند وما کنا لنہتدی
لولا ان ہدانا اللہ ہم درین محل قطب العالم قدس سرہ فرمودند مشہور است کہ ابو طالب
بشرف ایمان و مغفرت مشرف نشد و وی از اہل عذاب است ولیکن از برکت آنکہ اعانت
حضرت رسالت پناہ صلی اللہ علیہ وسلم داشت حق سبحانہ تعالے ویرا تخفیف عذاب انگاشت و دین
این است کہ دو نعل آتشین در پاے او بکنند کہ بدان دماغ او بجوش شود و عذاب دیگر بروے نباشد
اما سید محمد حسینی از تفاسیر نقل میکند کہ ابو طالب و والدین حضرت رسالت پناہ علیہ الصلوة والسلام
بعد فوت بشرف ایمان مشرف شدند و بمغفرت مخصوص گشتند عجبے نباشد کہ از خواہش خلاصہ کونین

دسعه ور دارین ایشان مغفور باشند و در بهشت روند هم درین محل حضرت شیخ عمر بهاری فرمودند
که عبد الله پدر رسول الله صلی الله علیه وسلم در عذاب تخفیف است از ابو طالب زیرا که عبد الله را
دعوت رسول الله نرسیده و ابو طالب را دعوت کرده فاما ایشان قبول نکرد و حضرت شیخ سعد
برد مضجعه درین محل در شرح رساله مکیه می آرند که چون این فقیر ملفوظ سید محمد دیده رو نوشته
یافت در اُم المعانی می نویسد که رسول علیه السلام در حج وداع مرتضی علی کرم الله وجهه را
بجاے فرستاده بودند چون آنحضرت مراجعت نمودند رسول الله علیه السلام فرمودند که یا علی ع
شنیدی که خداے تعالیٰ با من دوش چه کرامت کرد گفت نشنیدم یا رسول الله رسول
علیه السلام فرمودند که دوش حلقه گرفتم و ابو طالب و والدین خویش را مغفرت خواستم
فرمان شد که ختم مقتضی انیست برمن آنکه بیگانگی من و به نبوت تو ایمان نیارد و بتان را باطل نداند
او را بهشت ندهم و خلاص از دوزخ نکنم برو بر فلان شعب یعنی بلندی زمین والدین خویش و
ابو طالب را ندا کن تا زنده شوند و پیش تو آیند و تو دعوت کن تا ایمان بتو آرند ایشان را از
عذاب خلاص بدهم همچنان کردیم و بر بلندی رفتیم و فریاد کردیم یا اباه یا اماه یا عماه هر
سه تن خاک از سر افشاندند و برخاستند گفتم شما را بدانچه من مبعوثم حقیقت آن معلوم شد
وحدانیت خدا الشما محقق معلوم شد و بطلان بتان پیش شما ثابت گشت گفتند آرے مارا
محقق و معلوم شد که خداے یکی است و بتان بر باطل اند و تو پیغامبری برحق ایشان را مغفرت
و کرامت شد خوش و خورم باز بمرقد خویش رفتند و هم در اُم المعانی دیدم که این سخن غریب است
و در کتابے دیگر ندیدم و این ایمان مغفرت مخصوص هم در باب ایشان باشد کسی را بدین قیاس

نمی توان کرد و این از نتائج علو ہمت محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم در حضرت حق تعالےٰ و تقدس انیست۔

فصل ذکر افتاد کہ در مصابیح فرمودہ است من صلّی علیّ صلوٰۃً صلی اللہ علیہ عشراً وحطت عنہ عشر خطیئات ورفعت لہ عشر درجات درین محل قطب العالم فرمودند قال علیہ السلام من صلی علی مرۃ لم یبق من الذنوب ذرۃ ہمدران محل قطب العالم قدس سرہ فرمودند کہ این حدیث از حضرت رسالت پناہ صلی اللہ علیہ وسلم طریق شعر واقع شدہ در قرآن مجید آمدہ است وما علمناہ الشعر وما ینبغی لہ یعنی تعلیم نکردیم ما محمد را شعر و نباید و نسزد او را این کار کہ فائدہ آن اندک است و مشقت بسیار و خود جواب فرمودند کہ حدیث مذکور بر صورت نظم و شعر بقصد رسول اللہ واقع نشدہ چنانچہ علیہ السلام فرمود انا النبی لا کذب و انا ابن عبد اللہ المطلب تو کلامہ یا آنکہ بگویم در کتب فقہ شعر را بر وجہ قلت در حکمت یا در نصرت اسلام یا در ثنائے حضرت علام جایز میدارند پس حدیث مذکور بطریق شعر از رسول اللہ علیہ الصلوٰۃ والسلام نیز بر وجہ قلت باشد و بر وجہ قلت گفتن در فن شاعری داخل نشود۔

نقل است کہ امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ را بعد ممات بخواب دیدند از حال او پرسیدند کہ معاملہ تو بچہ کشید و حق سبحانہ تعالی ترا چہ بخشید گفت ما نفعنی علم ولا عمل کما نفعنی خمسۃ صلوٰۃ فقد غفر لی الی بھذہ الصلوٰۃ التی اصلی علیہ و آن خمس الصلوٰۃ انیست اللھم صلی علی محمد بعدد من صلی علیہ وصل علی محمد بعدد من لم

یصلی علیه وصل علی محمد کما تحب وترضی ان یصلی علیه وصل علی محمد کما امرتنا بالصلوٰۃ علیه وصل علی محمد کما ینبغی الصلوٰۃ علیه۔

درین محل حضرت شیخ سعد بر مضجعه ذکر کرده اند که شبی از خواب بیدار شدم و بعد از ادای تهجد در مطالعه سبق اشتغال نمودم و بهدر ان حین غنودگی چشم حاصل شده ناگاه دو کس را دیدم که یکی بسوی دیگری اشارت کرد و بشارت داد و گفت این محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم است هم در خواب جمال جهان آرای را سعادت دارین دانسته روی حقیر خود را بر پای مبارک آنسر در مالیدم و بوسیدن پای مبارک را دولت کونین انگاشتم حضرت مصطفی علیه السلام بعبارت فارسی گفت و این نوسفت که تو این پنج درود را بخوانی اللهم صل علی محمد بعدد من صلی علیه تا آخر الحکم لما بنعمت ربک فحدث نوشتن و گفتن این بشارت واجب دید که طالبان آن درود را بخوانند و سلف را عادت است که ترغیباً للطالبین دقیقات غیبی را کشایند و طالبان را بسوی حضرت خدای رسانید۔

چنانچه امام احمد حنبل رحمه الله گفته است که دیدم پروردگار خود را هزار کرت پرسیدم بچه نجات باشد از عذاب و شدت خدای تعالی در هر باری بخواندن قرآن بحضور را ذهان فرمود پس پرسیدم که فهماً او بغیر فهم گفت خداوند تعالی فهماً او غیر فهم

نیز حضرت ممشاد دینوری رحمة الله علیه گفت بدیدم رسول الله علیه السلام را در خواب گفتم یا رسول الله هست که انکار میکنی از سماع صوفیان رسول الله علیه السلام فرمود هیچ انکاری ندارم ولیکن بگو صوفیان را که پیش از سماع آغاز کنند بقراة کلام ربانی و ختم کنند بعد فراغ سماع

فقلت یا رسول اللہ یوذوننی ویبطشن بن علی فقال احتملهم ۔

نقل است ذکر افتاد که مصاحب همواره کسی می باشد که مال وارد آن را در سپے بار می بازد
دران محل قطب العالم قدس سرهٗ فرمودند که روزے حضرت مصطفے علیه السلام فرموده بودند که وقتی
از مکه بمدینه هجرت خواهم کرد چون آن سرور علیه السلام قصد برون آمدن از مکه نمودند صدیق اکبر
رضی الله عنه را پیش در استاده دیدند فرمودند اے ابوبکر ترا که خبر کرد از بیرون آمدن من ابوبکر
رضی الله عنه گفت یا رسول الله روزے فرموده بودند که وقتے که هجرت خواهم کرد از ان ساعت
در انتظارم و هر شبے ساعت قناعت پیش درت می آیم و تفحص حال تو میکنم تا بدین سعادت
رسیدم که در رکاب تو می باشم ؂

هر که او همرنگ یار خویش نیست		عشق او جز رنگ و بوے بیش نیست	

فصل نقل است ذکر زهد افتاد که یکے از تابعین انگور نمیخورد پرسیدندش که انگور را چرا
نمی خوری و حضرت مصطفے علیه السلام خورده است و حق سبحانه تعالیٰ بندگان در خوردن انگور
تمامی منت می نهد قوله تعالےٰ فانبتنا فیها حباً و عنباً گفت میدانم که پیغامبر علیه السلام خورده
اند لیکن نمی دانم که شفعاً یا وتراً خورده اند مادام که طریق خوردن تحقیق نشود چگونه خورم نباید که مخالف
سنت افتد

درآن محل قطب العالم فرمودند که امام اعظم ابوحنیفه کوفی رحمه الله را معتاد بوده است که در هر شبے
سیصد رکعت نماز با شرائط و آداب و حضور تمام میگذاردند ناگاه روزے شنیدند که مردے به
یکے میگوید که این مرد در شب پانصد رکعت نماز میگذارد امام اعظم علیه الرحمة از ان وقت پانصد

رکعت برخود التزام نمودند و فرمودند که صحابه را رضی الله عنهم طریق بوده است که اگر کسی ایشان را شل این گمان میکرد اگرچه ایشان را آن افعال حسنه با اقوال نبودی خود را در گمان وے ثابت میکردند تا تحت یحبون ان یحمد وا بما لم یفعلوا داخل نکردند بار دیگر خورد سالی در راه گذرے گفت که این مرد در هر شبے هزار رکعت نماز میگذارد از ان وقت هزار رکعت التزام نمودند و باز وقتے در راهے میگذشتند که شخصے گفت که این مرد تمام شب قیام دارد پهلو را حت اصلا نمی آرد امام مسلمانان عهد کردند که بعد ازین شب خواب نکنم از ان روز تا سه سال نماز فجر بوضو عشا را ادا میکردند۔

نیز قطب العالم قدس سره میفرمودند که امام داؤد طائی رحمة الله علیه از اتباع صحابه زهاد بودند رضی الله عنه و هم از ان خانه خراب داشت نیمی سایه و نیمی در آفتاب می بودی چون آفتاب بلند می شد والده مشفقه ایشان سایه میکردند و امام داؤد در اشتغال بحق همچنان مشغول بودی که از گرمی وے دمی شعور نداشت تا روزے قضائے والده بکارے مشغول شدند بر امام سایه نکردند امام داؤد همچنان در آفتاب مشغول بحق ماندند والده گفت اے پسر چرا بسوے سایه میل نکردی و در آفتاب می سوزی امام گفت اے مادر مشفقه با حق چنان مشغولم که از گرمی آفتاب خبر ندارم ؎

تا ذوق درونم خبرے میدهد از دوست	از طعنهٔ دشمن بخدا گر خبر هستم

نیز قطب العالم قدس سره فرمودند که نزدیک امام داؤد طائی رحمة الله علیه جماعت نماز فرض است و چون امام برائے جماعت نماز بیرون آمدی خلق برائے ملاقات او می شتافتی تا ازدحام می شد

واامام مشوش می شدند بحضرت خداے عزوجل تضرع وزاری نمودند اے بارخدایا در اجتهادمن جماعت نماز فرض افتاده است وخلق مرا مدام مزاحمت میدهد واز ازدحام ایشان خوش ندارم مرا ببلاے مبتلا کن که جماعت ازمن ساقط شود تا بیرون خانه نیایم واز ازدحام خلاص یابم ودرکنج خانه بی تشویش مشغول باشم ما اشغلک عن الحق فهو ضم والشهرة آفة والخمولة راحة خداے تبارک وتعالیٰ دعاء او مستجاب کرد وبادی را مسلط ساخته که امام جا مانده گشتند وبیرون آمدن نتوانستند۔

ونیز قطب العالم قدس سرہٗ فرمودند که درحسرت نامه مولانا ضیاء الدین برنی آورده است که هارون رشید خلیفه بغداد که عم زاده مصطفےٰ علیه السلام بود شبها بزیارت امام داؤد رحمه الله وزاهدان دیگر رفتی وایشان با هارون رشید ملاقات نمیکردند بعضے توابع او ملامت کردند که اولوالامر عم زاده مصطفےٰ علیه السلام باشی رفتن تو بر در زاهدان وگدایان نیک نمی نماید هارون جواب داد اگرچه ایشان ملاقات نمیکنند اما رفتن من محض براے خداست تا یکدو ساعت عمر خویش را نجواری بدل میکنم که کفارت دنیاداری گردد وچشم ثواب هم دارم وایشان دنیا را از دوستی خداے تعالیٰ دشمن گرفته اند از ان جهت مرا درون نمی طلبند ونمی بینند وبعضے بهارون رسانند که امام داؤد شبهاے جمعه بر در همسایه خود که کاسب وتارک دنیاست میرود اگر خلیفه او را واسطه سازد وشاید که با داؤد ملاقات میسر گردد شبے خلیفه پیاده بردر همسایه داؤد طائی رفت آمرد بغداد پیش آمد که من مردی مسکین ام از کسب دخانات اهل وعیال میگذرانم پیش چون من گداے خلیفه روے زمین آید کدام غرض امیرالمؤمنین از من کشاید واگر اهل بغداد شنوند که خلیفه پیاده پیش

پیش من آمده بود برما هجوم نمایند از غایت تعظیم ایشان از کسب بازمانم نفقهٔ فرزندان من از کجا شود
خلیفه چون آن مرد را در غایت صدق و بیچارگی دید معذرت او را شنید و دو صرهٔ دینار زر پیش
او نهاد آن مرد زاهد گفت که مدتی است که در کنج خانهٔ خود چند رکعت نماز میگذاردم و از رد و قبول خبر
ندارم و خبر این اندکی طاعت مالی ندارم که صدقه کنم و قوت ندارم که بجهاد روم و ترک عیال نمی توانم
که صبح گذاردم و علم چنان ندارم که بدیگران رسانم این دو صره خلیفه را چکنم به کدام قوت قرب خدای
بیت المال را بستانم و چگونه فردای قیامت جواب این دو صرهٔ زر گویم زاهد این کلمات
میگفت خلیفه زار میگریست بخدام خود میفرمود تا هر دو صره را برداشتند و بعد تمام گفت ای زاهد
تو حاجتی آورده ام توانی که حاجت من برآری زاهد گفت اگر ممکن بود تقصیر نمیکنم خلیفه گفت شنیدم
که شبهای جمعه داود بر تو می آید او را از من بگو که اولوالامر و قریشی ام و از بنی هاشم و عم زاده رسول خدایم باشم بر در تو می آیم که
مرا عظی کنی تا بران عمل کنم و از ان وعظ بسیار امت رسول الله را نفع رسد ملاقات خود را چرا از ما دریغ میداری زاهد قبول کرد
که اگر شب جمعه داود پیش من آید پیغام خلیفه را باو رسانم خلیفه بسلامت بازگردد بعد ازین بر در من نیاید اگر بار دیگر خلیفه بر در من
بیاید بغداد را ترک میدهم خلیفه گفت که چون تو پیش ما نیائی و مرا پیش خود نگذاری جواب داود طائی
را بمن که رساند زاهد گفت به یکی از خادمان خود بفرما بند تا در شب جمعه وقت سحر پیش من آید جواب
داود رحمة الله علیه برد خلیفه باز گشت چون داود شب جمعه پیش زاهد آمد پیغام خلیفه را باد گذراند داود
از استماع پیغام خلیفه زار زار گریست و گفت من هیچ نمیدانم که خلیفه از ملاقات من چه میخواهد و
همه درین بغداد بسیار زاهدان از من بهتر هستند که زهد می ورزند و اگر من مشهور نبودمی خلیفه تمنای
ملاقات من نکردی و بزاهد گفت بخلیفه برسان که من میدانم که تو اولوالامر و عم زاده رسول خدای

ازان جهة بتو ملاقات نمیکنم و از تو چیزی نمیگیرم که کیف کان در میان خلق بزهد مشهور شدم
اگر با خلیفه ملاقات گردانم و از وی چیزی بستانم پس هر که بعد از ما زهد اختیار کند او بداند که از ملاقات
بادشاهان و زر ستدن از ایشان زهد باطل نمی شود زیرا که داود طائی ملاقات کرده است و زر ستده
است اما اگر خلیفه بر در من از برای آن می آید که در قیامت او را حساب دنیاداری نپرسند
پس بگو که دامن عاشقی از عاشقان خدای باید گرفت و در حمایت او خود را باید انداخت تا ازان
رنج که می ترسد خلاص یابد و از در زاهدان این غرض حاصل نشود و آنچه دانستم بخلیفه رهنمونی
کردم و حق آنکه او بر من می آید گذاردم خلیفه این پند من خواه شنود و خواه نشنود داود و چون خادم
خلیفه سحر پیش زاهد آمد جواب داود را باز گفت تا بخلیفه رساند۔

و قطب العالم میفرمودند که روزی هارون رشید خلیفه از امام ابو یوسف رحمه الله مزاحم شد که
بوسیلهٔ ایشان با امام داود طائی ملاقات کند امام ابی یوسف رحمه الله قبول کردند و یکدیگر همراه
بدر خانهٔ داود رسیدند و خبر کردند والدهٔ داود بیرون آمدند امام ابی یوسف رحمه الله گفتند که پسر
خود را بگو که خلیفه میخواهد که زیارت بکند اگر اذن باشد من و خلیفه درآیم امام داود جواب دادند که ای
امام بخلیفه بگو که در کاری که وی را بهتر نماید مشغول باشد و من مشغولم بکاری که مرا بهتر می نماید
کل حزب بما لدیهم فرحون و للناس بما یعشقون مذاهب باز امام ابی یوسف
بوالدهٔ امام داود گفتند که به پسر خود بگو بحق علمی که تو از من آموختی اذن بده که خلیفه بر تو بیاید تا از خلیفه شرمنده
نشوم امام داود جواب دادند که ای امام همین علم تو مرا باز میدارد از ملاقات خلیفه و از تو خوانده ام
رؤیة وجه الظالم یسوّد القلب ولی را که سالها بنور محبت منور گردانیدم روا ندارم که بدیدن

ظالم بسیاه گردانم از من بگذر امام ابی یوسف از والده امام داود گفتند من از خلیفه قول کردیم
که از تو ملاقات میکنانم هیچ حیله باشد که او ملاقات خلیفه قبول کند تا از و شرمنده
نشوم والده بداود گفت بحق شیرے که من ترا داده ام با خلیفه ملاقات کن واز وے نیکی مدار
امام داود بحضرت خداے تعالی بنالید وتضرع بسیار نمود که خدایا تو مرا فرمودی که مراعات
اصحاب حقوق باید کرد واصحاب حقوق مزاحم اند مرا معذور داری ودرین کار مرا معذب نگردانی
امام داود گفته اصحاب حقوق قبول کرد بشرط آنکه خلیفه در شب تنها بیاید چون شب شد
امام ابی یوسف وخلیفه هر دو پیش امام داود رفتند امام داود علیه الرحمه چراغ را کشتند تا
روے خلیفه دیده نشود که رُویَةُ وَجهِ الظَّالِمِ یُسَوِّدُ القَلْبَ امام ابی یوسف دست دراز
کردند که مصافحه کنند امام داود دست خود باز کشیدند امام ابی یوسف گفتند که اے داود چرا از
مصافحه من تنگ میکنی گفت اے امام دانم که دست تو بطعام خلیفه آلوده شده است و طعام
او از شبهات حرام خالی نخواهد بود لاجرم دست خود را کشیدم بعد ساعتی خلیفه هزار دینار پیش
امام داود نهاد و گفت این مال از میراث پدر بما رسیده است قبول کن امام داود گفت
اگر از تو قبول کنم از امام اعظم استاد من که از خاصه کسب خود چهار صد درم آورده بود چرا قبول نکنم
هدیه خلیفه را داود قبول نکرد چون امام ابی یوسف وخلیفه از مجلس برخاستند امام ابو یوسف از
والده امام داود پرسیدند که داود را قوت از کجا می شود مادرش گفت درمی چند از پدرش
میراث یافته بود معاش خود را از ان می سازد و او را به بقال سپرده است هر روز دانگی از ان
قوت می سازد و بهیچ کس نمی پردازد و همیشه دعا میکند که بار خدایا روزے که ازین مال

چیزے نماند داؤد را از میان برداری امام ابی یوسف از بقال استفسار حال او کردند و در می
چند مانده بوده در خاطر خود حساب کردند که خرچ چند روزه او مانده است دانستند که بعد تمامی خرچ
داؤد بحیات جاودانی خواہد رسید روزے که خرچ داؤد تمام شد امام ابی یوسف شاگردی از استاد
که حال داؤد را دریابد که زنده است چون شاگرد پیش در خانه داؤد رسید خبر یافت که داؤد سحر ازین
سرائے فانی درگذشت و بملک جاودانی پیوست رحمه الله تعالیٰ رحمة واسعة تم کلامہ
در شرح تعریف می آرد که امام داؤد شاگرد ابوحنیفه رحمهما الله تعالیٰ بود و فقیه ترین اصحاب
وے بود چنانچه امام ابی یوسف و امام محمد را در مسئله اختلاف شدی و داؤد در احکم کردندی
چون آن بزرگوار آن پیش آمدی آمدند بجانب امام ابی یوسف نشست نهادی و روے سوے
امام محمد آوردی و با امام ابی یوسف سخنی نگفتی و فرمودی که استاد مارا تازیانه زدند تا حکومت
قضا را قبول کند راضی نشدند و بزخم تازیانه ہلاک گشتند و ابویوسف قاضی شدند کسی که
طریق استاد خود خلاف کند من با وے سخن نگویم و چون از آن مسئله مختلف فیہا پرسیدندے
اگر قول امام محمد درست تر بودے گفتی قول اینست که محمد گفته است و اگر قول امام ابی یوسف درست تر
بودے گفتی قول اینست و نام امام ابی یوسف بزبان نیاوردی رحمهم الله رحمة واسعة۔

فصل نقل است ذکر متابعت بزرگان افتاده که رحمت خداے بر پیروے نیکی
کنندگان است و تا قیامت یکے دیگرے را متابع خواہد بود و تا جہان است چنین
خواہد بود پس رحمت خداے بر کسی که پیروی متبوع خویش به نیکو و رضا جوے بجا آرد و عمر عزیز هم
در آن صرف کند و در آن محل می آرند چنانچه فقیر حقیر سعد متابعت پیر دستگیر قطب العالم شیخ مینا

قدس سره دمی وقدمی نه بر حسب وسع دارد و محبت پیر عم خود را بسر می برد امید تمام است که بطفیل مجتبی والفتی که با پیر دارم فردا قیامت در حضرت جل و علا شرمنده نمانم مصرعه

چه غم دیوار امت را که دارد چون تو پشتیبان

واین خاکسار گنهگار درمانده نفس اماره اگرچه شایان مقام پیران نبود لیکن چون پیر دستگیر قبول حضرت معلا خویش گردانید جامهٔ خلافت دربرم نهاد هزار در هزار بطفیل پیر دستگیر امیدوارم لا تقنطوا من رحمة الله همیشه بر زبان دارم و پیر دستگیر قطب العالم شیخ مینا قدس سره را ارادت و خلافت از سلطان العاشقین زبدة الحرمین الشریفین شیخ سارنگ قدس سره بوده است و همیشه پیر دستگیر قطب العالم در اتباع پیر خود قولاً وفعلاً می بودند و جز پیر خود بدیگری توجه اصلاً نداشتندی می فرمودند که مرید اگر در حال حیات بدیگری در اتباع و تلقین توجه کند او را بهره نبود و باوجود پیر از دیگری کلاه محبت ستدن و خلافت قبول کردن جائز نبود و اگر از پیر دستگیر قطب العالم غیر مرید کلاه محبت می طلبیدی می پرسیدند که پیر تو زنده است اگر میگفتی زنده است کلاه محبت نمیدادندی می فرمودند که این قدر محبت هم با پیر خود بسند کن هرچند که محبت و ربط دل با پیر بسیار بود ترقی زیاده تر شود و میفرمودند که خواجه کریم الدین نویسنده سلطان ابراهیم که عم من بودند ارادت از حضرت مخدوم جهانیان جلال الدین قدس سره داشتند وقتی بملاقات خدمت شیخ نور رسیدند خدمت شیخ نور کلاه محبت پیش آوردند خواجه کریم گفتند که بزرگی مخدوم را اعتقاد بسیار داریم لیکن باوجود محبت پیر با دیگری محبت کردن نمی توانم که محبت دو چیز در یکدل نمی گنجد و آن قدر محبت که با بندگی مخدوم کنم همان قدر بر جلال الدین چرا نکنم خدمت شیخ نور برین گفتار لغایت خوش شدند و فرمودند یاران طریق اعتقاد

وستند مریدی از خواجه کریم الدین بیاموزید که از مهمات پیر اگرچه توجه بدیگری جائز گفته اند هم توجه ندارد
ز سبب اعتقاد کمال و ز سبب ارادت جمال بعده خدمت شیخ نور برخاستند خواجه را اکنار گرفتند و
دستار از سر فرود آوردند بخواجه عطا فرمودند خواجه قبول کردند و لب بر خود بستند و گفتند که دستار قبول
توانم کرد اما کلاه محبت با وجود غیرت پیر که بر من حاضر و ناظر است قبول کردن چگونه توانم -

همدرین محل پیر دستگیر قطب العالم میفرمودند که روزی قطب العالم شیخ بهاء الدین ذکریا قدس سره
پالکی سوار میرفتند کهاری ماند شد که پالکی نمی توانست برداشت یاران و مریدان بحسن اعتقاد
بنوبت پالکی مخدوم را حمل داشتند تا آنکه قلندری که مرید بندگی مخدوم نبود پیدا شد پالکی مخدوم را برداشتند
همراه کهاران دیگر بمنزل رسانیدند بندگی مخدوم را غنودی حاصل شده بود یاران و مریدان بندگی مخدوم
آن قلندر را یاری ندادند چون بمنزل فرود آمدند بندگی مخدوم را معلوم شد که از راه دور قلندر پالکی برداشته
آورده است بندگی خوشحال شدند نزدیک خود طلبیدند لعاب مبارک خود در دهن آن انداختند
قلندر را حالتی دیگر پدید آمد و یکی از جمله اصلان حق گشت ع

دگر گردند خوبان شیوهٔ حسن	حسن را هر سخن طرزی دگر شد

قلندر از غایت خوشی رقص میکرد و میگفت که پیر من مرا نعمت ایثار کرد و از راه غفلت در راه حقیقت
برد یاران و مریدان بندگی مخدوم زبان عربده کشادند که ای قلندر قلندری بگذار حالیا ترا بندگی
مخدوم ایثار نعمت کردند پیر تو اینجا کجاست قلندر گفت ای عزیزان تا آنکه پیر من مرا قبول نمیکردی
بندگی مخدوم قبول نمیکردند و گفته اند که قبول اهل دل مقبول جهان باشند بندگی مخدوم بر آن قلندر از
راه انصاف بغایت منشرح شدند و نعمت بر نعمت ایثار کردند فرمودند یاران شیوهٔ اعتقاد

پیشه ارادت اژین قلندر بیاموزید که کار مریدی چنین باشد بجز اعتقاد و ربط و بال با پیر کار سے بر نیاید آرے اعتقاد چیز نیست البته بجاے میرساند۔

قطب العالم هم درین محل فرمودند وقتے حضرت مجتبی صلی الله علیه وسلم را با لشکر کفار جنگ واقع شد کافران علم خود را می آوردند درمیانه می داشتند اهل اسلام اگرچه بسیار بودند علم ایشان گرفتن نمی توانستند وفتح میسر نمی شد بلکه کفار غلبه میکردند و مسلمانان منهزم میشدند تا آنکه امیر المومنین علی رضی الله عنه گفتند در علم چیز نیست که ازان علم با ایشان یکقدم پیشتر کردن نمی توانم اگر میسر باشد درین کرت همان علم را بدست آریم امیر المومنین علی کرم الله وجهه با لشکر مسلمانان حمله کردند علم را بدست آوردند تا کفار منهزم گشتند و بعضے اسیر گشتند و بعد فراغ جنگ علم را کشودند درون علم آیه شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهٗ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَاُولُوا الْعِلْمِ قَآئِمًۢا بِالْقِسْطِ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَزِیْزُ الْحَكِیْمُ اِنَّ الدِّیْنَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ بچندته جامه بتعظیم تمام پیچیده یافتند یکی از اسیران ازان حالے پرسیدند گفت با همه در پناه این آیه بودیم و بر شما غلبه میکردیم گفتندش ما تمام قرآن داشتیم و غالب نمی شدیم در پناه یک آیه چگونه شما غالب می شدید گفت اعتبار باعتقاد است اگرچه شما تمام قرآن با خود داشتید کم اعتقاد بودید و بر ما یک آیه بود اعتقاد بسیار بود۔

فصل حضرت شیخ سعد ذکر کردند سلطان العاشقین زائر الحرمین الشریفین بندگی شیخ سارنگ را خبر پیر دستگیر قطب العالم شیخ مینا قدس سره و مخدوم مولانا حسام الدین صوفی خلیفه بود و نبیره صاحب سجاده شیخ محمد بود چنانچه پیر دستگیر قطب العالم شیخ مینا قدس سره را خبر این سعد بڈهنی و برادرزاده صاحب سجاده شیخ قطب الدین دیگرے خلیفه نبود بغیر آن هر که از خلفاء

پیر دستگیر گویاند کاذب و مفتری باشد از جملہ تابعان و صادقان نبود و بہرہ دینی نیابد مصرعہ.

	چراغی کذب را نبود فروغے	

افسوس ہزار افسوس کہ در کذب و افترا بر اولیاے خداے دلیری می نماید و خلقی را بدغا بازی کہ از ایشان سود دینی نباشد می رباید قال اللہ تعالیٰ یوم القیمۃ ترالذین کذبوا علی اللہ وجوھھم مسودۃ ای کذبوا علی اولیاء اللہ یعنی آنکسان کہ بر اولیاء خدا کذب و افترا میکنند فردا سے قیامت حق سبحانہ تعالیٰ روہاے ایشان را سیاہ گرداند و در مقام خواری دارد نعوذ باللہ منہا باشد کہ حق سبحانہ تعالیٰ چنین کسا نرا توبہ نصیب کند و از کذب و افترا اولیاء خداے انابتے بخشند۔

اے عزیز بعضے بزرگان دین صاحبان راہ یقین با آنکہ مرشدان کامل خلافت عطا میکردند امتناع آوردند دست خود را نہ آلودہ اند و بعضے با آنکہ اجازت و خلافت صحیح داشتند دست بدعوت نکشادند درین محل چون قطب العالم را وفت فوت نزدیک رسیدہ بود شش ماہ با کسی سخن نمیکردند و اکثر در حجرہ مے بودند شخصے در حجرہ در آمد یک پیراہن پوشیدہ بر آمد و گفت کہ قطب العالم مرا خرقہ عنایت فرمود آخر قطب العالم ظاہر کردند کہ خلافت و شیخ قادن قنوجی ہم دعوی خلافت کردہ بودند خلاف واقع بود۔

درین محل قطب العالم شیخ منا قدس سرہ فرمودند کہ بندگی قاضی فخر الدین بجلوری قدس سرہ مرید بندگی شیخ الاسلام شیخ نظام الدین قدس سرہ بودند و خلافت از بندگی مخدوم نداشتند بعد فوت بندگی مخدوم شیخ نظام الدین مخدوم قاضی فخر الدین بملاقات بندگی شیخ نصیر الدین محمود رفتند

بندگی قاضی فخر الدین بعضے صوفیان را که در خانقاه مخدوم شیخ نصیر الدین مشغول بودند استفاعت کردند که چه باشد که ایشان را عطار جامه خلافت شود بندگی شیخ نصیر الدین امتناع آوردند فرمودند که هیچ یکے لائق نیست و خلافت و امانتہا پیران است در غیر محل ندهند و از محل دریغ ندارند قال الله تعالی ان الله یأمرکم ان تؤدوا الامانات الی اهلها لیکن اگر شما اختیار کنید بهتر باشد مخدوم قاضی فخر الدین گفتند من نیز لائق آن نیستم اگر لایق می بودم شیخ الاسلام شیخ نظام الدین قدس سره مرا خلافت عطا می فرمودند مخدوم شیخ نصیر الدین گفتند آن زمان لایق نبودید الحال لائق آن باشند قاضی فخر الدین عرضه کردند عجیب فرمایند پیر مرا آن نظر بوده که مبتدا و منتها مرا علم بوده است هر چند که مخدوم شیخ نصیر الدین کوشیدند بندگی قاضی فخر الدین قبول نکردند بتعلل پیش آمدند۔

و نیز قطب العالم فرمودند که روزے خواجه بر مخدوم شیخ عبد العزیز ساکن قصبه بنگرمو که خلیفه بندگی شیخ نظام الدین قدس الله روحه بودند آمد التماس نموده تا در ارادت در آید مخدوم عبد العزیز امتناع آوردند و کلاه ندادند خواجه گفت که چندے درویشان دوکان دارند و کلاه ها میدهند مخدوم با وجود خلافت شیخ الاسلام شیخ نظام الدین و چندین کمال چرا دوکان قرار نمیکنند عبد العزیز تبسم کردند فرمودند آرے چنین است فقیر اسباب دوکان داری دارد لیکن قرار کردن دوکان نیست نمی افتد الشهرة آفة والخمول راحة شیخ نظام الدین نیز معاف خواهند کرد سبحان الله بزرگان و صادقان بدینگونه احتراز می نمودند و با آنکه خلافت صحیح از مقام رفیع داشتند دست بیعت نمیکشودند تم کلامه۔

عجب تر آنکه مردمان خود را بدروغ و دغا منسوب بخلافت پیر سازند و عمر عزیز خود را ہم بدغا و کذب بازند آری آے عزیز جہان از مفتریان و کاذبان در ہر عصر خالی نبوده ونخواہد بود چنانچہ بر بندگی سلطان العاشقین شیخ سارنگ دو نفر نسبت بخلافت بدروغ کردند و عہد را ہمہ بکذب بسر بردند و بعضے از بزرگان سلف نیز بسیاران ہمبرین نوع خاستند و با بزرگان دغا باختند که نامہاے ایشان نوشتن فائده ندارد و الله اعلم بما ملتهم و بعضے بودند و ہستند که ثبوت خلافت در حالہ خواب کردند که پیر من مرا در حالہ خواب خلافت داد معلوم است که بخواب حکمے از احکام شرع ثابت نمیشود ثبوت خلافت تعلق بحیات زندگی دارد چگونه ثابت شود و شخصے که بر بندگی قطب العالم نسبت خلافت بدروغ کرد نام وے نوشتن فائده ندارد و کذب و دغابازی وے بر خاص و عام من الشمس و القمر ظاہر است آے عزیز فرد معلوم شود تا پردہاے کیان دریده شود در شان چه حکم رود

	سوف تری اذ انجلی الغبار		افرس کان تحتک ام حمار		

اے عزیزان اگر بنظر انصاف به بینید بالیقین بدانید که ہمین کلاه مریدان حجاب راه نمیشوند و از راه ثواب براه بطالت می برند

	راه را با جاه آمیزش مدان		جاه جز در زیر قعر چاه نیست		
	چند گوے راه را ہمراه کو		اے پسر این راه را ہمراه نیست		

بلند ہمت باید تا ہمه بندہاے نفسانی و شرعی بگسلد و متوجه بجناب الٰہی گردد رئیس عارفان و محتسب درویشان پیر بر قطب العالم شیخ قوام الحق و الدین فرمایند قدس سره

فرمان شد بفقر و با خلق ساختیم … مروی اگر ز خلق زمانی بکن فرار
آفرید رونداد و ز تجرید می نصیب … ای عالم زمانه تو گشتی ز حق بدار
حاصل نشد وصول د تعبید نداد ور … با حق انکار بریم ز عصیان آشکار
رو ترک خلق گیر چو فرمان بتبتل است … سوی انقطاع قرب محال است هوشیار
چندین هزار مردم و بیدار حاضر اند … زین مجمع عظیم تو یک منقطع بیار

و درین چنین زمانه که رسوم دین باقی مانده است داد اولیا رهادی و داعیان مهتدی روی زنقاب آورده اند خود را اشل بوم نشان ساخته اند در هر گوشه و محلتی با این چنین کثرت خلافت که امروز ظاهر شده است اعتماد چگونه توان کرد با وجود تفرقه باطنی و بے جمیعتی که خود را اشل جنید و شبلی رحمهم الله پیدا انند و پیش خلق همچنان نمایند مخصوص ضلالت و خطا است عیاذ بالله صحبتهم و رویتهم ۞

دوزخ آسان میبرند ایشان و اینها کاملان … این سگان را کے توان هم سنگ ایشان داشتند

و بدانکه سلطان العاشقین زایر الحرمین شیخ سارنگ قدس سره ارادت بندگی رئیس العارفین شیخ قوام الحق والدین بود و خلافت بجناب چشت و سهروردی از سید السادات سید راجو بخاری بوده است و بندگی سلطان العاشقین شیخ سارنگ همیشه در اتباع هر دو بزرگوار قولاً و فعلاً بوده است و ذره از اتباع شان تجاوز نمی نمودند چنانچه قطب العالم قدس سره میفرمودند روزے سلطان العاشقین شیخ سارنگ قدس سره لبانچه طریق بارانی که پوشش علماے دنیا است پوشیده بودند عرض کردیم که تحقیق است که بندگی شیخ قوام الدین لبانچه را الطریق بارانی پوشیده اند

فرمودند که مرا فراموش شد خیاط را همدران زمان طلبیدند که لباسی که را دوختند طریق پیشواز ساختند۔

هم درین محل قطب العالم فرموده اند که روزی خواجه جنید رحمة الله علیه در حجره خویش مشغول بودند خواجه حسین منصور آهسته از طرف در نظر میفرمودند خواجه جنید دریافتند فرمودند کیست که طریق دزدان نظر میکند انا لله که هوش دارد از دزدی باشد که بر دار خواهند نهاد خواجه حسین منصور فرمود گفتند که روزی که مرا بر دار خواهند نهاد و ترا ازین جامه خواهند کشاند و این جامه از تو بیرون خواهد افتاد تا چون وقت آن رسید خواجه حسین منصور نعره انا الحق بر آورد متعلمان ظاهری که ایشان را جز رعایت شرع کاری دیگر نباید کرد بر کشتن و دار نهادن حسین منصور کتبه کردند بعد کتبه متعلمان استفتا برای کتبه پیش خواجه جنید بردند خواجه جنید که اهل باطن بودند در کتبه درنگ نمود چون شب شد بحضرت خداوند تعالی در مناجات شدند بار خدایا چه حکمت است که حسین منصور را برین نوع میکشائی تو قادری و تخلیص او میتوانی در سر خواجه جنید فرود خواندند ای جنید ترا خوش نمی آید که دوست بما پیوند آری همچنین است هر که سر ما را آشکارا کند و در صحرا افگند لاجرم ما دیدار در صحرا بدار انهم که افشای سر الربوبیة کفر و باجون بامداد شد متعلمان باز جمع شدند و از خواجه جنید رحمة الله علیه برای کتبه مزاحم گشتند خواجه حسین که مست الست بود نیز رسید و کشتن خود را شایع نمود خواجه جنید در کتبه درنگ میکرد خواجه حسین منصور گفتند ای جنید چرا در کتبه درنگ مینمائی که بیغام شب کارمی فرمائی زود باش بدانچه فرمان شده است نگاهدار و در کتبه کردن درنگ نه انکار خواجه جنید علیه الرحمة درون خانه رفتند که جامه صوفیان پوشیده بودند

بیرون آوردند بارانی که خاصه متعلمان روزگار و مفتیان اہل قار است پوشیده بیرون آمدند
قلم بر دست گرفتند ہر چند که میخواستند که کتبه کنند اشک چشم فرصت نمیداد ہاے ہاے بگریستند
و نعرہ ہا برآوردند و بدانچه مامور بودند بضرورت بجا آوردند و کشتن بنصور کتبه کردند۔
بدانکه رئیس العارفین شیخ قوام الدین را ارادت از شیخ الاسلام شیخ نصیر الدین محمود اودہی قدس
سرہٗ بود و خلافت از قطب العالم بندگی مخدوم جہانیان سید جلال الدین قدس سرہ بودہ ا
و قطب العالم سید راجو را نیز از بندگی مخدوم جہانیان برادر کلان خود بودہ است و بندگی مخدوم
جہانیان را خلافت از شیخ الاسلام شیخ نصیر الدین محمود و از محلہاے دیگر بسیار بود چنانچه از
جانب حضرت شیخ ذکریا قدس سرہ بودہ است لیکن چون ولایت ہند ولایت چشت
است اغلب و اکثر کلاہ چشت میدادند و از شیخ الاسلام شیخ نصیر الدین محمود و مشائخ دیگر تا
بحضرت مصطفے صلی اللہ علیه وسلم خلافت ہر کسی معروف و مشہور است چنانچه در شجرہ چشت
و سہروردی مسطور است ہر یک بزرگان یکی بدیگرے متابعت داشتند و ذرہ از رضای
شان تجاوز نداشتند ہر کرا متابعت پیر با صدق و اخلاص بود گوی دولت و ارین بود۔
فصل ذکر افتاد که مرید صادق آن باشد کلاً و جملةً توجه بخداے آرد و دوام دل
با شیخ دارد و از سر ارادت تمام روحانیت شیخ را حاضر داند در ہمه احوال و از راہ باطن از وی استمداد
کند و در وقت ظہور شیاطین و صفات نفس اماره در ظل ولایت او گریزد و خود را پیش شیخ کالمیت
تحت یدی الغسال گرداند غفلت جوانی و شغل بلا یعنی تا یکی دے بجنبان دام و زہمچنین در یغا
مَنِ اسْتَوٰی یَوْمَاهُ فَهُوَ مَغْبُوْنٌ ہا دو وقت غنیمت است اجل در کمین قیامت در رسد تا بلک

برہم زنے وما امر الساعۃ الا کلمح بالبصر و تو ہمچنان بخواب غفلت مغرور بترتیب و زینت دنیا مسرور و بزرگان صادقان از جہان سفر کردند و گشتے طالبان دنیا و غافلان عقبے بماندند روز بروز کار دنیا صعب تر میگردد و ازین قبیل و قائلے ماندہ بود امروز آنہم نمی نماید بکلی مندرس گشتہ قطب العالم قدس سرہ بارہا می نالیدند و این بیت میخواندند

نہ طفلے بر سر بامی نہ برنائے سر کوہی	نہ پیرے بر در مسجد ہمین خالی ہان جائے

عزیز من تا از غیر بکلی اجتناب نہ نماید طہارت باطن حاصل نشود قال بعض المشائخ من عبد اللہ بلا علاقۃ سقی اللہ لہ شرابا من سلسبیل المحبت شیخ الاسلام نصیر الحق والدین قدس سرہ می فرمایند

این رہ با بوی عدم مے زند	کیست درین رہ کہ قدم می زند
ہر کہ درین راہ مجرد رو است	بر سر کونین علم مے زند
در دل محمود اثرے نیست زان	لاف محبت بہ ستم مے زند

رئیس درویشان محتسب عارفان شیخ قوام الحق والدین قدس سرہ میفرمایند

میران سمند وحدت پامال کن دو کون	اے شہسوار قرب چہ زیبا صفدرے

اے عزیز من از طہارت باطن قطب العالم قدس سرہ میفرمودند کہ برحضرت ابراہیم صلوٰۃ اللہ علیہ کہ خلیل اللہ بود ملائک طعنہ میکردند کہ مال و نعمت و گوسفندان بسیار دارد دل وے بدان مشغول است خلیل اللہ چگونہ بود حق سبحانہ تعالےٰ جبرئیل را بصورت آدمی فرستاد تا ذکر نام حق سبحانہ تعالےٰ

یاد کرد و گفت یا قدوس مال و نعمت و گوسفندان ہمہ را ایثار وی کرد خداوند تعالے بملایک خطاب کرد کہ ابراہیم دل بمال و گوسفندان ندارد و ملائک گفتند دل ابراہیم بر فرزندان است حق سبحانہ بقربان کردن فرزند جگر گوشۂ او امر کرد مطیع و منقاد گشتہ فرزندرا بقربانی برد ملائکہ را معلوم شد کہ دل با فرزندان ہم ندارد و گاہے گفتند ابراہیم خود را دوست مے دارد حق سبحانہ تعالے چنان تعذیر کرد کہ نمرود لعین او را در منجنیق نہادہ تا در آتش اندازد و از برائے دفع ظن ملائکہ حق تعالے جبرئیل علیہ السلام را فرستاد کہ خلیل را دریافت و گفت یا ابراہیم چہ حاجت داری تا روا گردانم گفت اما الیک فلا و التفات بہ جبرئیل نکرد و تن در رضائے ایزدی نہاد و ملائکہ چون حال دیدہ معاینہ کردند اقرار نمودند کہ دل ابراہیم بر فرزندان و مال و گوسفندان نیست سزاوار خلت است و برادر حق قایم است پس کہ دعوے دوستی و طہارت باطن کند باید کہ متابعت خلیل اللہ نماید و ترک مال و فرزندان گوید ففروا الی اللہ برخواند بلکہ ترک خود کرد تا سزاوار خلت گردد۔

نقل است کہ ذکر افتادہ است عزیزے راس المجتبین خواجہ ابراہیم علیہ الرحمہ چون دل بر طاعت نہاد و از مخالفت باز ماند مشہور است کہ از ملک و جاہ و سروری مردانہ خاست و دو محبت غیری نپرداخت جیفہ[۱] مردار را یکبارگی بگوشہ انداخت۔

درین محل قطب العالم قدس سرہٗ فرمودند کہ خواجہ ابراہیم ادہم رحمۃ اللہ علیہ را چون وقت آن رسید کہ از مخالفت باز ماند و قدم در طاعت و محبت نہد روزے بہ شکارگاہے رفتہ بود و بدنبال صیدے

---

[۱] یعنی مردہ بدبودار ۱۲

اسپ میراند صید وی سوی ابراهیم آورد و گفت الهذا خُلقت یا ابراهیم یعنی برای
این صید افگنی آفریده شدی تو ابراهیم فزعی و خوفی بر ابراهیم غالب گشته پیش کوه بن فریاد
میکرد بعد آنکه بهوش آمد تائب گشته دل بر طاعت و محبت حق تعالی نهاد سلطان عارفان گشته و
جان عزیز خود را بهر این محبت وی داد ۵

بسوزان لشکر و خانه سرای و باغ و بستان هم	کسی کو اُنس حق جوید مقام اوست ویرانی
زمین زن تاج نخوت پس آنگه ترک عالم گو	کسی کو قرب حق جوید نخواهد عالم فانی

و روایت دیگر مشهور است -

و نیز قطب العالم قدس سره فرمودند که فضیل عیاض قدس الله روحه اگرچه قاطع الطریق بود
لیکن با این همه ترس خدای داشت روزی اصحاب او کاروانی را تاختند و اشیای ایشان
بسیار برداشتند بعد از فراغ غنیمت بطعام خوردن شروع نمودند ناگاه یکی از کاروانیان از انها
پرسید که مهتر شما کیست گفتند که همراه ما نیست و اشارت بسوی درختی نمودند که زیر آن درخت
نماز میگذارد گفت وقت نماز نیست گفتند بنوافل می پردازد گفت با شما طعام نمی خورد گفتند که روزه دار
است گفت ماه رمضان نیست گفتند روزه تطوع میدارد کاروانی متعجب شده بر فضیل آمده دید
که نماز میگذارد با خضوع و خشوع تمام ساعتی ایستاد تا فضیل از نماز فارغ شد گفت ای عزیز
الضدان لا یجتمعان شنیدم که روزه میداری و دزدی میکنی و نماز میگذاری و مسلمانان
را میکشی نماز گذاردن و مسلمانان را کشتن چگونه بود فضیل از وی پرسید که قرآن خواندن میدانی -
گفت میدانم و این آیه را خواند واخرون اعترفوا بذنوبهم خلطوا عملا صالحا و

آخر سیئا عسے ان یتوب علیهم ایزد تعالے فضیل را اعانتی کرد و ہدایت بخشید تا توبہ کرد
و بحضرت خداے بازگشت ۔

قطب العالم درین محل فرمودند کہ فضیل عیاض قطع طریق میکرد و از ہر چیزی کہ میگرفت نام او و مسکن و نسب و تاریخ و اشیا را در
دفتر می نوشت بعد توبہ خصمان را خشنود میساخت وقتی دفتر مطالعہ میکرد در نظرش آمد کہ از فلان جہود نیشاپوری چہل ہزار دینار
زر و در فلان زمین چندین سال است کہ گرفتہ ام و او را خشنود نکردہ ام پیش آن جہود رفت گفت من فضیلم از تو چہل ہزار دینار زر گرفتہ ام
و اکنون توبہ کردم و خصمان را خشنود گردانیدم مگر ترا و درین وقت چیزے ندارم بخدمت تو آمدم
تا ہر چہ خواہی بکنی خواہی مزدوری فرمائی خواہی ببخشی جہود گفت حق من بدہ کہ از تو خشنود شوم فضیل
ملازم در خانہ جہود شد او را در توریت خواندہ بود کہ از امت مصطفے صلی اللہ علیہ وسلم ہر کہ
بصدق توبہ کند اگر خاک بدست آرد زر گردد اکنون من آنرا امتحان کنم جہود درون خانہ رفت
و ہمیان پر از خاک کردہ در طاق نہادہ و بیرون آمد و گفت من سوگند خوردہ ام کہ از تو زر لبستانم فاما
حیلہ میکنم برو درون خانہ من کہ در فلان طاق ہمیان زر است بیار و مرا بدہ تا از تو خشنود شوم
فضیل درون خانہ جہود رفت ہمیان از طاق بیرون آوردہ پیش جہود ریخت آنقدر زر کہ فضیل از
جہود گرفتہ بود ہمان قدر شد جہود گفت مس کفر من زر خالص گردانیدی مرا اسلام عرض کن کہ دین شما
برحق است در حال جہود با ہفتاد تن مسلمان شد۔

نقل است ذکر انتاد کہ اعانت قاضی بمنزلہ صد کوہ است معلوم ست کہ از اعانت
خداے کار تا کجا کشد بہ بینی کہ توفیقات کہ از حد بشریت خارج اند بغیر اعانت آوردی نماید و بجز
توفیق وے نکشاید۔

دریں محل قطب العالم قدس سره فرموده‌اند که وقتی سلطان ابراهیم لشکر کرده مخدوم قاضی شهاب الدین رحمة الله علیه همراه بودند برای قضای حاجت بصحرا متوجه شدند ناگاه گذر ایشان در راه طربابادافتاد و از خیمه فاحشه آواز گریه شنیدند متامل شدند که در طرباباد گریه و حزن چه مناسبت دارد و بیطاقت شده از اسب فرود آمدند و زمانی متامل ایستادند و از خوف گمان فاسد خلق از درآمدن دران خیمه ملاحظه نمودند چون گریه بسیار شد درون خیمه درفتند و دیدند فاحشه تنها است و میگرید چون فاحشه مخدوم را بدید گفت ای عزیز معذورم که حیض دارم هر حریفی که آمده است بازگردانیده ام تو هم بازگرد مخدوم گفتند نمی بینی مردی متعلم و کسوت صلحا دارم و از حریفان نیستم عرض کرد که موجب آمدن شما چیست فرمودند که گریه تو مرا آورده است بگو که گریه تو چیست جواب نداد چون مخدوم بجد شدند برای کشف آن راز گفت ای عزیز امروز درخاطرم گذشت که مرا فاحشه میگویند می ترسم نباید که خدای مرا بسبب این نام فردای قیامت عذاب کند مخدوم گفتند از تو فعل قبیح نمی شود گفت نعوذ بالله منها فعل قبیح از من صادر نمی شود هر حریفی که می آید چنانکه بر شما عذر گفتم او را نیز بعذر پیش می آیم و باین حیله باز میگردانم مخدوم فرمودند ای ولیه حره هستی یا کنیزک گفت کنیزک شخصی هستم فرموده او را بجای آرم و درینجا می نشینم تمام روز بر مصلا بعبادت خدای تعالی مشغول می باشم و چون شام می شود چهار جیتل که مولی بر من مطالبه معینه کرده است زیر مصلا می یابم و او را مولا خود می دهم باز مخدوم پرسیدند که اگر شب حریفی می آید و مولا ترا بان حریف می سپارد چه میکنی گفت در خانه که می بروم همان لفظ حراتب محرق چنان میگیرد که خبر از جان و جهان نمی ماند۔

قطب العالم قدس سرہٗ میفرمودند تا آنکه بشر حافی بعد از توبه زندگی داشت سر و پا برهنه می‌بود و میگفت روزی که اهانت خدای تعالیٰ بمن در رسید و توبه کردم همبرین گونه بودم حق سبحانه تعالیٰ چارپایان را فرمان داد تا در ان مقام که بشر بود سرگین نه اندازند روزی در راه گذر سرگین دیدند گفتند مگر بشر رحمة الله علیه در جهان نماند چون نیک تفحص کردند دانستند که بشر حافی ازین سرای فانی درگذشته بود و جان بحق تعالیٰ دو سپرده رحمة الله علیه رحمة واسعة۔

فصل نقلست ذکر افتاد که این عزیز سالک و طالب را درد و محبت باید که سیر درین راه بی درد و عشق میسر نشود کسانیکه بنقد نماز و روزه خرسند گشتند از شوق مقامات و علو حالات بیخبر رفتند عزیزی گوید رباعی

آن کو بهزار جان گرفتار تو نیست	وان کو بهزار دل خریدار تو نیست
از پرده برون آی بگویش زنهار	رو باز نکن که عاشقی کار تو نیست

دران محل قطب العالم قدس سرہ فرمودند که بسیار نماز گذاردن و روزه بیشمار داشتن و تلاوت قرآن کردن هر کس تواند اما حاصل کردن درد و محبت که سالک را اصلی عظیم است اندازه هر کس نیست اصل درین راه درد است و درد درین پرده است و این بیت خواندند ؏

مارا نه مرید درد خوان می باید	نی زاهد نی حافظ قرآن می باید
صاحب دردی سوخته جان می باید	آتش زده بخانمان می باید

و این مثنوی نیز بخواندند مثنوی

در سینه چو درد یار دارم	صد ملک ازین دیار دارم

ای درد مرو ز سینه بیرون　　زنهار که با تو کار دارم

و علامت درد عشق اینست که صحبت کردن با اصحاب دنیا زهر قاتل نماید و از طلب دنیا و جاه سروری و مال و منال سرد گردد و از همه اهالی بکلی فارغ شود خواجه ثنائی گوید رحمة الله علیه

نکند عشق نفس زنده قبول　　نکند باز موش مرده شکار

دایم غم زده باشد بکلبهٔ احزان چنانکه عارفی گوید

هر غمزدهٔ قامت محبوب که دیدم　　غمهای کسی بسر آنداخته دستی بکمرها

کار سلوک دام تصوف کار هوش نیست که فلان جامها کوتاه می پوشد من نیز بپوشم یا فلان نماز بسیار گذارد ما هم گذاریم این راه کسانیست که از همه بیخبر اند شب و روز بمخالفت نفس با نفس ستیزند جز درد و حزن بدست آرند پس عشق با صدق ببازند امیر خسرو فرماید

ایوان مراد بس بلند است　　آنجا بهوس رسیده نتوان
این شربت عاشقی است خسرو　　جز خون جگر چشیده نتوان

رئیس درویشان و محتسب عارفان شیخ قوام الحق والدین قدس سرهٔ فرمایند

این کار کسی نیست که خیزد ز سر جان　　این خانه خرابی ره هر بوالهوس نیست
سیمرغ تواند که کند خانه کوه قاف　　این شیوه همون داند کار مگسی نیست

از ین محل قطب العالم قدس سرهٔ فرمودند که مولانا عمید بدوانی دانشمند در عهد شیخ الاسلام شیخ نظام الدین قدس سره اهل جاه بودند و سالها بشغل انتغال داشتند در ذرّ عنایت ازلی در رسید همه را ترک داده راه ملامت اختیار نمودند جامه و پیرایه زنانه پوشیده و یک رخسار سرخ

و یکے سیاہ کردہ پیش شیخ الاسلام شیخ نظام الدین آمدند و زانو بر زانو نشستند و گفتند مولانا نظام الدین از تو اینقدر نشود کہ من کردہ ام تو ہمیشہ بر سجادۂ تکبر و نہالچہ رعونت میمانی خود را از طالبان و سالکان و صادقان میخوانی شیخ الاسلام ساکت بودند تا دو سہ بار تکرار کردند گفتند چرا جوابے نمی دہی شیخ الاسلام فرمودند کارے کہ تو کردی سہل است شیوۂ بیوہ زنان و مخنثانست و کار مردان خداے دیگر است مولانا عمید متعجب شدند و گفتند آن کار چیست شیخ الاسلام فرمودند کار مردان خداے نیست کہ ہمیشہ بدرد عشق بسوزند و پاسبان دل باشند تا خطرہ را بدو زند۔

قطب العالم قدس سرہ فرمودند کہ درویشے بخدمت شیخ الاسلام شیخ نظام الدین قدس سرہ آمدہ و ندکور ساخت کہ فلان بزرگوار کشف چنین دارد و کرامت چنان شیخ فرمودند کہ آن دارد یعنی عشق و در اصطلاح صوفیان عشق را آن میگویند۔

ہمدرین محل نقل کردند کہ مریدے بحضرت شیخ الاسلام شیخ نصیر الدین قدس سرہ عرضداشت کرد کہ ہیچ ورد بیاشد کہ بخواندن آن محبت خداے روزی شود فرمودند بعد نماز عصر سورۃ النسا بخواند اسیر محبت خدا تعالے گردد و نیز فرمودند کہ از خدمت شیخ الاسلام شیخ نظام الدین شنیدم ہر کہ بعد مسبعات عشر ہفت بار این دعا بخواند اَللّٰهُمَّ اَحْيِنِيْ مُحِبًّا لَكَ وَاَمِتْنِيْ مُحِبًّا لَكَ وَاحْشُرْنِيْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيْ تَحْتِ اَقْدَامِ كِلَابِ اَحْبَابِكَ۔

و بعد دوگانہ تحیۃ الوضو ہم دعا مذکور بخواند حق سبحانہ تعالے او را اسیر محبت خود گرداند و میان سالکان محبت و عشق فرقے گفتند کہ عشق نہایت محبت را گویند و بدایت محبت موافقت بعدہ میل است

بعدہ موانست بعدہ مودت بعدہ ہوات بعدہ خلت بعدہ محبت بعدہ شفقت بعدہ تیم بعدہ ولہ بعدہ عشق

اما موافقت آنست کہ دشمنان حق را چنانچہ دنیا و شیطان و نفس را دشمن داری و دوستان حق را دوست داری و با ایشان صحبت کنی و فرمان ایشان را عزیز داری تا در دل ایشان جاے یابی چہ ہر کسے کہ در دل صاحب دولتے جاے یافت منظور وے گشت صاحب دولت شد و برخورداری یافت ٥

تا نیفتد بر تو مردے را نظر		از وجود خویش کے یابی خبر	

و موانست و میل آنست کہ از ہمہ گریزان باشی و حق را ہمہ وقت جویان باشی من انس بااللہ استوحش عن غیر اللہ -

و مودت آنست کہ در خلوت دل مشغول باشی بعجز و زاری باغایت اشتیاق و بیقراری -

و ہوا آنست کہ دل را ہمیشہ در مجاہدہ داری و آب گردانی چنانکہ مصطفےٰ علیہ السلام شبہا در نماز می ایستادی و پاے مبارک او آماس گرفتی -

و خلت آنست کہ پر کنی جملہ اعضاے خود را بدوست و خالی گردانی از غیر دوست -

و محبت آنست کہ از اوصاف ذمیمہ پاک گردی و باوصاف حمیدہ موصوف شوی و ہر چند از اوصاف ذمیمہ پاک شود روح بجاذبہ محبت کشیدہ بود باخلاق حمیدہ موصوف گردد -

و شفقت آنست کہ از غایت حرارت شوق حجاب دل را پارہ گردانی و آبدیدہ ہویدا داری تا محبت را کسی نداند کہ محبت ستر ربوبیت است و افشاے سر ربوبیت کفر مگر بغلبہ حال کہ طاقت نماند بے اختیار شود ٥

خواهم نکنم ناله ولیکن ز درون		هم ناخواسته می برآید فریاد	

وتمم اینست که خود را بندهٔ محبت و اسیر او گردانی و به تجرید ظاهری و تفرید باطنی موصوف گردی۔

وولہ آنست که آئینهٔ دل را برابر جمال دوستداری دست شراب جمال گردی و طریق حیران باشی۔

وعشق آنست که خود را گم گردانی و بیقرار شوی چنانکه مصطفےٰ علیه السلام هم ازان گاه گفتی کلمینی یا حمیرا و گاه گفتی ارحنی یا بلال۔

قطب العالم قدس سره میفرموده اند که در فوائد الفواد مسطور است که روزی پیش بندگی شیخ الاسلام شیخ نظام الدین قدس سره سخن در سلوک افتاده بود فرمود که رونده روی به کمال دارد یعنی سالک تا در سلوک است امیدوار کمالیت بعد ازان فرمود که سالک است و واقف و راجع اما سالک آنست که او راه رود و واقف آنست که او را وقفه افتد بنده عرضداشت کرد که سالک را وقفه می باشد فرمود آری هرگاه که سالک را در طاعت فتوری افتد چنانکه از وی ذوق طاعت نماند او را وقفه باشد اگر زود کار زیاید و تائب پیوندد باز سالک تواند بود اگر عیاذاً بالله هم بران بماند راجع شود۔

نقل است ذکر افتاده سالک را اول محاضره است بعده مکاشفه بعده مشاهده فَاَمَّا الْمُحَاضَرَةُ لِاَرْبَابِ التَّلْوِيْنِ وَالْمُشَاهَدَةُ لِاَرْبَابِ التَّمْكِيْنِ وَالْمُكَاشَفَةُ بَيْنَهُمَا اِلٰى اَنْ يَسْتَقِرَّ الْمُشَاهَدَةُ وَالْمُحَاضَرَةُ لِاَهْلِ عِلْمِ الْيَقِيْنِ وَالْمُكَاشَفَةُ لِاَهْلِ عَيْنِ الْيَقِيْنِ وَالْمُشَاهَدَةُ لِاَهْلِ حَقِّ الْيَقِيْنِ۔

دران محل قطب العالم قدس سره این را دیده و بنور حقیقی تجلی ذاتی رسیده میفرموده اند که میان مشاهده و مکاشفه فرقی سخت باریک است و بار ها این بیت میخوانده اند ؎

دراے حسن بر رویتو عیبے دگر است	که کس آنرا نمیداند چه نام است ،

تجلی عبارت از ظہور ذات وصفات الوہیت است لاجرم مشاہدہ بے تجلی نبود۔

و در لطائف آوردہ است المشاهدة هی رؤية الحق من غیر تهمة یعنی دیدن خدا تعالےٰ بصیرت قلب بغیر شک و شبہہ کانہ راہ بالعین۔

سید محمد حسینی میگوید رحمۃ اللہ خدا را بند گانند کہ ہمدرین دنیا بچشم دل خداے را بہ بیند وہمین چشمین کہ بر روے است منعکس میشود و چشم دل میگردد ہمدرین چشم می بیند۔

و در فتاوی سراجی آوردہ است رؤية الله فی المنام جائزة وانچہ مردم در خواب می بیند از چشم دل می بیند وہمین چشم منعکس میشود و در دل ہرچیزے را بخواب می بیند۔

و در عقائد حافظیہ آنست کہ روا باشد کہ خدا را در خواب بیند زیراچہ سلف خداے را در خواب دیدہ اند۔

نقل است ذکر افتادہ کہ در خزانہ آوردہ است علامت استقامت توبہ آنست کہ ترکِ صحبت یارانی کہ در حالہ فسق ومخمور بود ند گیرد و در مکانی کہ فسق ازو در وجود آمدہ باشد در آن مکان نرود و از لا یعنی گفتن و شنیدن خود را نگاہدارد۔

قال علیہ السلام من حسن اسلام المرء ترکہ ما لا یعنیہ

درین محل قطب العالم فرمودند بعضی گویند ہرچہ وراے فرض وواجب وسنت ومستحب وراحت اصحاب است ہمان لا یعنی است۔

بعضی گویند ہر کاری وگفتارے کہ بے نیت خالص در وجود آید لا یعنی است۔

بعضی گویند هرچه از خدا بازدارد خیراً او کان شراً همان لایعنی است -

مرید مبتدی را شاید که باینها دینا معرفت و آشنائی نکند فان معرفتهم سهم قاتل -

نقل است ذکر افتاده که گروهی از ملاحده لعنهم الله گویند که خدمت چندان باید کرد که بنده
ولی حق گردد و چون ولی حق شود احکام بندگی از وی زائل گردد و این ضلالت است نه بینی که
مصطفی علیه السلام که موصوف بجمله معانی و کمالات بود از وی احکام بندگی ساقط نشد بلکه
فرمان شد واعبد ربک حتی یاتیک الیقین ای الموت از دیگری کی ساقط شود
هرچند قرب زیاده تر بندگی زیاده تر لیکن چون در مقام حجبیت و ولایت رسد و همواره در تجلی حضور باشد
کلفت تکلیف از وی ساقط میشود نه آنکه نفس تکلیف ساقط گردد و در عبادت مشقت نباشد بلکه
راحت بود بی عبادت ماندن نتواند -

وبعضی گویند کاشکی در بهشت نماز بودی -

وبعضی گویند کاشکی در بهشت ذکر دوام بودی -

درین محل قطب العالم فرمودند که امام شبلی رحمة الله در مرض موت سیکی را فرمود که مرا وضو کناند
چون او وضو کنانیدن گرفت فرائض و سنت و مستحبات و آداب وضو همه را معمول ساخت مگر تخلیل
محاسن مبارک امام فراموش کرد امام شبلی دست او را گرفت در محاسن خود در آورده این سنت را هم در آن
حالت بجا آورد والحکایة نهایة العبودیة هرچند که مردم را عبودیت نهایت در حریت نهایت
کمال مردی بندگی بود و آزادی بندگی نشود مصرع

من ازان روز که در بند تو افتادم آزادم

فصل ذکر افتاده هرکه خواهد راه حقیقت بر و کشایند بلکه حق حقیقت بد و نمایند کو حق شریعت
گذارد و ذره از اوامر و نواهی فرو نگذارد و تعظیم شریعت از اوامر و نواهی بواجبی بجا آورد -
درین محل قطب العالم قدس سره فرمودند الشریعة کالسفینة فی البحر والطریقة
کالبحر والحقیقة کالدر فمن اراد الدر رکب فی السفینة ثم سرع
فی البحر ثم یصل الی الدر فمن ترک هذا الترتیب لم یصل الی الدر یعنی
شریعت مثل کشتی است در دریا و طریقت مثل دریاست و حقیقت مثل دُر است
پس کسی که دُر را بخواهد در کشتی سوار شود بستر در دریا راند بستر برسد بسوی دُر ها بس کسیکه این ترتیب
را ترک دهد بدر ها نرسد و نیز فرمودند اگر یکی را ببینی که در هوا می پرد یا بر آب می رود و فرضی
از فرائض یا سنتی از سنن فرو میگذارد فاعلم انه کذاب ولیس فیه کرامة بل هو سحر
او استدراج -
در شرح آورده گفته است اول مرتبه سالک را شریعت است می باید که بر شرائط صحت
شریعت مواظبت نماید فی اسرار المعانی

شریعت حکم قول مصطفے است	طریقت فعلهای مجتبی است
حقیقت جملگی احوال او یست	ازین رو هر سه این ره هم از و یست
خیالست آنکه بی شرع طریقت	کشایندت همین راه طریقت
طریقت بی شریعت نیست واصل	حقیقت بی طریقت نیست حاصل
بیکدیگر تعلق هر سه دارد	کسی شان تفرقه کردن نیارد

اگر تو در شریعت کامل آئی	طریقت را ضرورت شامل آئی
تمام آئی اگر اندر طریقت	عیان گردد بتو نور حقیقت
طریقت بے شریعت راست ناید	حقیقت بے شریعت کے کشاید
شریعت در نماز روزه بودن	طریقت در جہاد اندر فزودن
حقیقت روے در دلدار کردن	نظر اندر جمال یار کردن

عارفی گوید

ره رو یا روی اینک طبیعت	ره فرمان روی اینک شریعت
ره باطن روی اینک طریقت	چو در باطن رسی اینک حقیقت

فصل ذکر افتاده سالک تضییع وقت نکند دد الکا بی تفرقه مشغول باشد چنانچه قطب العالم سیف نایند قدس سره که رابعه بصری رحمها الله خانه داشت در بند گفتندش خانه را در بید ا کن تا شب بفراغ خاطر باشی در بند را موجود کردند تا شبے بر در نهاد بامداد آن دد ر ساخت پرسیدندش که چرا در بند را دور کردی گفت چون در بند باشد تفرقه بستن و کشادن بخاطر راه می یابد دد ر بستن و کشادن تضییع وقت است -

و رابعه در مناجات گفتی ملکا هر چه نصیب رابعه است از دنیا بدشمنان خود بده و هر چه نصیب رابعه است از بهشت بدوستان خود بده و رابعه را در دنیا اندوه تو غمگسار بس است و در بهشت نام تو یادگار بس است

نقل است ذکر افتاد که هر منزلے و مقامی را بدایت و نهایت است چنانکه توبه و امانت را ورع بدایتی و نهایتی دارند نهایت توبه بدایت انابت است و نهایت انابت بدایت ورع است

ہمچنین باقی مقالات بدایت ونہایت دارند پس سالک را باید که از مقامی بمقامی دیگر انتقال نکند مگر بعد درست کردن مقامی که در وہست -

درین محل قطب العالم نور الله مرقدہٗ میفرمودند که سالکان گفته اند که انتقال از مقامی بمقامی نکند مگر آنکه در مقامی که سالک ہست استوار گرداند سند این راه است و این در حق کسی است که ویرا در محبت بر کمال نبود اما چون یکے را بفضل اله درد وعشق یکایک بگیرد و اگرچه مبتدی بود پیران ما ویرا پیش از استقامت توبه وورع وزہد وتقوی تلقین ذکر ومراقبه کنند و ربط قلب با شیخ آموزند و شرائط آن نیز بیاموزند تا او بدان مشغول باشد و ویرا خبر و شعور بنا شد که این مقالات ویرا بدست آید و این ہمه سخن را خبر این طائفه ندانند و خبر عاشقان این را تصدیق ندارند آرے اے عزیز ہر گاه که عشق بیاید زہد را کے مقام و ورع را کجا محل عشق آتشی است که بیک نفت ہمه عوائق وموانع را بیکبارگی خاکستر گرداند مصرعه

	هر جا که سلطان خیمه زد غوغا نماند عام را	

نقل است ذکر افتاد در خواجه جنید رحمه الله فرمودند که یکے از اصول خمسهٔ صوفیه دوام روزه داشتن است در روزه قساوت قلب دور کند و مقصود از صوم تجویع نفس است تا قهر وی حاصل آید و قهر نفس چنانچه بتجویع شود بہیچ چیز نشود درین راه گرسنگی اصلی عظیم است وہم ازین است که مصطفے علیه السلام فرموده ضحک الجائع خیر من بکاء الشبعان

قطب العالم قدس سره بارہا این بیت را میخواندند ؏

	جوع طعام خویش کن تا که قبول حق شوی		چونکه قبول حق شدی با ہمه خلق ناز کن	

همدرین محل قطب العالم قدس سره فرمودند روزے شخصے بلباس صوفیان بر در صوفی بیامد وازدخترش آب طلبید وی گمان برد که وے برائے وضو می طلبد چون آب بآن صوفی بیامد رسید آنرا در کشید دختر صوفی باضطراب تمام پیش پدر آمد وگفت اے پدر ساخته شو که قیامت رسید پدرش گفت اے عجوز چه میگوئی وقیام قیامت را از کجا تحقیق شد که بهیبت تمام مے آئی گفت شخصی را دیدم که جامهٔ صوفیان پوشیده روزانه آب میخورد وعجب است که صوفی در روز آب خورد وقیامت قائم نشود -

درین محل قطب العالم قدس سره فرمودند که صوم ایام بیض را ثواب بسیار است وخواجگان ما را اصلاح رخصت افطار نبود واز شیخ الاسلام شیخ نصیر الدین محمود رحمه الله رخصت افطار شد از بهر آنکه اکثر مریدان ایشان بیابان بودند فعالحاج لبعد الصوم رخصت افطار هم میکردند چنانچه من هم رخصت میدهم وهم باز فرمودند قدس سره سالک را شاید که همت بلند دارد وبصوم ایام بیض بسند نکند اگر سال تمام خیر ایام منهیه روزه دارد بهتر بود واگر سال تمام نتواند ماه رجب وشعبان بے روزه نگذارد در روزه جمعه وپنجشنبه ودوشنبه در هر هفته التزام گیرد که این نشان طالبان وعلامت محبان است وصوم عاشوره وروزهاے دیگر که در اوراد مذکور است نگذارد که فضل بسیار بود -

نقل است ذکر افتاده است چون صیام را طعام پیش از وقت افطار چیزے برسد تا وقت افطار نگاه دارد وبرضاے خدا تعالے خرج کند باز چون وقت افطار چیزے برسد افطار کند دائما صابر باشد -

درین محل قطب العالم قدس سره فرمودند که در وقت شیخ الاسلام شیخ نظام الدین قدس الله روحه

صوفی بود از صبح تا شام آنچه فتوح رسیدے خرچ میکرد بفقرا و مستحقان میرساند و خود صایم بودے چون کسی ذکر وے پیش شیخ الاسلام شیخ نظام الدین قدس سره میکرد میفرمودند که نام آن بخیل پیش من مگوئید مردم ازین سخن تعجب میکردند چون کرات و مرات بدین نوع واقع شد یکے از اہل اختصاص عرضداشت که حضرت مخدوم ہر بار میفرمایند که نام آن بخیل پیش من مگوئید و وے از صبح تا شام ہیچ نگاه نمیدارد فرمودند آرے ہمچنین است لیکن چون اوّل فتوح اورا مے رسد دو نان بار چه دو نام برائے افطار خود نگاه میدارد و این قدر اعتماد ندارد و کسی که چندرے میرساند وقت افطار دو نان رساندن نمیتواند و او از دو نان برخاستن نمی تواند ضرورت او را بخیل میگویم -

نقل است ذکر افتاده است که قیام اللیل اصل دویم از اصول خمسه این طائفه است قَالَ ذُو النُّوْنِ اِذَا اَرَدْتَ اَنْ تَذْهَبَ فَسَادَةَ قَلْبِكَ فَادِمِ الْقِيَامَ و نیز قیام شب محبت را باز آرد و دعوی محبت بے قیام شب کذب نماید چه قیام شب علامت محبت و شوق است -

درین محل قطب العالم قدس سره میفرمودند وقتے درویشے جوانی را دید که تمام شب در کوچۂ ایستاده بود پرسیدش استاده تمام شب برائے چیست گفت مجبوبه من وعدۂ وصال کرده بود از آن منتظر استاده ام درویش متنبه شد کسی که دعوی محبت مجازی دارد تمام شب نخسپد حیف باشد دعوی محبت حق سبحانه تعالے کسی کند و تمام شب نخسپد اشعار

عَجَبًا لِلْمُحِبِّ كَيْفَ يَنَامُ	كُلُّ نَوْمٍ عَلَى الْمُحِبِّ حَرَامُ
قُمْ قُمْ يَا حَبِيْبِيْ كَمْ تَنَامُ	وَيَا طَالِبَ الرَّبِّ لَا يَنَامُ .

رباعی

چشمی که در خسار بود چون خسپد	وآن را که غمی یار بود چون خسپد
ای دیده گنه میکنی و میخسپی	آنکس که گنه گار بود چون خسپد

نقل است ذکر افتاد هرگاه که احیا بین العشائین کند بذکر یا تلاوت قرآن یا بنماز یا مراقبه که در اثنای که بسبب اختلاط با خلق و گفتن و شنیدن کلام ایشان در وجود آمده باشد خدا تعالے بکرم خویش محو گرداند و گذاردن نماز تهجد بروی آسان گردد و حلاوت نماز طاعت بیابد۔

درین محل قطب العالم قدس سره فرمودند که درویشان احیا بین العشائین نگاه میدارند اگر کسی در احیا بین العشائین کاهلی کند قیام کند شب او را میسر نشود و اگر شب هم برخیزد حلاوت مناجات نیابد۔

نقل است ذکر افتاد اصل سوم از اصول خمسه این طائفه اخلاص عمل است یعنی هر عملی که کند مقصود ازو تقرب الی الله تعالے باشد قال الله تعالی وما امروا الا لیعبدوا الله مخلصین له الدین۔

چهارم از اصول خمسه این طائفه دیده ور شدن بر عملهای خویش است بطول رعایت کردن در هر کنی تا از هیچ رکنی غافل نشود بباید آدمی را که آداب غافل نباشد و مهمل نگذارد و گفته اند مَن تَهَاوَنَ بِالْآدَابِ عُوقِبَ بِحِرْمَانِ السُّنَنِ وَمَن تَهَاوَنَ بِالسُّنَنِ عُوقِبَ بِحِرْمَانِ الْفَرَائِضِ وَمَن تَهَاوَنَ بِالْفَرَائِضِ عُوقِبَ بِحِرْمَانِ التَّوحِيدِ و رعایت اعمال کردن حسن آداب نمودن دلیل بر حسن باطن است نمی بینی که روزی مصطفے علیه السلام مردی را دید که نماز میگذارد و با جامه بازی میکند گفت لو خشع قلبه لخشعت جوارحه اگر دل او خاشع بودی در

نماز اعضاے او ہم خاشع بودی آرے کُلُّ اِنَاءٍ یترشح بما فیہ و دلی کہ خوف خدا غالب تر رعایت اعمال و حسن آداب او نیکوتر۔

اصل پنجم از اصول خمسہ این طائفہ توکل کردن براے خداے عزوجل در ہر حالے در رنج و نعمت و بلا و صحت و فقر و غنیت و قبض و بسط و در حد توکل اقوال شتی است بسبب اختصار مذکور نشد و یکی ازان جملہ مذکور میگردد کہ متوکل آن بود کہ بدل و جوارح قانع باشد و بدل و جوارح بغیر حق وکیل التفات نکند انگاہ در زمرہ متوکلان درآید۔

قطب العالم قدس سرہ بارہا این بیت میخواندند

شیر نزنوسد بلبہا مرو قانع را قدم	مادہ سگ خاید بدندان پاے مرد ہر دری

و میفرمودند قدس سرہ حقیقت توکل در بیابان ہا نشستن است و خرابہا بودن بعزلت و خلوت تمام و بہ ترک تجرید کلی گوشہ گرفتن و از اختلاط خلق صورت و معنی دست داشتن و ترک حیلہ و چارہ و تو دو و تحیت کردن است تم لفظہ اما گوشہ گرفتن و بطاعت و عبادت مشغول شدن اندر آبادی ہا و شہرہا سکونت کردن نیز از توکل گفتہ اند لیکن بشرط آنکہ شہرت و کثرت اختلاط و جاہ و منزلت و سری و سروری و بزرگی در دل نباشد للہ فی اللہ بگزیند از خلق و از اختلاط او دل را منقطع دارد و اگر یکے ترک کسب میکند و در خانہ مشغول میشود و دل او در خانہ مضطر میشود و آمدن مردمان و آوردن ایشان را چشم میدارد ویرا کسب کردن بہتر بود زیرا کہ التفات دل بسوی خواستن بدل باشد و گذاشتن آن ہم تر از گذاشتن کسب بود و اما یکے را کسب مشوش وقت بود و بگذاشتن کسب در ذکر و فکر و استغراق از زیادی و ترقی باشد و یقین او مع ذلک برآمدن فرزندان و

آدون چیزی چشم ندارد بل قوی دل باشد در صبر و اعتماد بر خدای تعالی و بر نشستن در خانه و
توکل کردن و ترک کسب کردن اولی تر و بهتر باشد وَمَنْ یَتَوَکَّلْ عَلَی اللهِ فَهُوَ حَسْبُهٗ اینچنین
کسی را اگر از محلی چیزی برسد و خرج کردن در مصارف خیر جایز و نافع بود -

قطب العالم قدس سره فرمودند که فتوح گرفتن این طایفه را وقتی درست باشد که از هوای نفس
و هوا خوردن و پوشیدن بکلی بیرون آمده باشد بمقام اخلاص که نازکترین مقام هست ترقی کرده باشد
که نزد وی مدح و ذم یکسان نماید بلکه در ذم خوشتر از مدح باشد و غنی و فقیر را یک نظر بیند بلکه
فقیر را عند الله صد چند غنی تصور نماید و بغنا و جاه غنی ظاهر و باطن التفات ننماید آرنده فتوح و فتوح
را اصلا واسطه نداند چنانکه علی الاطلاق حق بیند تا هرچه گوید از حق گوید و هرچه گیرد از حق گیرد و هرچه بخورد
بحق بخورد و هرچه بستاند بحق بستاند -

و فتوح گیرنده باید که کریم الطبع بود و بجود جبلی و سخاوت طبعی آراسته باشد و بهمت عالیه خود
که فتوح آرنده را اضعاف آن باشد و آنکه نتواند از باطن خود بدو دعا کند از حق مکافات
او بکند و هر که بآن مقامات نرسیده باشد و بنظر شیخی خود که میل مردمان و کثرت عوام بخاطر خود
جای دهد بر اخذ فتوح دلیری نماید و آن را در خلوة نفس خود و زن و فرزند و قرابت و توابع زیادت
از قدر حاجت خرج کند یا بعوام دهد تا ایشان را الفت نمایند و معتقدان خود گرداند یا جمع کند که ذخیره سازد
بجز خیال و مدعی نباشد نعوذ بالله منها بلکه هرچه از عالم غیب بی قصد رسد ایثار محتاجان گرداند ذخیره
صورة و معنی نسازد از جای بیاید و بجای رود ع

	دست خاقانی بدولاب روان می ماند		بیکی دست بیاید بدگر دست رود	

وترک ذخیره درحق کسی است که دل وے مضطرب ومشوش نشود ونفس اوسوے مردمان وآوردن ایشان نباشد بلکہ دل او بجز حق وکیلے ملتفت نبود اگر در نفس اضطرابی دارد که دل اوازعبادت وفکر مشغول گرداند ذخیره کردن ویرا اولی است از بهر آنکه چون توکل صحیح شد ذخیره کردن زیان ندارد ولیکن ترک ذخیره صواب است چنانکه بر ضعیف یقین وضعیف دل رابصواب آنست که قدر حاجت ذخیره کند واین حکم در منفرد است وامامعیل به ذخیره قوت یکسال بر عیال خود نه بهواے نفس از حد توکل بیرون نیاید زیادت ازیکسال مبطل توکل است ۔

قطب العالم قدس سره میفرمودند چون کسے برین طائفه ظلم کند ویا وزدی مالی وکالائی اوبرد بدنگوید واگر بدگوید توکل باطل شود بلکہ چون وزدی مال اورا ببرد یا کم شود شاد گردد وغمناک نشود اگر تواند بکسی نگوید که دران خیریت دوجهانی تصور کند وقتے مریدی اسپے رابراے قطب العالم آوردنا گاه اوراوزدان بردند وچون آنهارا معلوم گشته که اسپ قطب العالم بوده است پیام فرستادند که باچیزے بدهند واسپ رابه برند قطب العالم فرمودند قدس سره که ارادت خداتعالے برین رفته بود که اسپ راوزدان برند خیریت همدرین است اما چیزے دادن واسپ آوردن خلاف این راه است از اسپ گذشتیم بفروشید وبخورید که شمارا بخشیدیم ۔

وقطب العالم این بیت می خواندند رباعی

هرکه مارا یار نبود ایزد اور یار باد	هرکه مارا رنج دارد راحتش بسیار باد
هرکه اندر راه ماخارے نهد از دشمنی	هرگلی کز باغ عمرش بشگفد بی خار باد

نیز قطب العالم قدس سرہ فرمودند کہ درجک زرینہ سنہ شیخ الاسلام شیخ بہاء الدین ذکریا قدس سرہ گم شد چون بحضرت مخدوم خبر رسید گفتند الحمد للہ بعد از چند گاہ آن درجک زرینہ را باز یافتند باز حضرت مخدوم گفتند الحمد للہ بخاطر حضار مجلس رسید کہ از بار رفتن درجک کہ حطام دنیاوی است حضرت مخدوم چگونہ حمد گویند حضرت مخدوم از نور باطن دریافتند فرمودند کہ یاران الحمد گفتن در اول و آخر سبب رفتن و آمدن حطام دنیاوی نبود بلکہ سبب قرار دل بودہ است تا چون جزم گم شدن درجک بمن رسانند دل را محزون و متردد اصلا نیافتم گفتم الحمد للہ و چون باز یافتند دل خود را خرم و شادمان نیافتم بلکہ بر حال و قرار خویش یافتیم گفتم الحمد للہ۔

قطب العالم میفرمودند قدس سرہ کہ متوکل را ترک دارو عزیمت است و دارو کردن در مرضی کہ طبیبان گویند رخصت ناقص توکل نباشد زیرا کہ حضرت مصطفے علیہ السلام دارو کردند و فرمودند کہ مَا مِنْ دَاءٍ اِلَّا وَلَهٗ دَوَاءٌ اِلَّا الْسَّامُ عَرَفَهٗ مَنْ عَرَفَهٗ وَجَهِلَهٗ مَنْ جَهِلَهٗ و نیز علیہ السلام فرمودند تداوٗوا عباد اللہ نیز در خبر مشہور است مامررت من الملائکۃ الا قالوا امر امتک بالحجامۃ۔

فصل ذکر افتاد قال سہل التستری رحمہ اللہ علیہ اصولنا سبعۃ اشیاء التمسک بکتاب اللہ تعالی گفت امام سہیل تستری رحمۃ اللہ علیہ اصول ما ہفت چیز است یکے از ان اصول سبعہ چنگ زدن بقرآن است تا ہیچ کارے مخالف کتاب نکند قال اللہ تعالی واعتصموا بحبل اللہ جمیعًا۔

دویم از اصول سبعہ الاقتدا بر رسول اللہ است صلی اللہ علیہ وسلم یعنی اقتدا کردن بر رسول خدا ست علیہ السلام تا ہیچ کارے مخالف قول و فعل مصطفے نکند علیہ السلام و بس روی کردن رسول

خدا را شرط محبت خدا است قال اللہ تعالی قل ان کنتم تحبون اللہ فاتبعونی یحببکم اللہ پس ہر کہ دعوی محبت خدا تعالی بے اتباع رسول خدا کند کاذب بود از راہ راست بعید و مردود

امریست حکم شرع تو وز وبال بے خلاف		ذو بال را خلاف ریاضت بود وبال	
مقبول باب لطف تو ہادی و مہتدی		مردود آستان قبولیت بعض ضال	

قال النبی علیہ السلام مَنْ اَحْدَثَ فِی اَمْرِنَا ھٰذَا مَا لَیْسَ مِنِّیْ فَھُوَ رَدٌّ فالمحدث مردود و لا یقتدی بہ المحدث مردود لا یعباء بذلک۔

سیوم از اصول سبعہ اکل الحلال است یعنی حلال خوردن تا ہر چہ خورد از حلال بخورد از حرام و شبہات دور بود۔

اے عزیز تا آنکہ بتوانی کوشش کنی تا حلال بخوری و از حرام و شبہات احتراز نمائی کہ از صوم و صلوٰۃ کاری نکشاید تا اکل حلال و صدق مقال نباشد۔

قال اللہ تعالی کلوا من طیبات واعملوا صالحا اکل حلال را بر عمل صالح مقدم کرد پس اکل حلال باید آنگاہ عمل صالح شاید۔

ابن مسعود رضی اللہ عنہ روایت میکند طلب الحلال فریضۃ نیز گفتہ اند من اکل الحلال اربعین یوما نور اللہ قلبہ واجری ینابیع الحکمۃ من قلبہ ولسانہ

درین محل قطب العالم قدس سرہ سفرمودند کہ در فوائد الفواد میگویند جوانی بخدمت خواجہ ابراہیم ادہم آمد و مرید شد و اکثر الطاعۃ بود خواجہ ابراہیم را از بسیار طاعت و عبادت او عجب آمد با نفس خود

عتاب کرد که این جوان تو در آمد و چندین طاعت دارد و ترا چندان نیست بعد ازان بنور باطن روشن صحیح کرده که این همه شیطان نیست وا و لقمهٔ نا وجه میخورد و شیطان او را بر طاعت میداشت ابراهیم علیه الرحمة آن جوان را گفت ازین طعام که من میخورم تو هم ازین طعام قوت خود بساز جوان همچنان کرد طعام درویشان که ابراهیم از وجه هیزم فروشی میخورد جوان هم بخورد جوان از خوردن آن غلبهٔ طاعت بے اصل فرو نشست و باندک عبادت باز آمد چنانکه شمار فریضه را بجای گذاردن گرفت تا آنکه کار جوان ساخته شد و باصل باز آمد۔

چهارم از اصول سبعه باز ماندن است از ایذا مسلمانان بدست و زبان و همه اعضاے یعنی هیچکس را بهیچ وجهی مضرتی نرساند و بزبان غیبت نکند که وے رنجانیده شود که این همه موجب نقصانی و خشم خدا باشد و مصطفے علیه السلام فرموده است اَلْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُوْنَ مِنْ لِسَانِهٖ وَیَدِهٖ یعنی مسلم کسی است که سالم مانند مسلمانان از رنجانیدن دست وے و از غیبت گفتن زبان وے۔

قال علیه السلام الغیبة اشد من الزنا غیبت از زنا اشد تر است ازان جهت که کسے چون زنا کند بعد توبه حق تعالے او را بیامرزد و صاحب غیبت را خداے نه بخشد تا آنکه خصم او خشنود نشود و عفو نکند۔

و پنجم از اصول سبعه الاجتناب عن الآثام یعنی پرهیز یدن از گناهانست تا هیچ گناهی از صغائر و کبائر نکند که گناه دل مومن را تاریک میگرداند بلک در ظاهر نیز سیاهی و بیغیرتی پدید آرد ذوق طاعت و عبادت بر میدارد و اثر گناه بشابهٔ دخان در دل می نشیند و از

معرفت ومشاهدت حق جل وعلا حجاب میگردد اعاذ ابالله من ذلك رباعی

شرم نداری که گنه مے کنی	نامۂ خود را چه سیه مے کنی
سگ نکند با سگ بیگانگان	انچه تو با حضرت شه مے کنی

ششم از اصول سبعة التوبة یعنی توبه کردن است که توبه اوّل مقام است مرطالب را بمنزلت زمین مر بنا است فمن لا ارض له لا بناء له ومن لا توبة له لا حال له و مقام له قال الله تعالی توبوا الی الله جمیعا أیها المؤمنون لعلکم تفلحون ومصطفے فرمود علیه السلام التائب حبیب الله نیز گفت التائب من الذنب کمن لا ذنب له -

نقل است در بنی اسرائیل جوانی بود عبادت کرد بیست سال پس بیست سال معصیت کرد روزے در آئینه نگاه کرد در موے روے خود سپیدی بدید غمناک شد و گفت الٰهی بیست سال طاعت کردم پس بیست سال معصیت ورزیدم اگر باز کردم مرا قبول کنی آوازی شنید میگوید آنرا ندیدی که دوستی ما گزیدی من نیز ترا دوست داشتم و چون بگذاشتی ما را ما نیز ترا بگذاشتم در معصیت ما ارتکاب نمودی مهلت دادیم اگر با رجوع کنی قبول نمائیم -

قال السری السقطی رحمه الله التوبة ان لا تنسی ذنبك -

قال الجنید رحمه الله التوبة ان تنسی ذنبك -

قطب العالم قدس سره فرمودند میان قولین بظاهر ضدی نماید ولیکن ضد نیست زیرا که سری سقطی در حق مبتدی فرموده است که مبتدی را شاید که گناه را فراموش نکند تا داخل عجب در طاعت نشود و شیخ جنید قدس سره در حق منتهی کامل فرموده است تا چون یکے

راحق سبحانه تعالے بکرم خویش بمقام انتهی رساند ویرا شاید که گناه را فراموش کند یکان لکن

ذکر الجفاء فی الوفاء جفاء

اے عزیز ما و ام که روح بحلقوم نرسیده است به توبه بشتابید که عجلوا الصلوٰة قبل الفوت

وعجلوا التوبة قبل الموت

قطب العالم قدس سره بارها این بیت میخواند

بشتاب گر تو عاقلی دریاب گر صاحبدلی — باشد که نتوان یافتن دیگر چنین ایام را

هفتم از اصول سبعه اداء الحقوق است یعنی گذاردن حقوق است یعنی حق الله وحق العباد را بجا آرد و هیچ حقے را مهمل بگذارد۔

حقوق الله اینست که فرمان وے بجا آری و انچه فرموده است همه را برپاے داری و از نواهی بازمانی وحق خداے تعالی اصلی بر بنده آنست که عمر خود در عشق و محبت بگذرانی که دوست داشتن بنده مر خداے تعالی را خدا بسیار میخواهد رسول الله علیه السلام مے فرماید من احب لقاء الله احب الله لقاءه عارفی گوید

ما عاشق کس بخوب روی نشویم — ما عاشق آنکسیم که او عاشق ماست

عشق سودائی است که سودا این سودا جز ذات او دیگر نباشد هر کرا عشق نیست او مجنون بے حاصل است و هر که عاشق نیست او خود بین و خود پرست است - رباعی

عشق از ازل است تا ابد خواهد بود — جوینده عشق بے عدد خواهد بود
فردا چو قیامت آشکارا گردد — اے هر که نه عاشق است رد خواهد بود

العشق نارٌ یقع فی القلب فیحرق ما سوی المحبوب بعضی گفته اند العشق احراق وقتل بعده بعطاء الله حیوة لا فناء له و بعضی گفته اند العشق جنون ما الحبّ البلاء و بعضی گفته اند العشق جنون الهی رقص بناء العقل و بعضی گفته اند العشق قیام القلب مع المعشوق بلا واسطة قطب العالم قدس سره میفرمودند که عشق از عشقه گرفته اند و عشقه گیاهی است بر تنه هر درختی که پیچد اورا خشک گرداند و خود تر و تازه باشد پس عشق بر هر تنی که در آید غیر محبوب را محو گرداند و آن تن را ضعیف و نحیف سازد و دل و روح را منور گرداند ۵

تا مرد به تیغ عشق بی سر نشود — در مذهب عاشقان مطهر نشود
هم عشق طلب کنی و هم سر خواهی — آری خواهی ولی میسر نشود

اما حقوق عباد بسیار است مادر و پدر و استاد حقوق دارند و قرابتان و خویشان آن همه حقوق دارند و همسایه بر همسایه نیز حقوق دارد و غلامان و کنیزکان نیز بر مولی حقوق دارند و مسلم بر مسلم نیز حق دارد۔

فی حق الوالدین قال علیه السلام بر الوالدین افضل من الصلوة والصوم والحج والعمرة والجهاد فی سبیل الله

وفی حق الاستاد قال علیه السلام من احقر استاده ابتلاه الله بثلث بلیات اوله نسی ما تعلم منه والثانی ضیق رزقه والثالث الخرج من الدنیا بلا ایمان۔

مشایخ گفته اند حقوق الاستاد دین لاتوبة عنها و قال سهل الصعلوکی من قال لاستاده لم یفلح ابداً -

وحقوق مادر و پدر و پیر آنست که ایشان را تعظیم دارد و از خدمت و بندگی ایشان تقصیر نکند و هرچه ایشان بفرمایند اگر رخص شرعی یا امری مباح باشد با اخلاص و رغبت دل بجا آرد بظاهر و باطن از امر ایشان عدول نکند و پیش ایشان آواز بلند نکند و حق مادر از حق پدر نزدیک است اما اگر یکے بر اعات دیگری برنجد درین محل جاسے که مقام تعظیم باشد حق پدر را ترجیح دهد و جاسے که مقام انعام و خدمت باشد حق مادر را ترجیح دهد تا اگر مادر و پدر هر دو بیایند بسبب پدر ایستاده شود و اگر هر دو چیزے طلبند آغاز از مادر کند اول مادر را دهد بعده پدر را بدهد و مادر و پدر را بنام گرفته نخواند و چون به بیند که مادر و پدر رخلاف شرع میکنند تا بتواند آهسته بادب تمام امر معروف کند اگر نشنوند فبها و اگر نه ساکت بماند و بدعا و استغفار ایشان مشغول گردد -

رئیس العارفین شیخ قوام الملة والدین در ارشاد المریدین مے آرند که بر مرید واجب است که نگاهداشت حق شیخ خود بکند و ترک آرد اعتراض برو و حمل کند افعال او و اقوال او را بر وجه جمیل بدانچه ممکن گردد پس هر که در صحبت شیخی از مشایخ باشد و اعتراض کند بر و بدرستی که عقد صحبت شکسته باشد توبه کردن برو واجب است و حقوق قرابات اینست که مرعات و تعظیم ایشان نیکو کند و گاہے بملاقات و زیارت ایشان رود و اگر قرابتے قطع کند قرابت دوم را نشاید که تواصل کند بقطع او زند -

وحق مسلم بر مسلم اینست که دوستی آرد و بخشایش با یکدیگر نماید چنانکه پیغامبر صلی الله علیه وسلم

موده اند داستان مومنان در دوستی و بخشائش بایکدیگر چون داستان تنیست چون یک عضو از ان تن دردمند شود عضوهاے دیگر در ان موافقت نمایند و تن رنجور گردد پس چنانکه همه عضوها یک تن است همه مومنان یک دل و یک عقیده باشند و مسلمان را امرزش خواهی و مردگان ایشان را دعا گوئی و تائب ایشان را دوستداری و عیادت مریض کنی و بسروی جنازه و اجابت دعوت و تشمیة العاطس کنی و چون مسلم را ببینی سلام گوی و حقوق دیگر بسیار است در مختصر نمی گنجد۔

و حقوق همسایه بر همسایه هست پیغامبر علیه السلام فرموده است اگر یکے سیر خورد و همسایه شب بگرسنگی بگذراند فرداے یوم القیامت آن همسایه حاضر شود بگوید یارب سل هذا لم بات شبعانًا و انا جایعٌ هدایا و عطایا از همسایه دریغ ندارد و بشادی او شاد شود و بغم او غمگین گردد و ایذاے و مضرتے بدو نرساند و نخواهد بلکه در نفع و راحت وے کوشش نماید و از احوال وے پرسان باشد۔

حقوق غلامان و کنیزکان بر مولی بقول مصطفٰے است علیه السلام اقیموا الصلوة و ما ملکت ایمانکم یعنی نماز برپاے دارید و بندگان را مراعات کنید و آخر وصیت رسول علیه السلام بود که بترسید از خدای در حق مملوکان و طعام دهید ایشان را چیزے که شما خورید و بپوشانید ایشان را چیزے که شما بپوشید و عملی که نتوانند بدان تکلیف نکنید و مملوکی را که دوست دارند خوش کنند نگاهدارند و مملوکے را که دوست ندارید بفروشند و عذاب نکنند خلق خدا را زیرا که خداے مالک گرداینده است شمارا بر ایشان اگر بخواهد خداے هر آئینه مالک گرداند ایشان را بر شما و عفو کند و مقداری که اداے صلوٰة بدو جایز بود قرآن را خود بیاموزد و چون بنده مریض شود مولا وضو کناند و آنچه مجبور دو بپوشد

همان ایشان رابخورانند وبپوشانند تا اگر خود نیکو خورد و نیکو بپوشد وایشان را ردی دهد در شرع مکروه هست اما نفس نفقه وکسوت ایشان بر مولی واجب است تا اگر ایشان را نفقه وکسوت ردی دهد تارک وجوب نباشد ودر روز ایشان را بحسب طاقت کار فرماید ودر شب بعد عشا ایشان را نگذارد وکار نفرماید تا در خواب شوند وراحت وآسایش گیرند النهار لکم واللیل لهم اگر از ایشان به نسیان کاری بخلاف رضاء مولی صادر شود یا ظفر نشکنند نزنند وبی گناه هم نزنند واگر گناه کنند عفو بهتر واگر بزنند از سه ضرب تجاوز نکنند-

وذکر فی مفاتیح المسائل ضرب العبید والاماء جائز للتادیب اذا لم یتادبوا بالکلام ثم التغلیظ ثم الضرب فلیکن الضرب لترکهم فرضا من فرائض الله تعالی وخلاف السنة والعفو عنهم اولی-

فصل ذکر اقطاب که الاحوال مواریث الاعمال ولا یرث الاحوال الا من صحح الاعمال حصول احوال بعد وجود اعمال است ووارث نمی شود حال را یعنی نیابد حال را مگر کسی که درست دارد اعمال را ودرست کردن اعمال اقامت شریعت است تا اگر کسی را معاملات پاک نباشد احوال باطنش درست نباشد چنانچه قطب العالم قدس سره میفرمودند اگر یک کسی را بینی بر آب میرود یا بر هوا سیر میکند ویک ذره از شریعت تجاوز میکند ودست بدارد فاعلم انه ساحر وکذاب-

ودر خزانه جلالی مسطور است که خدمت سید السادات فرمودند هیچ کاری برای تقرب الی الله بهتر نیست از مشغولی بعلم فقه- ونیز فرمودند که حدیث نبوی است علیه السلام وارد است

کہ یک مسئلہ کہ میان مردمان واقع نخواہد شد خواندن او بہتر است از ہفتاد حج مبرور دین
بشارت است از حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم بخواندن مسائل واقعات درسانیدن
بندگان خدا را تا عمل کنند چہ مقدار ثواب است۔

در خلاصہ مے آرد النظر فی الفقہ افضل من عبادت الثقلین۔

در فتاوی ابی اللیث گفتہ است ان مذاکرۃ العلم ساعۃ خیر من احیاء لیلۃ۔

در عوارف آوردہ است فقیہ واحد اشد علی الشیطان من الف عابد یعنی
بر شیطان آسان تر باشد کہ ہزار عابد بے علم را از راہ ببرد از آنکہ فقیہی را اضلال کند وخدمت
سید السادات فرمودہ است درویشے کہ علم ندارد باید کہ در صحبت پیر خود باشد و یا در صحبت
دانشمندان صالح باشد تا از راہ بے راہ نشود۔ مرتضی علی رضی اللہ عنہ گفتہ است چون عالم
بے عمل بود آن علم نفع نکند دیرا و نہ غیر دیرا اگرچہ جمع کند علم خروار ہا محمد بن فضل فرمودہ است رحمہ اللہ
علامت بدبختی سہ چیز است یکی انیست کہ دادہ شود مردم را علم ومحروم کردہ شود از عمل۔
دوم انیست دادہ شود مردم را عمل ومحروم کردہ شود از اخلاص سیوم انیست کہ دادہ شود مردم را
از صحبت صلحاء ومحروم کردہ شود از خدمت وتعظیم ایشان۔

قطب العالم قدس سرہ درین محل فرمودند کہ وقتے ابراہیم ادہم قدس سرہ در کوفہ رفت
خبر بابی حنیفہ رضی اللہ عنہ رسید از زبان ابوحنیفہ برآمد بالیستی کہ علم خواندی دوم روز بایکدیگر
قصد ملاقات کردند در اثنائے راہ ملاقی شدند ابراہیم علیہ الرحمۃ از علما یاک حدیث کہ
ترک الدنیا راس کل عبادۃ بمن رسیدہ بدان کار کردم چندی علم تبو رسیدہ است

بدان عمل کردی ابو حنیفه رحمة الله باستماع آن بیهوش افتادند چون بهوش باز آمدند از ماضی نادم و مستعذر شدند خواجه ثنای گوید رحمة الله ابیات

علم کز تو ترا نه بستاند	جهل از آن علم به بود صد بار
نه بدان لعنت است بر ابلیس	که نداند همین یمین و یسار
زان برو لعنت است کاندر دین	علم داند بعلم نکند کار

فی العوارف اَجْهَلُ النَّاسِ مَنْ تَرَكَ الْعِلْمَ بِمَا عَلِمَ وَاَعْلَمُ النَّاسِ مَنْ عَمِلَ بِمَا يَعْلَمُ وَافْضَلُ النَّاسِ اَخْشَاهُمْ اللهَ تمّ لفظه و تصحيح الْاَعْمَالِ مَعْرِفَةُ علومِهَا وَهُوَ عِلْمُ الْفِقْهِ مِنَ الصَّلٰوةِ وَالصِّيَامِ وَسَائِرِ الْفَرَائِضِ وَسُنَنُ الزَّوَائِدِ فاول مَا يَجِبُ عَلَى الْعَبْدِ بَعْدَ عِلْمِ الْمَعْرِفَةِ وَالتَّوْحِيْدِ الْاِجْتِهَادُ فِيْ هٰذَا الْعِلْمِ عَلٰى قَدْرِ مَا اَمْكَنَهُ عَلٰى طَرِيْقِ الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ وَاِجْمَاعِ السَّلَفِ الصَّالِحِ

قال بعضهم العمل بغير علم سقيم والعلم بغير عمل عقيم والعمل بالعلم صراط المستقيم وهذا فرض طلب العلم۔

قال عليه السلام طلب العلم فريضة على كل مسلم و مسلمة۔

و در بعضی روایات آمده است اطلبوا العلم ولو بالسين طلب کنند علم را اگرچه آن علم بسین شد زیرا که طلب علم فرض است قطب العالم قدس سره فرمودند سین را دو معنی گفته اند یکے آنکه سین جبین را گویند دوم سین مقامی بعید است و رفتن دران مقام بعد عبور شداید است

پس معنی چنین باشد که طلب کند علم را اگرچہ آن علم در این چنین مقام است دوم آنکہ سین سرون شیر را گویند که رسیدن بسرون شیر محل ہلاکت وجان باختن است یعنی طلب کند علم را اگرچہ آن علم در چنین محل خوف ومہلک بود پس درست گشت که از علم چارہ نیست تا عمل درست گردد لیکن علم بسیار است وعمر کوتاہ وآموختن جملہ فرض نیست مگر آن مقدار که بشریعت تعلق دارد ومعاملت بدان درست گردد۔

وبعضی علم حال را فرض گویند یعنی حکم حالہ الذی بینہ وبین اللہ فی الدنیا والاخرۃ وبعضی علم حلال را فرض گویند وبعضی علم باطن را فرض گویند وھو ما یزداد العبد بہ یقیناً وبعضی مثل علم بیع وشرا وطلاق را فرض گویند ہر کسی را که وے درین کارہا درآید وبعضی علم توحید را فرض گویند وبعضی علم کتاب وسنت را فرض گویند وبعضی علم فقہ را فرض گویند اما تاویل مختار انست که شیخ ابو طالب مکی رحمہ اللہ در قوت القلوب گفتہ است وآن دانستن پنج رکن است که بنا اسلام بر آن پنج رکن نہادہ اند چنانکہ در خبر است بنی الاسلام علی خمسۃ شہادۃ ان لا الہ الا اللہ واقام الصلوۃ وایتاء الزکوۃ وصوم شہر رمضان وحج البیت من استطاع الیہ سبیلا اما اقاویل دیگر که گذشتہ است اکثر مسلمانان ازین عاجز اند پس بر ایشان فرض نگویم اکثر خلق عاجز شوند الا ما شاء اللہ نہ بینی که علم حال وعلم حلال ومثل آن با جمیع وجوہ آن اکثر مسلمانان ازان عاجز اند واما شیخ الاسلام شیخ قطب الدین الدمشقی رحمہ اللہ مصنف رسالہ مکیہ میگوید العلم الذی فرض طلبہ ھو الذی بہ یصح اعتقادہ وایمانہ وتوحیدہ وعلمہ ومعرفتہ وما لا یسعہ

جهله یعنی علم آنکه فرض کرده شده است طلب آن علم بر مسلم آنست که بدان علم درست گردد اعتقاد او و ایمان او و توحید او و عمل او و معرفت او و چیزے که روا نباشد او را جهل آن علم چنانکه بر یکے نماز و روزه فرض شد بعد بلاغت دانستن علم آن بروے فرض گرد چنانکه یکی بر بیع و شرا در آید یا در نکاح و طلاق در آید دانستن علم آن برروے فرض شود و صاحب مکیہ میگوید کل علم لا یکون طریقه التوحید فهو باطل یعنی هر علمی که نباشد راه آن توحید که حق است پس آن علم باطل است قطب العالم قدس سره درین محل این بیت میفرمودند ؎

سعدی بشوی لوح دل از نقش غیر او		علمی که ره بحق نه نماید جهالت است	

نقل است ذکر افتاده که عبادت فقیر نفی الخواطر و عد انفاس و اثبات خواطر حق است تا سالک بجاے رسد که جز خطره حق دیگر نماید و اینجا سر اَلصَّلٰوةُ حِجَابُ الْعَاشِقِیْنَ ظاهر گردد قطب العالم قدس سره درین محل فرمودند در مفتاح الکنوز مسطور است چهار هزار پیران طریقت اجماع کردند که نهایت ریاضت اینست که هر وقت دل خویش را بجوی ملازم حق سبحانه تعالی بیابی ؎

آن دل بود که وقت بیجا هیچ		جز غم حق در دنیا بی هیچ	

ارے اگر بر آب روی خسی باشی و اگر بر هواے پری مگسی باشی دل بدست آر تا کسی باشی۔ چنانکه گفته اند نماز گذاردن کار بیوه زنان است و روزه داشتن صرفه نان است و حج کردن تماشاے جهانست دل بدست آوردن کار مردان است ۔

نقل است که ذکر افتاده است در رساله مکیہ قال النبی علیه السلام انی ترکت فیکم

ما ان تمسکو به لن تضلوا و هو کتاب الله و عترتی بدرستی که گذاشتم من در میان
شما چیزی را که اگر تمسک کنید شما بدان چیز هرگز گمراه نگردید آن دو چیز قران و عترت است
ومن لم یبلغ هذه الرتبة فلابد له من شیخ کامل یدله علی الطریق
ویرشده الی الله یعنی هر که نرسد بدین مرتبه که از قران و احدیث مصطفی علیه السلام رشدی
و هدایتی بیابد پس چاره نیست مر او را از شیخ کامل که راه نمونی کند او را براه طریقت و حقیقت و
ارشاد کند او را سوای خداوند تعالی که آن همه انوار و مشاهده است و بعضی گفته اند از اشارت
این کلام معلوم میشود که هر که را از قران و احادیث رشدی حاصل شود برو واجب نیست اقتدای
بشیخی و اگر هم بدان بسند کند روا باشد و قولهم من لا شیخ له فالشیطان شیخه
در حق سالکی است که از لطائف قرآن و حقائق و احادیث محروم است بگوییم خدا تعالی
قادر و توانا است که یکی را هم بقرآن و احادیث بی اقتدار شیخی رشدی و هدایتی چنانکه باید
روزی گرداند بلکه قادر است که بی توسل بقران و احادیث یکی را بمقام اعلی رساند
مالک الملک یتصرف فی ملکه کیف یشاء لیکن نادر است و این چنین کسی دیگری
را مرشد نشود آماده عالم حکمت عملی اکابر اعن اکابر چنانکه سند طریق می آید
بی اقتدای شیخی کامل توحید یقینی و معرفت شهودی و علم باطن و احوال و مکاشفه و مشاهده که تعلق
بحضور شیخ تربیت دارد حاصل نه شود۔

ای عزیز علم تصوف بخواندن آیات و احادیث حاصل نه شود تا شیخ کامل که راه را دیده باشد
اقتدا نکند بمقصود کامل که کاملان بدان رسیده اند نرسد ۵

روشن تراز آفتاب باید راے	تا بشناسد مزاج ہر سوداے

قطب العالم قدس سرہٗ درین محل فرمودند کہ بزرگی در عہد شیخ الاسلام شیخ نصیر الدین بن محمود قدس سرہ تارک دنیا گشتہ بعبادت خداے تعالیٰ مشغول شد عوارف و مصابیح را پیش گرفتہ مطالعہ میگرد دانچہ دران دو کتاب بود بعمل سے آورد و مدتے برآن گذشت مقصود حاصلش دست نمی دارد بمعرفت حقیقی نمی رسید چون بزرگوار دید کہ کارے نمی کشاید بہ شیخ الاسلام شیخ نصیر الدین قدس سرہ توجہ آورد و بخدمت آنحضرت بپوست و این بیت خواند ؎

من کہ در کوے بتان پا نہادم ہر گز	چون بدیدم رخ زیباے تو سر بنہادم

و مرید شد و اقتداے بدان قطب جہان کرد تا در اندک روزہا او را بذکر خفی رسانید واز واصلان و مقربان گردانید۔

نقلست خواجہ ابوعلی دقاق گوید رحمۃ اللہ علیہ درختی کہ خود روید برگ دار بود ولیکن میوہ ندہد و اگر ہم میوہ بدہد بے مزہ بود ہمچنین مریدے کہ او را پیر و استاد نبود ہوا پرست باشد و ازوی ہیچ نیاید رئیس درویشان و محتسب عارفان شیخ قوام الحق والدین فرماید قدس سرہ کہ دل شیخ آئینہ مصقول است مجاری فیض حضرت عزت بہ تجلیات ذاتی و صفاتی و اسماے و افعالی متجلی شدہ و ہر لحظہ بلطائف غیبی آراستہ میگرد چون مرید صادق بارادت تمام دل خود را مقابل اینچنین دلی دارد دل شیخ بدل مرید پرتو نور اندازد تا دل مرید مصفا از کدورت غیریت و زنگ طبیعت گردد و این معنی بزبان وجد بر قدر استعداد مرید دست دہد کہ ہرگز بمجاہدہ و ریاضت نداده باشد۔

در رسالهٔ مکیه ذکر افتاده که الصوفیة زادوا طلب العلم افضل الاعمال لتوقفها علیه فان الجاهل قد یعتقد ما لیس بقربة کبدع المبتدعة بافعالهم نحو حلق اللحی والتطوق باطواق الحدید وغیر ذالک مما اخترعه الجهلة یعنی صوفیان عقلا کردند و گفتند که طلب علم فاضلترین عملهاست از جهت توقف اعمال بر علم یعنی تا علم نداند عمل کردن نتواند پس اول علم باید تا عمل درست آید چنانکه شاید زیرا که جاهلے که نداند دین را اندکے اعتقاد کند قربت چیزے را که قربت و عبادت نباشد چنانکه بدعتها مبتدعان بافعال ایشان مانند تراشیدن ریشها و طوقها آهنین در گردن و دست و پاهی کردن جز این چیزها که اختراع کرده اند جاهلان و قربت و عبادت شمرده اند ادرا مانند جوالق و کساء غلیظ پوشیدن و طلبها بر در ولیشان و صلحاء و علماء و امراء و ملوک زدن و سماع بے ذوق و حظ آیتها خواندن و نظر بر امارد صبیحة الوجوه کردن و گفتن ما نظر بصنع خدای میکنیم و غیر این افعال که نص و احادیث در باب شان وارد نیست همه بدعت و حرام و ضلالت است۔

دران محل قطب العالم فرمودند قدس سره بعض جاهلان حلق لحیه را متابعت بزرگی تصور میکنند و آن بزرگوار در غلبهٔ حال روزے میگفت که این ریش مرا چه کار آید فی الحال دست بر ریش انداخت موی ریش تمام ریختند باز وقتی بعضی خادمان گفتند که حلق عیب میکنند که تارک سنت مصطفی است علیه السلام که ریش دور کرده است باز گفت که ریش من بر من موجود است بر است چه مرا چه میگویند دست بروے خود انداختند ریش چنانکه بود همچنان شد باز روزے در غلبهٔ حال بود گفت این ریش مرا چه کار آید باز دست بر ریش انداخت

موے ہا بتمام ریختند پس عمل آن بزرگوار حلق اللحیہ نباشد یا آنکہ مثل این افعال کہ در غلبہ حال از یکے صادر شود متابعت نباید کرد مانند این افعال ہم بران بزرگ باید گذاشت۔

ذکر فی جنایات الھدایۃ وکراھیۃ التجیس والمزید قال علیہ السلام اترکوا اللحیۃ کما ھی ولا تقطعوھا ولا تحلقوھا۔

فی نصاب الاحتساب ھل یجوز لبس الحدید کما ھو عادۃ الحیدریین الجواب لا یجوز لانہ یروی ان رسول علیہ السلام رای رجلا لبس خاتم حدید فقال مالی اری علیک حلیۃ اھل النار۔

ذکر الفقیہ ابو اللیث فی بستانہ ھل یجوز لھم وللحیدریین لبس الجوالق و الکساء الغلیظ الجواب ورد فی الخزانہ نھی النبی عن الشھرتین فی اللباس لا الارفع والغلیظ القوی لانہ اشتھار بذالک وامتیاز عن المسلمین بہ قال علیہ السلام کن فی الناس کواحد من الناس فان قیل لبس المرقع محمود لانہ لباس الانبیاء والصلحاء وانہ لباس شھرۃ فنقول المرقع اذا کان للزھد محمود۔

ونیز در بستان است کہ طبل زدن روا نیست مگر برائے جنگ و برائے سفر۔

در نصاب میگوید قراۃ القران فی المجالس یکرہ لانہ یقراء طمعا فی الدنیا ولانہ اذا لم یقصد بالقراۃ السوال لم لا یجلس فی بیتہ ویقراء القران مسطور است یکی از عالمان وفات یافت اورا در خواب دیدند کہ روے سیاہ گشتہ است از حال وے

پرسیدند جواب داد کہ غلامی را دیدم در محفلے ونظر بران غلام کردم از شامت آن روئے مرا سوختہ وسیاہ گردانیدند۔

ونیز در خبر است یکے از عابدان را بعد ممات در خواب دیدند پرسیدند ما فعل اللہ بک عابد گفت بہر گناہے کہ از خدائے آمرزش خواستم بخشید الا یک گناہ کہ از آمرزش خواستن آن شرم داشتم بسبب آن گناہ در عذابم گفتہ شد چیست آن گناہ گفت نظرت الی غلام بشہوۃ۔

در فتاوی حالی میگوید امام محمد رحمۃ اللہ علیہ صبیح الوجہ بود امام اعظم رحمۃ اللہ علیہ بان قوت کمال بخوف خیانت چشم امام محمد را در ہنگام سبق گفتن پس پشت یا پس ستونے نشاندند بعدہ سبق مے گفتند۔

رئیس درویشان محتسب عارفان شیخ قوام الحق والدین قدس سرہٗ در اساس الطریقۃ گفتہ است یکی از محبان در مکاشفہ چہل تن حور از بہشت بدید جامہا ر زر ونقرہ وجواہر پوشیدہ بر ایشان یک نظر کرد چہل روز در عقوبت افتاد بعد ازان در مشاہدہ ہشتاد تن از حور از بہشت بدید کہ در حسن وجمال ازان چہل تن الطف واحسن بودند در اگفتند در ایشان نظر کن ان مکاشف در سجدہ افتاد وچشم برہم نہاد تا نظر بر ایشان نیفتد وگفت اعوذ بک عما سواک جوانمردا جائے کہ جمال حوران مکشوفہ سبب حجاب وعقاب گردد جمال امارد وعورات اجنبیہ صبیحۃ الوجوہ چگونہ مر اہل نفوس را بالحق رساند ومغلطہ عظیم است کہ اہل ہوا گویند کہ ما در جمال مقید جمال مطلق مشاہدہ میکنیم۔

نقل است در تکیه ذکر افتاده است لا یقبل الله من العمل الا من کان صوابا خالصا قبول نکند خدا تعالی از عمل بندگان مگر عملی که صواب خالص باشد و عمل صواب چیز یست که بر وقف شریعت پاک باشد و عمل خالص چیز یست که خواسته شود بدان محض ذات خداوند تعالی که در دشایبه غیر نبود۔

درین محل قطب العالم قدس سره میفرمودند که یکے را بینی که بهوا سے پرد یا در آب بی کشتی رود و ذره از شرع تجاوز دارد فاعلم انه ساحر کذاب ضال مضل۔

و نیز فرمودند قدس سره اگر در نماز سبب اخلاص مشغول است فرمان میشو ولفوا صلوٰة والقوا علی وجهه به پیچید این نماز را بر روئیش زنند که با ایچنین نماز را قبول نکنم تا خالص نباشد۔

نقل است ذکر افتاده است که نیست مقام هر بنده را که ساقط شود از وادابها شریعت که در آواب حرمت تعظیم است و حرمت و تعظیم قرب بار آرد و مشاهده نیز همچنین است که هر که با ملوک با ادب است او نزدیک تر است و هر که بے ادب است دور تر است۔

درین محل قطب العالم قدس سره میفرمودند اعمال و اصلاح بنده را به بهشت رساند و آداب بخدا رساند بهشت رساند به بینی آدم صلوٰت الله علیه اگرچه ذلت داشت به بجا آوردن ادب که گفت ربنا ظلمنا انفسنا قبول گشت و بوصلت پیوست و ابلیس لعین اگرچه طاعت داشت به ترک ادبے که گفت انا خیر منه مردود گشت مشائخ رضوان الله علیهم گفتند که توحید موجب ایمانست پس هر که را ایمان نیست توحید نیست ایمان موجب علم شریعت است هر که را شریعت نیست ایمان نیست و توحید نیست و شریعت موجب ادبست پس هر که را ادب نیست شریعت نیست

ایمان نیست و توحید نیست۔

قطب العالم قدس سرہٗ فرمودند ہر کہ تہاون نماید در آداب عقوبت کردہ شود بحرمان سنت و ہر کہ تہاون نماید بسنت عقوبت کردہ شود بحرمان فرایض ہر کہ تہاون نماید فرایض عقوبت کردہ شود بحرمان معرفت نعوذ باللہ منہما

در خزانہ جلالی مسطور است کہ خدمت سید السادات فرمودہ است یکی از علامات قیامت اینست کہ علماے فاسق گردند و صوفیان جاہل باشند اعاذ اباللہ من ذالک

اے عزیز این روز ہمان روز است کہ بمعائنہ دیدہ میشود کہ بے علم و بے تربیت طریقہا در روشہاے زیادہ پیدا آرند و تلقین ذکر جہا نکہ از مصطفےٰ علیہ السلام در کتب صوفیہ آمدہ میکنند از بہر معتقد گردانیدن خلق را گونہ دیگر پیدا کنند عوام و طالبان را در حیرت اندازند و از راہ راست دور گردانند۔

رئیس درویشان و محتسب عارفان شیخ قوام الحق والدین فرمایند قدس سرہٗ

نا دیدہ رخ دوست مزن لاف تجلی		این بر تو حیف است تو این نکتہ نگہدار	
بے نور رخش حسن جمالش نتوان دید		بی تابش خورشی نتوان دید رخ یار	

در رسالہ مکیہ ذکر میکند غایۃ جمیع العلوم الی علم الحقائق یعنی نہایت ہمہ علمہا علم حقائق است کہ علما و دیگر و زہاد و عباد و یرا از پیش علما حقائق محلے و منزلتی نبود کہ حسنات الابرار سیات المقربین عزیزی در وصف ایشان گوید

از کمال حال ایشان بے خبر باشد فلک		واز سکوت نطق ایشان بے اثر باشد ملک

رئیس العارفین شیخ قیام قوام الملۃ والدین پیر قطب العالم قدس سرہٗ میگوید ایشان مرد انند

که در متابعت سید رسل بیکدم زدن از فلک و ملک در گذشتند و بکونین و نعمتهائے شان نه نگریستند بلکه قدم برقاب قوسین نهادند و لیسراو ادنی رسیدند و بعمل ثقلین سر فرو نیاوردند که نفس من انفاس المشتاقین خیر من عبادة الثقلین بزرگی گوید علیه الرحمة رباعی

اے خلق جہان جملگی بشتابید		تا قافلہ سوختگان دریابید	
اے اہل مناجات که در محرابید		صد قافله بگذشت و شما در خوابید	

و علم حقائق علم دلہاست و علم معارف اسرار است که این راه علم اشارت گویند۔

قطب العالم قدس سره که اہل دل بودند در معارف اسرار الہی دانستند بارہا بنوائے خوش می نواختند بیت

عالم دل عالمی است ہر دو جہان اندرو		کیست که ہر دم کند عزم تماشائی دل	

فصل در کیفیه ذکر افتاده لابد للمریدین شیخ کامل یقتدی به لانه رفیق فی الطریق چاره نیست مرید مبتدی را از شیخ کامل کا قتدا کند آن مرید بدان شیخ قولا و فعلا زیرا که شیخ ہمراه است مر مرید مبتدی را درین راه سلوک چه معلوم است راہی را که ندیده باشد بے راه بر رفتن دشوار است در راه کسی بود که وے راه دیده باشد و مخاوف و مہالک و مامن شناخته بود۔

درین محل قطب العالم شیخ مینا قدس الله روحه میفرمودند که پیر در بدایت حال مرید بمنزله مشاطه است که در بدایت کار طرفین آرام مے آرد تا چون در مقام وصلت مے رساند جائے گفتار و مجال آرام دادن نمی ماند ہمچنین پیر در بدایت کار مرید را تحریص بر اعمال و طاعات و ذکر میکند

ذل وخواری کہ لازمہ عشق است میچشاند وبسوے حضرت بے نیاز مشتاق میگرداند از حق سبحانہ تعالی تمدے باشد تا ہر فیض کہ بہ پیر میرسد مرید راہم ازان چیزے میرسد تا آنکہ کار مرید در مقام مکاشفہ ومشاہدہ وصلت میرساند بیچارہ پیر را از جملہ بیگانگان مے شمارد آری اے برادر در طعام وشراب با برادران خوردن خوش است اما دیدار دوست با ہیچکس خوش نیست محبت را از دل و دیدہ خود غیرت است مصرعہ

	من باشم وتو باشی اغیار نہ باشد	

رئیس درویشان محتسب عارفان قوام الحق والدین میفرماید قدس سرہ اے درویش محک ومعیار این کار کتاب وسنت وسیر سلف کہ اہل اقتدا بودند نہ اجازت مجرد ومقام متبرک کہ فلان فرزند درویشی است در مقام اباواجداد خود نشستہ کہ اگر لائق این مقام نبودی بدین مقام مشرف نشدی وبہ تحقیق بدانکہ مشرف انسان نہ بزمان ومکان است بلکہ بہ تقوی است قال اللہ تعالی ان اکرمکم عند اللہ اتقکم این اعتقاد عامیانہ بگوشہ نہ وبدانکہ بغیر تخلیہ قلب عما سوے اللہ تعالی قرب حق میسر نگردد جانم فداے شیخ غزالی بادکہ بنور باطن دریافتہ بود کہ وقتے پدید آید کہ بعضے شیخی بہ بسیارے مال کنند وخلقے را دعوت نمایند وانعامات وتشاریف وہدایا دہند ومعتقد گردانند خلقی از غایت اخلاق وچاپلوسی ظاہر بدان ہدایا دیرا شیخ کامل وقطب شامل خوانند وبعضی شیخی بہ بزرگی دفربہی جسد کنند کہ عند الناس معظم ومکرم نمایند ودست وپاے از خلق ببوسانند ومردم را بخدمت دارند وبعضی شیخی را بزیادتی قوت کنند چنانکہ امروز معاینہ ومشاہدہ است ہیہات ہیہات کجا شیخی وکجا درویشی وکجا پیری دکہا مریدی

قطب العالم قدس سره بارها این ابیات میخواندند و می نالیدند ابیات

نه طفلی بر سر بامی نه برنای سر کوی	نه پیری بر در مسجد همین خالی همان خالی
مجالس حلقه ها رفته مدارس مندرس گشته	مساجد جمله بشکسته منابر همچنان خالی
ملایک میکنند نوحه که یارب این چه روز آمد	که تا پیش از قیامت شد ز مردم این جهان خالی

رئیس درویشان محتسب عارفان شیخ قوام الحق والدین قدس سره میفرمایند که جوانمردا راهبرے که هرگز راه ندیده وقدمی در راه نزده واستعداد سفر نکرده وتلخی مفارقات مالوفات نچشیده وترک خود نگرفته ودرد سے خود را از هر دو جهان نگردانیده چگونه شایان راهبری شد راحت بر جان عین القضاة همدانی باد که گفت مصرعه

	رو بازی کن که عاشقی کار تو نیست	

نقلست ذکر افتاده که هلاکی بیشتر طالبان بلکه عموم مردمان درین منزل باشد بسبب اقتدا کردن بر علماء ومشایخ گمراه علماء ومشایخ مضله آنکسانند که متبع شرع نباشند وگرفتار دنیا ونفس وجاه وسروری وخودبینی وخودرائی باشند وهمیشه نظر بر غیر یار پراگندگی باطن دارند -

درین محل رئیس درویشان محتسب عارفان شیخ قوام الحق والدین قدس سره فرماید جوانمردا هرکه ضال ومضل وگمراه بود امام متقیان ورهبر طالبان چگونه تواند بود ومن شرط الشیخ ان یکون فانیا اول درجه از فنا فنای او صفات ذمیمه که مبعد از قرب حق تعالی است -

وفلاح مردم تزکیه نفس از صفات ذمیمه حق تعالے بربسته است قوله تعالے قد افلح من زکها وقد خاب من دسها از صحبت مردم بے فلاح هیچکس مفلح

نشده است و برنخورده است پس لاجار هر که اقتدا بمفضل کند مفضل گردد و مستحق ملامت شود و بناء الفاسد فاسد طالب را شاید که در اقتدا کردن فکرے واندیشه کند هر کس را که متبع سنت و جماعت باید اقتدا کند و هادی و بخشنده خداوند تعالی است -

قطب العالم قدس سرہٗ می فرمودند در حق همه کسان نیک باید کرد که گفته اند هزار زندیق را خدمت باید کرد تا بیک صدیق رسد اما ارادت کارے بزرگ است و درین زمانه اعتماد و اقتدا بهر کس نمی شاید که اهل هوا بسیار آمیخته شدند تمیز باید کرد -

فصل ذکر افتاده که در راحت القلوب مذکور است مذهب چهار است -

اوّل مذهب امام اعظم ابوحنیفه کوفی رحمة الله علیه -

دویم مذهب امام شافعی رحمة الله علیه -

سیوم مذهب امام مالک رحمة الله علیه -

چهارم امام احمد حنبل رحمة الله علیه مردم راسے باید که درین چهار مذهب هیچ شک نیارد تا مسلمان سنّی باشد اما بالقطع و الیقین بداند و اعتقاد کند که مذهب اعظم ابوحنیفه کوفی رحمة الله علیه برحق است و از همه فاضل است زیراچه اول مذهبے که در عالم بنا کرد امام اعظم بود الفضل و للمتقدمین و مذهب حق عند الله تعالے یکی از بیش نیست -

و در فرع مردم را اعتقاد باید کرد که مذهبی که ما داریم مذهب ابوحنیفه است صواب است احتمال خطا ندارد و مذهب مخالف احتمال خطا و صواب دارد -

اما آنکه گفته اند چهار مذهب حق است مراد ایشان آنست که چهار مذهب سنت جماعت بودند

هیچکس از ان مجتهدان میل بهوا و بدعت نکرده اند و متابعت کتاب خدایتعالے و سنت پیغامبر علیه السلام کرده اند۔

و در شرح آداب شیخ شرف الدین قدس سره مذکور است که طائفه صوفیه از جمله مذاهب چهار مذهب فقهاء اصحاب حدیث اختیار کرده اند چنانکه امام شافعی رحمه الله از فقهاے اصحاب حدیث اند از آنجا آنست هر که بر مذهبے از مذهبها بوده است چندانکه در کتب مسطور است از مشایخ طبقات رضوان الله علیهم و هر که اهل طریقت و فقیر بوده پیشتر از امام شافعی رحمة الله علیه او بر مذهب سلف بوده است و بر مذهب شیخ خود بوده است چنانکه سلطان العارفین قدس سره بر مذهب امام جعفر صادق رضی الله عنه بوده است و در طریقت درست نیست مرید را که بر غیر مذهب شیخ خود بود و روا نبود که مخالفت نماید در حرکات و سکنات شیخ خود را و اینجا نباید که خاطر کسے بگذرد که این نوع مفضی است بنقصان مذهب امام اعظم رحمة الله علیه کلا و حاشا که مذهب امام اعظم بزرگ است و مذهب ایشان پسندیده است۔

اما مشائخ طریقت که مذهب امام شافعی رحمة الله علیه اختیار کرده اند زبهر آنکه مذهب تنگ و دشوار است بر نفس و طریق این طائفه قهر نفس است با حتیاط نمودن در کارهاے دین بنا برین این مذهب اختیار کرده اند نه بمعنی دیگر۔

درین محل حضرت سعد از قطب العالم قدس سره همان عرض کردند که علماء و مجتهدان در جهان بسیار بودند چهار مجتهد را که صاحب مذهب میگویند و دیگران را نمیگویند چه وجه است جواب دادند که در تهذیب المذاهب میگوید روایت کرده است باسناد صحیح از ابن عباس

رضی اللہ عنہ کہ مردے بر رسول علیہ السلام بیامد و گفت من خوابے دیدہ ام مصطفیٰ علیہ السلام پرسید چہ خواب دیدۂ بگو آنمرد گفت دیدم من خیمہ را میان آسمان و زمین و مر آن خیمہ را چہار طناب بودہ است و آن چہار طناب را چہار مردان نگاہ میداشتند۔ رسول علیہ السلام گفتند آن خیمہ کہ دیدی دین اسلام است و چہار طناب کہ دیدی چہار مذہب است و چہار مرد کہ دیدی ایشان مردانند کہ بعد من ظاہر شوند کہ ایشان صاحب مذہب باشند۔

نقل است ذکر افتادہ کہ اقتدا کند بشیخے و اعتقاد نماید مرید در دل خود کہ او را ہیچ شیخی نیست غیر آن شیخ معین کہ بدو اقتدا کردہ است و رسانا او را بسوے خدا تعالیٰ مگر آن شیخ و این اعتقاد توحید مطلب است و توحید مطلب رکنے عظیم است۔

و درین محل قطب العالم قدس سرہ میفرمودند کہ شرائط خلوت و شرائط وصول الی اللہ بسیار است و ربط قلب با شیخ یکے از شرائط اصلی است و این میسر نشود تا اول توحید مطلب حاصل نکند و مراد از توحید مطلب آنیست تحقیق بداند سالک کہ ممکن نیست او را رسیدن بخدائے کہ مطلوب اوست مگر از دست شیخے معین کہ موصوف باشد بصفاتے کہ ذکر کردہ اند۔

چنانکہ رئیس عارفان و محتسب درویشان شیخ قوام الحق والدین قدس سرہ فرمودہ است کہ شرائط خلوت ہشت است و این را شرائط ہفتم داشتہ اند و گفتہ اند کہ شرط ہفتم دوام دل با شیخ داشتن است از اسرار ارادت تمام روحانیت شیخ را حاضر داشتن در ہمہ احوال از راہ باطن از روے استمداد ہمت کردن در وقت ظہور شیاطین و صفات ہائلہ نفس امارہ در ظل ولایت او گریختن و اول ہر ذکری بیاد شیخ بر خود واجب داشتن بدان معنی کہ شیخ درین معنی

دعوی که من میکنم یعنی نمیخواهم هیچ چیزے جز خدا تعالے را تو گواه من باش۔

نقل است ذکر افتاده است که اخلاص مرید آنست که باشد جمیع حرکات و سکنات و قیام و قعود و ے و گشتن و کردار و گفتار ﺑﮥ ے برائے خدا نه بهوای نفس و شائبه غیر۔

قطب العالم قدس سره میفرمودند مرید را اصل صدق اخلاص است هرگاه که مرید چنگ بر صدق و اخلاص زد کار خود محکم کرده البته البته بمقام مردان رسد۔

امّا تحقیق صدق تحقیق اخلاص بغیر دو چیز نشود یکے متابعت امور شرع دوم قطع نظر از خلائق که خدا را نافع و ضار پندارد۔

نقلست ذکر افتاده که صادق و مخلص و موحد وقتے بود که با کمال ارادت غیرے مطلوب نباشد

رئیس درویشان و محتسب عارفان شیخ قوام الملة والدین فرماید قدس سره ؎

توئی چو مومن و مشرک موحد نیستی والله	موحد آنگهی گردی که رو از غیر گردانی

قطب العالم قدس سره میفرمودند مرید طالب باید که غیر را در نظر نیارد و از مدح و ذم خلق فارغ آید هر عملی که کند به نیت نیک با خلاص و صدق بکند و بگفتار خلق خود را در تشویش ندارد در نیک و بد گفتن ایشان نبرد از و که از دست شان هیچ وجه خلاصی نیست۔

هم درین محل قطب العالم قدس سره میفرمود روزے پیرے معظم سال خورده اسپ سوار میرفت پسر خورد سال را پیاده می برد مردم گفتند زہے بے درد که خود سوار میرود و پسر خورد سال را پیاده ساخته است پیر باستماع آن سخن پیاده شد و پسر را سوار ساخت و عنان اسپ را گرفت بیک شمید باز خلق گفتند زہے احمق که خود پیاده شده و پسر را سوار کرده است

پیر مسکین با پسر سوار شد باز خلق زبان اہانت کشادند که زہے نا انصاف که بیک اسپ دو کس سوار میروند بر ضعف حال اسپ ملاحظه ندارد پیر باز پیاده شد و پسر را ہم پیاده ساخت اسپ را خالی می بردند باز خلق اہانت مے نمودند که زہے بخیل و ممسک که باوجود اسپ خود و پسر ہر دو پیاده میروند و پیر مسکین چون بدید که از دست خلق ہیچ وجه خلاصی نیست بہر طریق که خواست روان شد و از نیک و بد خلق فارغ گشت۔

نقلست ذکر افتاده که توحید نزدیک صوفیان آنست که ذکر نکند چیزے را مگر خدا را و نداند چیزے را مگر خدا را و فہم نکند چیزے را مگر خدا را۔ مصرع

	در ہر چه نگه کنم ترا مے بینم	

و دوست ندارد چیزے را مگر خدا را که محبت سلطانیست که شرکت نه پذیرد و عشق غیوریست که دوئی نگذارد ؎

	در شہر بگو یا تو باشے یا من		شوریده بود کار ولایت بدو تن

	مصرع یا خانه جاے رخت بود یا خیال دوست	

پس دوست دارد ذات پاک خدا را از جہة ذات من غیر نظر الی الصفات و قطع طمع عن المرادات درین محل قطب العالم میفرمودند که خدا را جز برائے ذات وے دوست ندارد و از خدای خبر خدائے چیز دیگر نخواہد چه ہر که در طلب ذات است از جہة ذات است عاشق اوست و ہر که در طلب غیر ذات است بامراد است و ہر که بامراد است باخود است و ہر که باخود است عاشق خود است۔ از عشق دور است ؎

ہم لیست خوری بتاد ہم نالی زنی		این ہر دو بنا ست کہ بیکجای زنی	

نقلست ذکر در خرقہ تشبہ و خرقہ تصوف افتادہ بود-

قطب العالم شیخ مینا قدس سرہ فرمودند مشایخ را خرقہ پوشانیدن دو نوعست یکی آنکہ بعد از ترتیب تمام چون بر ایشان تقوی و ورع ظاہر گردد در لباس ایشان آرام گردد و این را خرقہ ارادت و تصوف گویند دوم آنکہ در اول قدم پوشانند تا خرقہ ایشان را قیدی و باز دارندہ از معاصی باشد تا اگر ایشان را قصد معصیتی باشد سوی لباس در آن نظر کنند و از شرم در لباس نیکوکاران افعال بدکرداران نکنند و این را خرقہ تبرک و خرقہ تشبہ گویند- و مرید را در خرقہ تبرک و تشبہ است مرید رسمی است و چون بعنایت اللہ تعالی و از برکت صحبت شیخ شایان خرقہ ارادت و تصوف گردد تا چون خرقہ ارادت و تصوف بپوشد مرید حقیقی باشد-

نقلست ذکر افتادہ کہ ذکر طالب بی تلقین از شیخی کامل مثمر نبود بغیر آن موصل بمقصود نشود الا ان یشاء اللہ تعالی و نیز ذکر افتادہ کہ ثم علی المریدان یداوم علی اہم الاذکار و لا اہم للمبتدی قول لا الہ الا اللہ یعنی پس واجب است کہ مداومت کند بر مہم ترین ذکرہا و مہم ترین ذکرہا مبتدی را گفتن لا الہ الا اللہ است-

---

قطب العالم قدس سرہ میفرمودند وقتی موسی صلوٰۃ اللہ علیہ والسلام مناجات کرد و گفت الہی طاعتی بفرمای کہ مراد آن مشقتی و رنجی بود فرمان شد بگو لا الہ الا اللہ موسی صلوٰۃ اللہ علیہ چند ہزار کرت بگفت پس مناجات کرد الہی طاعتی خواستم کہ در ان لحوق مشقت و رنج باشد

و درین کلمه مرا راحتی و نشاطی می افزاید فرمان رسید ای موسی رنج و مشقت این کلمه از فرعون بپرس ما بر تو آسان گردانیدیم و دل ترا پاک و صاف ساختیم آنگاه ترا این کلمه آسان می نماید باید دانست که مداومت کند طالب بر ذکر قوی خفی بشرط نفی و اثبات و ذکر قوی آن باشد که دم را فرو برد و حصر دم کند تا اثر آن زده به دل رسد و در ذکر جهریه و خفیه اختلاف است۔

بعضی ذکر جهر را اختیار دارند۔

و بعضی ذکر خفی اختیار دارند چنانچه اختیار صاحب تکیه است و هر یکی از فریقین تمسک دارند و در ذکر تمسکها اطاله است و حاضر گرداند طالب شیخ خود را بدل خویش در هر باری که ذکر گوید وقت دراز کشیدن کلمه لا اله بگوید در نفس خویش بدرستی که روحانیت شیخ حاضر است نزدیک من یعنی شیخ بعالم روح نزد من حاضر است و مدد کننده است مرا اگرچه تن حاضر نیست تا چنان شود که به تن هم حاضر بیند و حاضر دانستن روحانیت شیخ از بهر آنست که مرید حجب بسیار دارد توجه بحضرت عزت بشرط نتواند کرد از خود که گرده عالم شبهات است با حرف غیب آشنائی ندارد و صورت شیخ از عالم شبهات است چون پیوند ارادت محکم کرده است توجه او بدل شیخ نیک آسان دست دهد و دل شیخ متوجه حضرت است و پرورده عالم الغیب هر لحظه از عالم غیب بدل شیخ فیضان فضل ربانی میرساند و نزد دل شیخ بحسب توجه دل مرید مددها بدل مرید رسد تا دل مرید اول بواسطه شیخ از غیب مدد گرفتن خوی کند و پرورش یابد آنگاه بتدریج مستعد قبول فیض فضل بی واسطه شود وَسَقٰهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُوْرًا ابتدا

اگرچه شراب باشد ولیکن در جام ولایت شیخ بدو دهند پس در جام نبوت محمد علیه السلام ساقی حق شراب طهور و شهود بے واسطه در دهد و پیوسته همت شیخ را در راه دلیل و بدرقه خویش شناسد و چون آفتے و خوفے پدید آید یا چیزے کز ہایل و مهیب در نظر افتد در حال پناه بولایت شیخ دهد و از راه باطن در حال پناه بولایت شیخ مدد طلبد که همت و نظر ولایت شیخ دفع هر آفت آفت اگر شیطانیست و اگر نفسانی است میکند۔

نقل است ذکر افتاده بیان میفرمود خدایتعالی درین راه هفتاد هزار حجاب از نور و ظلمت تا این همه حجاب ها مرتفع نشوند بنور حقیقی مطلق نرسد و اگر دانند که خدایتعالی آن پرده ها را استر مرکعبه اسرار را از جهة غیرت برآن کعبه اسرار یعنی غیرت الٰهی درکار باشد پرده ها بروے اسرار نهاد تا هر ناشسته روی بواقف اسرار نشود۔

قطب العالم قدس سرهٗ میفرمودند دانی که حجاب هاے نور در راه نهاد از بهر آنکه تا دیدهٔ عاشق روز بروز پخته تر گردد و خیره نشود تا طاقت آرد لقاء الله را که آن تجلی ذات است و زهے نیک بختی که بغیر نه پرداخته و جان و دلے از بے یار باخته لاجرم بسوے مکاشفه و مشاهده شتافت۔ قطب العالم قدس سرهٗ بارها این بیت میفرمود ؎

تو راه نرفته از آن نه نمودند		در سے که زد این در که بروے نکشودند	

نقل است ذکر در لقمهٔ محظوظ افتاد که هر که بلقمهٔ محظوظ گرفتار است اندرین راه بے کار است قطب العالم قدس سرهٗ میفرمودند صوفی که بشهوت آب و نان بخورد از هیچ کارے برنخورد و خرابی این راه از لقمهٔ محظوظ و سیر خوردن است هر که دهن خود را از لقمهٔ محظوظ ببست

محبت الهی بے شک بپوست۔

نقل است ذکر افتادہ کہ اہل مشاہدہ قومی دیگر اند و اہل مجاہدہ قومی دیگر اہل مشاہدہ را بہ تجلی لطف مے پرورند اہل مجاہدہ را بہ تجلی قہر اینجا نواختن و آنجا گداختن نوازشش با گدازشش نیامیزد و گدازشش با نوازشش نسازد و الاختلاف للمشربین۔

قطب العالم قدس سرہ فرمود ابو مسلم فارس گفتہ است روزے من نزدیک شیخ ابو سعید ابو الخیر رضی اللہ عنہ بزیارت رفتیم درایافتم بر تختی اندر چار بالشت خفتہ و پایہا بر یکدیگر نہادہ دوق مصری پوشیدہ و من خادم کہ داشتم از ضعف چون ہوال شدہ و تن از رنج گداختہ و گونہ از مجاہدہ زرد شدہ از دیدار او انکار در دل من پدید آید گفتم این چہ درویشی است من در چندین مجاہدہ و وے در چنان راحت در حال بر باطن من مطلع شد مرا گفت اے ابا مسلم در کدام دیوان یافتی کہ خود بین درویش بود چون ما ہمہ مقدار دیدیم خبر بر تخت عزت بنشاندند و تو چون ہمہ خود را دیدی جز پیش تخت نداشتند از ان ما مشاہدہ آمد و از ان تو مجاہدہ شیخ ابو مسلم گفت رحمہ اللہ جہان بر من سیاہ گشت و ہوش از من بشد چون بخود باز آمدم توبہ کردم و وے توبہ من بپذیرفت۔

قطب العالم میفرمودند قدس سرہ کہ وقتے خواجہ ابو سعید ابو الخیر قدس سرہ قصد مکہ معظمہ کردند با چند صد مرید بارادت بادشاہانہ میرفتند و طنابہا ابریشمی و میخہا زر و نقرہ داشتند تا در مقامی رسیدند کہ در آن مقام بزرگی زندہ پوش از مقربان خداے در کلبہ فقر خود حی بود وے یکے از مریدان آن بزرگوار را نظر بر خواجہ ابو سعید افتاد بر حکم بشریت

بخاطرش رسید که پیر من هم صاحب ولایت است و این بزرگوار صاحب مقام و پیر من
آن نفر دارد و اینچنین دولت شیخ ابوسعید بنور باطن بر خطرهٔ او مطلع گشتند و او را پیش خود طلبیدند
و گفتند ای عزیز پیر تو در مقام گذارش است و من در مقام نوازش آن مرید از ان پشیمان شد
و بخدمت پیر خویش بیامد بعد از ساعتی ابوسعید را قصد ملاقات آن بزرگوار شد و نزدیک
حجرهٔ بزرگوار رسیدند همان مرید خوشحال گشت خبر رسانید که خواجه ابوسعید پیش مخدوم می آیند آن بزرگوار
اصلا جواب نمیداد و التفات نکرد آن مرید را بخاطر رسید که این چه بزرگی است این چنین بزرگی
که می آید اصلا التفات نمیکنند ناگاه خواجه ابوسعید آن بزرگوار رسیدند آن بزرگوار نشستن
هم نگفت و هنوز خواجه ابوسعید استاده بودند که کعبه را دیدند که آن بزرگوار را طواف کردن گرفت
چون کعبه هفت طوف آن بزرگوار کرد فرمود ها ن باز گرد خواجه ابوسعید این همه را معاینه کردند
باز آن بزرگوار رخ بر خواجه ابوسعید آورد و فرمود شما مرید من گفتند که مقام نوازش داریم و
پیر تو مقام گذارش دارد ای چنین است که مقام شما نوازش و مقام ما گذارش اما شما
سرگردان شده بکعبه میروید و کعبه سرگردان شده بر بندگان خدای می آید و باعزاز تمام طواف
میکند خواجه ابوسعید در آن روز بسیار تایب و مستغفر شد که حَسَنَاتُ الْاَبْرَارِ سَیِّاٰتُ
الْمُقَرَّبِیْنَ و آن مرید اهم عظمت و بزرگی پیر خود به نهایت معلوم گشته و از سر تایب و مستغفر شد۔
نقلست ذکر افتاده است که چون خدا تعالی بنده را دوست دارد و عاشق خود گرداند
و آنگاه خود عاشق بنده شود و بنده را گوید که تو عاشق و محب مائی و من عاشق و محب توام اگر بخواهی
و اگر نخواهی اِذَا اَحَبَّ اللّٰہُ عَبْدًا اَعْشَقَہٗ وَعَشِقَ عَلَیْہِ فَیَقُوْلُ یَا عَبْدِیْ اَنْتَ عَشِقِیْ

وَمُحِبِّي وَاَنَا عَشِيقُ وَمُحِبٌ لَكَ اِنْ اَرَدْتَ اَوْلَمْ تُرِدْ -

درین محل قطب العالم قدس سرہ فرمودند کہ درویشی شیخ محمد نام درین مقام رسید فرمان شد میخواہم ترا خطابے دہم شیخ محمد گفت بگو آنچہ دانی فرمان کہ شیخ محمد ولی گویند گفت بدین بس نکنم کہ دران خطاب دیگران ہم شریک اند باز فرمان رسید شیخ محمد عاشق گویند گفت بدین ہم بس نکنم کہ درین بسیار آن مخاطب اند فرمان رسید کہ شیخ محمد معشوق گویند گفت قبول کردم کہ درین خطاب بسیاران مخاطب نیستند -

نقلست ذکر افتادہ چون درجہ سالک برتر شود مرتبہ او از امثال اعلی گردد یعنی مشاہدہ کند بخالص حق و در ہر چیزے کہ نظر کند تا در ہر موجودے بلکہ در ہر ذرہ آثار شمع ادراک مطلع گردد جز صانع غیر را نہ بیند ما رایت شیئاً الا و رایت اللہ فیہ بالحقیقۃ درست گردد **ابیات**

در ہر چہ نگہ کردم غیر از تو نمے بینم	غیر از تو کسے باشد حقا چہ محالست این
اے جملہ جہان جست آخر چہ جمالست این	پیدا اسے دینہانئے آخر چہ کمالست این

قطب العالم قدس سرہ میفرمودند سالک چون در مقامی رسد از خود بیخود میشود و بعضی باشند کہ ضابط کنند و بعضے از ضابطہ بیرون آیند بسوے ہر کہ نظر کنند دوست را تصور کنند و سجدہ کردن گیرند خلق ایشان را دیوانہ خواند و ایشان بے اختیار بلکہ عار از خویشتن را در کوی دیوانگان در آوردہ اند **ع**

خرد کہ رونق دیوانگان پدید آید	بصد بہانہ در آور دخویش را بجنون

قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَا يَكْمُلُ اِيمَانُ الْمَرْءِ حَتّٰى يَقُولَ النَّاسُ اِنَّهٗ مَجْنُونٌ -

نقلست که این عالم مجازی مانند سایه است قناعت کردن باو و فریفته شدن بدو عجب است

درین محل قطب العالم قدس سرہ میفرمود الدنیا داحتہ ولیس فیہا راحتہ داحہ خانہ را میگویند

کہ بچگان از گل یا از ریگ می سازند۔

فصل ذکر در ذکر افتادہ کہ اول ذکر لسان است بعدہ ذکر قلب بعدہ استیلاء مذکور و محو

شدن ذاکر و این ہمہ نتیجہ عملہاے صالح و حالہاے بلند است۔

قطب العالم قدس سرہٗ میفرمود کہ ذکر را مراتب است اول استیلاء ذاکر بذکر۔ دوم استیلاء ذکر

بر ذاکر۔ سیوم استغراق ذاکر در شہود مذکور۔ چہارم انمحاء — ذاکر در وجود مذکور و آن

انیست کہ ذاکر ذکر را بہ تکلیف از وے برود بے اختیار ذکر در زبان او جاری شود تا دل

ذاکر بران اُنس گیرد و در دل قرار یابد و این استیلاے ذکر است بر ذاکر۔

بعدہ استغراق در شہود مذکور یعنی از کثرت ذکر ذاکر در ذکر آنچنان مستغرق شود کہ ہمہ موجودات

بمقراض لا الٰہ در نظرش مقطوع و معدوم نماید و جز مذکور او را مشاہدہ نیفتد ما رایت شیئا

الا و رایت اللہ فیہ درست شود چون بدین مستغرق بود وجود ذاکر در وجود مذکور مستہلک

و مفقود گردد درین مقام فنا ذاکر در مذکور حاصل شود و در بساط نشاط قرب مجال غیر نبود و ذاکر باوصاف

مذکور متجلی شود و ذاکر را از وے بستانند ذکر و ذاکر محو شد۔

نقلست ذکر افتادہ کہ طالب خداے خدای را ہم بندارد۔

درین محل قطب العالم قدس سرہٗ میفرمود کہ سالک را شاید از خداے جز خدای نخواہد و جز

طلب خداے طلبی دیگر ہم نداند۔

ونیز میفرمود کہ رابعہ بصری رحمہا اللہ مناجات کرد بارخدایا اگر رابعہ ترا بترس دوزخ پرستیدہ باشد رابعہ را در دوزخ بسوز و اگر رابعہ ترا بامید بہشت پرستیدہ باشد بہشت وے را حرام گردان و اگر رابعہ ترا محض برائے تو پرستیدہ است دیدار خویش از رابعہ دریغ نداری۔

نقلست ذکر افتادہ کہ عشق چنانکہ آمدنیست آوردنی نیز مے باشد۔

درین محل قطب العالم قدس سرہ میفرمود آمدنی آن باشد کہ بے اختیار و بے کسب بندہ حق سبحانہ تعالے بندہ را عاشق و مبتلا خویش سازد و جذبہ خویش روزی گرداند اذا احب اللہ عبدا اعشقہ و عشق علیہ و آوردنی بود دباختیار و بکسب محبت را حاصل کند و آن انیست کہ خانۂ دل راست کند و منتظر نشیند مصرع

روب خانہ و درت شاہ بخرگاہ آید

فصل درکلیہ میگوید تصحیح البدایتہ علی ما لخصّہا استاذ الطریقہ ابو القاسم الجنید رضی اللہ عنہ اقراب الطرق الی حصول المقصود وھو ثمان شرائط یعنی درست کردن سلوک را بر نہجی کہ معین گرداندہ است استاد طریقت شیخ جنید رضی اللہ عنہ نزدیک ترین راہہا بسوے حصول مقصود و آنکہ معین کردہ است ہشت شرط انیست۔ الاول دوام الوضو شرط اول از ہشت و ثانیہ در سالک را دوام وضو است کہ ہمیشہ با وضو باشد و درنگ نکند برحدث یعنی بے وضو اند کے از ساعت ہم نماند زیرا کہ ہر کہ با وضو باشد بہیچ بلاے مبتلائے نگردد پس سالک را شاید کہ ہمیشہ با وضو باشد بلکہ دم زدن بے وضو نباید تا از دشمن لعین خلاص یابد۔

درین محل قطب العالم قدس سرہ فرمودند کہ رسول علیہ السلام میفرماید کہ من از پروردگار خویش جل جلالہ شنیدم کہ گفت ہر کرا حدثے رسد و وضو نکند و دو رکعت نماز نہ گذارد جفا کردہ باشد و ہر کرا حدثے رسد و وضو کند و دو رکعت نماز نگذارد و درود نگوید بر رسول خدا جفا کردہ باشد و ہر کہ را حدثے رسد و وضو کند و دو رکعت نماز بگذارد و درود بگوید و حاجت نخواہد جفا کردہ و ہر کہ حاجت خواہد اگر من اجابت نکنم بدرستی کہ من جفا کردہ باشم و نیستم من پروردگار جفا کنندہ ۔

رسول علیہ السلام وضو را سلاح مومن گفتہ و وضو بر وضو نور بر نور گفتہ است و بنا دین بر پاکی نہادہ و وضو را مفتاح نماز فرمودہ و طہور را نصف ایمان گفتہ است وَاِذَا لَمْ یَجِدِ الْمَآءَ یَتَیَمَّمُ حَتّٰی یَجِدَ الْمَآءَ وَلَا یَاکُلُ وَلَا یَشْرَبُ وَلَا یَتَکَلَّمُ وَلَا یَنَامُ اِلَّا عَلٰی طَهَارَةٍ کَامِلَةٍ لِیَحْصُلَ بِبَرَکَةِ طَهَارَةِ الظَّاهِرَةِ طَهَارَةُ الْبَاطِنِ وَسَلَامَةُ الصَّدْرِ اِذْ لَا یُؤْذَنُ بِالدُّخُوْلِ فِی الْحَضْرَةِ الصَّمَدِیَّةِ اِلَّا مَنْ اَتٰی بِقَلْبٍ سَلِیْمٍ۔

قطب العالم قدس سرہ درین محل فرمودند اگر کسی طعام یا آب بے وضو بخورد شیطان با دی شریک میشود و معلوم است در طعامی کہ شیطان شریک بود طہارت باطن و سلامتی سینہ چگونہ بود حضرت قطب العالم قدس سرہ را اعتقاد بودہ است چون می خواستند کہ طعامی بخورند اگرچہ با وضو مے بودند وضو جدید میکردند و میفرمودند کہ طعامی کہ با وضو خوردہ مے شود آن طعام در شکم بہ تسبیح مشغول شود و دل را منور گرداند و در عبادت کاہلی نیارد و چون از طعام فارغ میشدند باز وضو میکردند و میفرمودند کہ وضوی کہ بعد فراغ طعام کردہ شود آن وضو از گرانی طعام

مانع بود و نورے بر نورے پدید آید۔
و نیز پیغمبر مود مصطفے علیہ السلام گفتہ است ہر کہ باوضو بخسپد برابر وے فرشتہ بخسپد پس بیدار نشود آن بندہ ساعتے از خواب مگر آن کہ آن فرشتہ دعا کند بگوید ای بارخدایا بیامرز این بندہ را کہ باوضو خفتہ است و نیز پیغمبر مود کہ در خبر است مصطفے علیہ السلام گفت ہر کہ باوضو بخسپد فرمودہ شود روح او را تا طواف کند بعرش سجدہ کند مر خدا یرا عز و جل و نیز پیغمبر مود کہ صوفی را از پہلو بہ پہلو دوم رفتن بی وضو حرام است شاید کہ ہمدران وقت اجل برسد بی وضو جان از قالب بیرون آید مردن بے وضو عقوبتے تمام است و باوضو مردن نعمتے بردوام است و نیز فرمودند کہ در شرع وضو فریضہ است و واجب و مستحب وضو فریضہ برائے نماز و نماز جنازہ و سجدۂ تلاوت و واجب از برائے طواف کعبہ و مانند آن و مستحب برائے خواب و بعد غیبت و دروغ گفتن و سخن لایعنی گفتن و بعد خندہ قہقہہ و بعد عمل لایعنی و وضو بر وضو کردن و مانند آن۔

فصل شرط دویم مر سالک را از شرط ثمانیہ دوام الصوم و تقلیل الغذاء بحیث لا یضرہ الجوع ولا یثقلہ الشبع ویجتنب کلا الطرفین المذمومین الافراط والتفریط یعنی دوام صوم و اندک گردانیدن غذا در وقت افطار بحیثیتے کہ زیان نرساند سالک را گرسنگی و گران نکند معدہ او را سیری غذا آنست کہ بدان قوام بدن باشد و بپرہیزد سالک ہر دو طرف نکوہیدہ را و آن افراط است و تفریط یعنی در خوردن از حد نگذرد و بسیار نخورد و تقصیرے در خوردن ہم نکند یعنی بکل ترک ننمایدتا ضعیف نشود

و مقصود آنست که وقت افطار بر طریقے نخورد که گرسنگی مزاحمت بدہد و وقت راشوش
گرداند و آنچنان ہم نخورد که در معده او گرانی پدید آید که از عبادت باز دارد و کاہلی بیارد باید که ہر
چند که تواند گرسنگی را تحمل کند و بتدریج طعام را کم گرداند که سر ہمه عبادتہا گرسنگی است تا سالک
گرسنگی اختیار نکند از شر نفس و از حرص و ہوا خلاص نیابد بدقائق این راه نرسد
و شائسته حضرت پاک نشود۔

رئیس العارفین شیخ قوام الحق والدین قدس سره میفرمایند که شیخ نجم الدین کبری قدس
سره العزیز گفته است ہر که حیات ابد طمع دارد به چہار مرگ معجل پیش از مرگ موجل بمیرد
فقر دایم و صبر دایم و جوع دایم و از جامه رعونت عاری بودن۔

قطب العالم قدس سره میفرمودند که روزے شیطان را با یحیی صلوات الله علیه
ملاقات شد و شیطان کمندہا بسیار داشت مہتر یحیی صلوات الله علیه پرسیدند چیست
این کمندہا شیطان گفت شہوتی است که صید میکنم بدان شہوات بنی آدم را باز مہتر یحیی علیه
السلام پرسیدند ہست که مرا می یابی از ان شہوات شہوتی را شیطان گفت نے
مگر آنکه شبے تو سیر خورده بودی پس نماز و ذکر تو گران گردانیدم مہتر یحیی علیه السلام گفت ہر
آئینه از امروز باز ہیچ سیر نخورم شیطان گفت از امروز باز کسی را نصیحت نکنم۔

نقل است ذکر افتاده باید که مقدار قوت بر عبادت کم از سیرے حلال پاک بخورد و حلال
آن باشد که شریعت فتوی دہد قطب العالم قدس سره میفرمودند روزے بزرگی را
به آرزوے تمام بر مایده بادشاه حاضر گردند چون طعام پیش آوردند آن بزرگوار از آستین

خود نانی کشید و خوردن گرفت بادشاه گفت طعام از وجه حلال ساختیم بخورید آن بزرگوار گفت والله اعلم اگرچه حلال خواهد بود اما دلم خوردن او را فتوی نمی دهد باز بادشاه از انجاکه سلطنت است گفت چندی میگویم که طعام حلال است چرا نمی خورید از خوردن طعام ما ایمان نخواهد رفت ان بزرگوار گفت میدانم که ایمان نخواهد رفت اما حلاوت ایمان نخواهد ماند۔

فصل شرط سیوم از شروط ثمانیه مر سالک را دوام السکوة است الا عن ذکر الله مما لا یعنیه قولاً وفعلاً وفکراً یعنی دوام خاموشی است مگر از ذکر خدا تعالے و این دوام خاموشی مر سالک را از چیزے باشد که لایعنی بوده نفعی نکند قول باشد یا فعل یا فکر تا سالک را از گفتار و کردار و اندیشه که در و نفعی نبود خاموشی باید بود فکل نطق لا یکون فی ذکر الله فهو لغوا۔

قطب العالم شیخ مینا قدس سرہٗ میفرمودند بزرگی خواست تا یکی را خلافت بپوشاند و در مقام ارشاد و دعوت آرد بزرگے چند را جمع کرد تا بحضور ایشان وی را خرقه بپوشاند و هوا گرم بود ناگاه از زبان وے برآمد که آفتاب چه گرم است بزرگانے که جمع بودند برخاستند و گفتند این لائق این کار نباشد که سخن لغو بے فائده گفت که در وهیچ نفعی دینی نبود شیخ سعدی شیرازی میفرماید رحمة الله علیه **ابیات**

تامل بکردن خطا و صواب	به از ژاژ گویان حاضر جواب
کمال است در نفس انسان سخن	دریده بگستی چو گل پیرهن

فصل شرط چهارم از شروط ثمانیه مر سالک دوام الخلوة است وهو حبس الحواس الظاهرہ

نفتح حواس القلب حتی یشاهد فی الیقیظه مایشاهد غیره فی النوم وسدّ
طرق الحواس شرط لفتح حواس القلب الا تری انک لاتری شیئاً فی الیقظه
فاذا نمت رأیت اشیاء کثیرة کذلک اذا سددت علیک فی الیقیظة طرق
الحواس انفتحت علیک حواس آخر من الغیب - یعنی شرط چهارم دوام خلو است وخلوت
بستن حواس ظاهر است برائے فتح دل را تا به بیند سالک در بیداری چیزے را که
می بیند غیر وے در حالۂ خواب و بستن طرق حواس شرط است برائے کشاده شدن حواس
دل را نه بینی بدرستی که می بینی تو چیزے را در حالۂ بیداری پس چون خواب کنی به بینی تو
چیزها بسیار بدرستی که می بینی تو چیزے را در حالۂ بیداری پس چون خواب کنی به بینی تو چیزها
را همچنین چون به بندی تو بر خود در بیداری طریقها حواس ظاهر بکشاید بر تو حواس دیگر از عالم
غیب که آن حواس باطن و عالم دل است -
قطب العالم قدس سره که از راه روان راه بوده است کرات مرات این بیت میفرمود

لب به بند و چشم بند و گوش بند		گر نه بینی سر حق بر ما به خند		

و نیز میفرمودند سلوک راه دین و اصول بمقامات یقین را خلوت و عزلت و انقطاع از
خلق نهادند و همه انبیا و اولیا ، در بدایت حال خلوت اختیار کردند تا به مقصود رسیده اند
و نیز فرمودند که چون سالک از خلوت خانه بهر وضو یا نماز جماعت بیرون آید باید که چشم در پیش
دارد و را استاد چپ نا نگردد و دل و زبان را مشغول ذکر گرداند تا متفرق نشود و دل پراگنده
نگردد و چون از جهة نماز جمعه بیرون آید باید که بعد از زوال آفتاب بیرون آید تم کلامه

دگر بعد اداء فریضه و سنت اکثر در مسجد بماند خلوت و اعتکاف باطل نشود اما درنگی در مسجد
اداء سنت مستحب نیست۔

نقلست ذکر افتاده باید که خلوتخانه خورد باشد مقداری که در دو نماز بگذارد و مربع نشیند در وقت
ذکر و باید که خلوتخانه تاریک باشد که در نیاید در و شعاع آفتاب و روشنی روز۔

قطب العالم قدس سرہٗ میفرمودند که خلوتخانه چون تاریک نبود پرده فرو گیرد و چنان بکوشند
که آوازی هم در نیاید تا بدین چیزها حواس از کار فرو افتد و روح چون مشغول بحواس نباشد
با علم غیب پرواز دو حجابها که روح را در پیچهاے چشم در آمده است چون حواس از کار فرو افتد
بتصرف ذکر نفی خواطر محو گردد روح را با غیب انس شود و از خلق متوحش گردد بکلی
روے بحق آرد انگاه باطن و مقام دل بکشاید و بتجدید مقامات دیگر روے نماید۔

نقل است ذکر افتاده که هر کسی را درین راه قدم نهادن مسلم نبود صاحب همتے باید که خوف جان
و ترس دوزخ و طمع بهشت نمانده باشد و بجان بازی و سر اندازی پیش آید تا درین راه
تمام بود چنانکه عزیزی گوید ؎

هر که او در کار خود باشد تمام		جان خود در کار بازد والسلام	

قطب العالم شیخ مینا قدس سرہٗ میفرمود خواجه شبلی رحمة الله دزدی را دید بر دار
بر پاے او بوسه داد و دستار خویش پیش او نهاد گفتند اے پیر طریقت چه حالت است که
میکنی خواجه علیه الرحمة بزبان حال این بیت کشاد ابیات

چون بدیدم دارد چوبین جاے او		بوسه را دادم بسی بر پاے او	

چون تمام افتاد او در کار خویش مرد باید خواه خاص و خواه عام	زان نهادم پیش او دستار خویش کو بود در فن کار خود تمام

نقلست ذکر افتاده هر که بنده شهوت بود بنده حضرت نباشد بنده حضرت کسے بود که شهوتها و آرزوہاے نفس بگوشه نهد و تیغ مجاهده و مخالفت بر دست گیرد۔

درین محل قطب العالم میفرمودند قدس سره از مرد هوا پرست خدا پرستی نشود و خود پرستی در کوچه خدا پرستی نزود مصرع

یا رضاے دوست باید یا رضاے خویشتن

نقلست ذکر افتاده که سالک ریاضت نماید نفس خود را تا آنکه عادت گیرد با دب و تواضع و ذل و انکسار و مسکنت و خضوع و خشوع زیرا که خیر عادت است چنانکه شر عادت است قطب العالم قدس سره میفرمودند نفس پلید همه خصائل ذمیمه دارد مگر آنکه یک خصلت نیکدارد و آن این که بدانچ عادت گیرند عادت گیرد و مطیع گردد تا بطول مدت کار بر مخالف وی نکند۔

نقلست ذکر افتاده که سالک اعراض کننده باشد از حب دنیا که حُبُّ الدُّنْیَا رَاْسُ کُلِّ خَطِیْئَةٍ و اعراض کننده باشد از حب جاه و مال۔

قطب العالم قدس سره میفرمودند که حب جاه بد چیزیست صدیقان که در مقام صدیقے رسیده اند از دور کردن حب جاه در مانده اند که آخر ما یخرج من رؤس الصدیقین حب الجاه۔

رئیس العارفین شیخ قوام الملة والدین قدس سره می نویسند که شیخ احمد غزالی میفرمایند مرد با

که چوگان طلب در دست میگیرد و گوی نیاز می بازد و گاه آن گوی نیاز را باسمان اندازد و گاه بلوح و گاه بقلم و گاه بتجلی و گاه بشری تا یکبار باسعادت برآید و بر سر پردهٔ عزت زند اگر لباس لباس خواجگان بود بر دوش زنند و اگر لباس گدایان بود در سراپردهٔ درویشی بزند و در صدر نشانند۔

نقلست ذکر افتاده خدایتعالےٰ دوست میدارد بنده را که بی نیاز باشد از خلق بلکه خداے هم۔

درین محل قطب العالم شیخ مینا قدس سره میفرمودند که سالک هر چند که فقیر باشد باید که متعفف بود و فقر خود را بپوشد و پیش خلق اظهار نکند بهواے نفس خویش تن را پیش خلق خوار نگرداند و فقر خویش را عزیز پندارد بظاهر خواری محزون و مکدر نشود که درین خواری همه عزت است و درین بینواے همه نکنت است بل بر صاحبان جاه مال و اهل عزت و وقار این بیت بنواے خویش بخوانند و ایشان را طریقه سگان برانند؎

فقر ظاهر مبین تو حافظ را		سینه گنجینهٔ محبت اوست	

نقلست ذکر افتاده که قومی که هرگز راه ندیده اند و قدمے دران ننهاده اند و استعداد سفر نکرده اند و تلخی مفارقت مالوفات نچشیده اند و ترک خود را نگرفته اند چگونه شایان مقتدای و راهبری شوند هم ازین است که رئیس درویشان و محتسب عارفان شیخ قوام الحق والدین قدس سره میفرمایند طالب را باید که تامل کند بمجرد کمال خود غیر داعی که او را افضل خوانده اند بهواے خود را مقتداے و شیخ نسازد و تا بسبب این اعتقاد فاسد که مخالف

کتاب وسنت است فاسق وعاصی ومصر بر عاصی نگردد تو کلامه سبحان الله اگر وزیر مملکت را کوکب دولت بیند جاہلی بادشاہ خواند عاقلان بر برکت عقل او بخندند واین معنی از وی نه پسندند بادشاہان حقیقی اولیا رخواص حضرت اند چگونه روا بود عاصی را چون جنید و بایزید انکار ندوا و را داعی وہادی شمارند۔

نقلست ذکر افتاده که ادا کردن اوامر بر اکمل وجه میسر نشود مر کسی را که دل او متفرق باشد قطب العالم قدس سره میفرمودند که مرد پراگنده دل ہیچ کارے بر نیاید ودر مزی ازین ہیچ وقت نه یابد مرد باید که یک جهته ویک ہمت ویک قبله شود وہر چه از دوست باز ماند خواه نیک خواه بد ازان اجتناب نماید واو را قاطع طریق بداند که ما شغلک عن الله فهو ضمک ؎

ہرچه از راه افتی چه کفران له چه ایمان		ہرچه از دوست دانی چه زشت آن نقش چه زیبا

نقلست در مکیه ذکر افتاده قال الله علیه السلام من اخلص لله الاربعین صباحا ظهرت ینابیع الحکمة من قلبه علی لسانه

قطب العالم قدس سره میفرمودند درویشی چون مقبول حضرت تعالی میگردد زبان او نادان حکمت میگردد یعنی ہر چه از زبان او بیرون می آید ہمه حق وصواب بیرون می آید بضرورت گفته او ردنمی شود چنانکه بزرگے میفرماید ؎

رفتم بدر درویشان ناحق طلبم ز ایشان		آن جا ہمه خلق دیدم حق جانب درویشان

نقلست در رساله مکیه ذکر افتاده قال الله تعالی قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّوْنَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُوْنِیْ یُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ وَیَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوْبَكُمْ۔

و در مدارک میگوید بعد رین آیته من ادّعی محبة الله وخالف سنة رسول الله فهو کذاب وکتاب الله یکذبه۔

درین محل قطب العالم قدس سره میفرمودند علامت محبت اینست که صحبت غیر زهر قاتل نماید و اصلا غیر اختلاط خوش نیاید وهمیشه محزون ماتم زده بماند و از فراق بیقرار و بی آرام نماید و این بیت می فرمود ؎

هر غمزده قامت محبوب که دیدم		خاکے بسر انداخته دستی بکمرها	

نقلست ذکر افتاده که فواید خلق بسیار است بعضی ازان طهارت و دوام ذکر بالقلب واللسان و کثرت تلاوت و دوام صوم و دوام حفظ اللسان و سایر الحواس عما لا یعنی و دوام صلوٰة باجماعت در اوّل وقت و دوام نماز جمعه است از بهر آنکه این چیزها که ذکر کرده شده اهل خلوت را نیکو دست میدهد ومیسر می آید زیرا چه معنی خلوت اینست که بگرداند نفس خود را بالکلی براے خدا تعالےٰ تا غیر مقصود منظور او نباشد تا موافقت حدود شرع که هیچ حکمی را از احکام شرعی مخالف و تارک نباشد و مشایخ ما رحمهم الله همچنین بودند تا میفرمودند مریدان را الغسل جمعه در ایام زمستان یعنی هیچ سنت مصطفےٰ علیه السلام ترک نمی آوردند۔

قطب العالم قدس سره مر اهل خلوت را حفظ صلوٰت باجماعت بسیار تاکید میفرمود و میگفت اگر یکے را بیرون آمدن از خلوت خانه براے جماعت تفرقه پدید آید کسی را گوید تا وقت نماز خاص شود و نماز را باجماعت بادی گذارد۔

و نیز میفرمودند که بعضی اهل خلوت را دیدم که چون بسبب تشویش و تفرقه بیرون نیامدند و نماز

را ابی جماعت گذاردہ آید بشامت آن در عقل و مزاج ایشان تشویش و تفاوتے پدید آمدہ است پس رعایت جماعت امرے اہم است باید کہ چون اہل خلوت بسببے بیرون آید از ذکر خاموش نماند و در راہ نیز ذاکر باشد و در استاد چنانکہ و ہر چیزیکہ درمیان راہ بشنود گوش ہوش بر آن نہ نہد و ران گوشد کہ برای جماعت وقتے بیرون آید کہ امام را در تکبیر تحریمہ دریابد و بعد سلام امام باز گردد زود در خلوتخانہ رود تا بہ تشویش مبتلا نگردد۔

رئیس عارفان محتسب درویشان شیخ قوام الحق والدین قدس سرہٗ می نویسند کہ خلوت بجز طاعت است کہ جواہر ہائے حقیقت در صدف سینہ مرد جز در ان بحر پدید نیاید اما بشرطیکہ تسلسل باشد بمصطفے صلی اللہ علیہ وسلم و مقید بعلم شریعت با یحتاج اللہ شیخ محمود دشتی می آرند قدس سرہٗ العزیز کہ مریدے از مریدان خویش کہ ویرا شیخ محمد کہرانی میگفتند چون بولایت او باز میفرستاد وصیت میکرد کہ چون بولایت باز رسی جز بذکر و خلوت نخواہم کہ مشغول شوی شیخ محمد گفت شیخا وقتے مددی کنم برادر مسلمانی تا از من بیا ساید اجازت باشد چون این سخن بسمع شیخ محمود دشتی رسید قدس سرہٗ سر پیش افگند پس از زمانے برآورد و گفت عجب دارم از حال کسی کہ مار افعی زہر در دست دہد او میخواہد کہ خار از پائے دیگر بیرون کند۔

قطب العالم قدس سرہٗ بارہا این بیت میخواندند ؎

تو بقیمت ورائے دو جہانی		چکنم قدر خویشتن نمی دانی	

نقلست ذکر افتادہ کہ سبب کورے دل و محروم شدن از مشاہدہ عظمت و جلال جمال بواسطہ غالب شدن وسوسہائے شیطان واندیشہائے نفس است بر دل و اعراض کردن

از خدا تعالے مشغول شدن بغیر اوست ہم ازین۔

قطب العالم شیخ مینا قدس سرہٗ بارہا میفرمودند واندیشہ غیر وفکر غیر دل را خاکستر وناچیز میگرداند تمہ لفظہ وخدا تعالے میفرماید ومن یعش عن ذکر الرحمن نقیض لہ شیطان فھو لہ قرین کہ اعراض زذکر خداوند تعالے کند مسلط گردانیدم ما ورا شیطان پس آن شیطان مراورا قرین باشد در دنیا و آن شیطان بقیامت قرین اوبود در دوزخ۔

نقلست در مکیہ ذکر افتادہ قال اللہ تعالیٰ مَنْ كَانَ فِي هٰذِهٖٓ اَعْمٰى فَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ اَعْمٰى ہر کہ باشد در دنیا کور پس آن در آخرت ہم کور وگمراہ باشد اگرچہ کشادہ باشد ہر دو چشم سر کہ ظاہر بینائی دارد وباطن خراب کور ابیات

تا ترا دل بستگی با این جہان	جانب حق باشد از چشمت نہان
ہر کرا اعمٰی ہست در دنیا ز حق	ہمچنان اعمٰی است در عقبیٰ ز حق
ہم خدا خواہی وہم دنیای دون	این خیالست ومحالست وجنون
اجتماع این دو نشود این بدان	با کسی حاصل نگردد این وآن

وہم ازین است کہ رئیس درویشان ومحتسب عارفان شیخ قوام الحق والدین میفرماید کہ مشایخ طریقت رضوان اللہ علیہم چنین گفتہ اند کہ مرید را چندان بایدکوشید کہ بمقدار سوراخ سوزنی چشم بعالم غیب در افتد۔

فصل شرط پنجم از شروط ثمانیہ مر سالک را دوام الذکر مع حضور القلب بالقوۃ الشدیدۃ من غیر رفع الصوت بحیث یدخل اثر الذکر فی العروق الشرائین

یعنی شرط پنجم سالک را دوام ذکر خداوند تعالے است بر زبان بحضور دل با قوت سخت بغیر آنکه بلند کند آواز را بذکر بحیثیتی که در آید اثر ذکر در رگها رہمہ و در رگهای که نزدیک شہرگ -

قطب العالم شیخ مینا قدس سرہٗ میفرمودند ذاکر ذکر را با قوت و ہیبت و حضور تمام چنان گوید که اعضا را و ہم ذکر شود و بیقرار گردد چنانکه ہمہ وجود وے تافته شود از پرتو آتش ذکر و باید که در ذکر لا الہ بتعجیل نگوید و در لا گفتن مدی تمام بکشد و در الا اللہ گفتن نیز مدی بکشد

قطب العالم قدس سرہٗ میفرمودند که در شرح آوازِ ذکر است قال رسول علیہ السلام من قال لا الہ ومدھا غفر اللہ لہ اربعۃ آلاف ذنب من الکبایر -

نقلست ذکر افتاده که مفتیان اہل لسان مشوشانند صوفیان اہل دل را والصوفی اجود الفریقین یعنی صوفی اہل دل جیدترین دو فریق است یعنی فقہا و محدثان که ایشان بر رخصت و سہولت زنند و آنہا سوے عزیمت و شداید روند و ایشان بخبر گویند و آنہا بمعاینہ جویند ولیس الخبر کالمعاینۃ -

درین محل قطب العالم قدس سرہٗ میفرمودند که بزرگی درویشے اہل دلی رسید و از مسئلہ پرسید آن درویش را استاد چیار پای خود در انظر کرده و ہیچ نگفت بعدہٗ سوے آسمان نظر کرد و ہیچ نگفت بعد از زمانے سر فرو کرد و بعد از آن بہ جواب بان شروع نمود بعد فراغ آن بزرگوار پرسید چیست که را استاد چیار رد سوی آسمان بدیدی ہیچ جواب نگفتی و این دیدن چه بود و سر فرو کردن بکدام وجه نمودید و چون سر فرو کرده ماندید بعدہٗ جواب از زبان راندید درویش گفت اے جوان این مسئلہ پرسیدی از کتاب ظاہری فراہم نیامد فرشته دست راست

دوست چپ را پرسیدم کہ چیزی جواب ازین داری گفتند تے بعدۂ نظر بر لوح محفوظ انداختم وجواب این را نیافتم بعدۂ در مقام دل شدم واز دل جواب طلبیدم چنانچہ حق جواب است شنیدم وباتو گفتم

عالم دل عالمی است ہر دو جہان اندرو	کیست کہ ہر دم کند عزم تماشا ر دل

نقلست در رسالہ مکیہ ذکر میکنند کہ ذکر اللہ تعالے فرض علی الطالبین المحبین قال اللہ تعالی اذکر اللہ قیاما وقعودا وعلی جنوبھم لفظ اذکروا امر است وامر برائے وجوب وفرض است پس ہر آئینہ ذکر فرض باشد وازین نص اشارت است کہ ذکر در حالہ قیام وقعود و اضطجاع درست باشد وما ذکر فی تفسیر درر المعانی قولہ تعالی الذین یذکرون اللہ قیاما وقعودا ان المراد من الآیۃ المداومۃ علی ذکر اللہ درہر حالی زیرا چہ عمر دوم خالی نباشد از یکے حالات ثلثہ یعنی قیام وقعود وپہلو زدن ودر خلاصہ وخانی افتادہ است لا یأم التسبیح والتہلیل مضطجعاً وکذا با لصلوٰۃ علی النبی علیہ السلام وابن عباس رضی اللہ عنہ در معنی آیتہ مذکورہ گفتہ است کہ ذکر کنید خدا را در شب و روز بہر جائیکہ باشد خواہ درسفر خواہ درحضر وبہر حال کہ باشد خواہ در غنیمت خواہ در فقر خواہ در مرض خواہ در صحت خواہ در سر خواہ در علانیہ یعنی ہمہ حال وبہر حال از ذکر خدا غافل نباشد الغفلۃ من اکبر الکبایر۔

قطب العالم قدس سرہٗ گاہے در بیان این آیتہ می شدند وبعد بیان او این دوہرہ میخواندند کہ موافق مفہوم آیتہ مذکور است حاضران را شوقی وطالبان را ذوقی تمام دست میداد وفرح بر فرح میکشاد انیست دوہرہ

اوٹھست پٹھت لٹیت لیجیے		سب تھسے کو راندھیسر نہ کیجیے	

قطب العالم قدس سرہ فرمودند کہ در خبر است رسول صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ است
بدرستی کہ مرخدایرا فرشتگانند کہ طواف میکنند در کوچہا و راہہا و میجویند اہل ذکر را پس
چون بیابند قومی کہ ذکر خدایتعالے میکنند ندا کنند بیکدیگر و بگویند کہ بشتابید بسوے حاجت
خویش گفت پیغامبر علیہ السلام پس میگیرند اہل ذکر را بپرہاے خویش تا آسمان دنیا
و زیر یکدیگر مے آیند تا چون اہل ذکر مستغرق بذکر میشوند پرمے زنند آن فرشتگان
سوے آسمان حق سبحانہ تعالی کہ عالم ہمہ چیزہا و داناتر باحوال آن ذاکرانست می پرسد
ایشان را از کجا می آئید جواب گویند آمدیم از نزدیک بندگان تو کہ در زمین اند پس بپرسد
خدایتعالے ایشانرا و وی داناتر است باحوال ذکران چہ میگویند بندگان من فرشتگان
جواب گویند کہ تسبیح میگویند و بپاکی یاد میکنند ترا تکبیر میگویند و ببزرگی یاد میکنند ترا و حمد میگویند
و تہلیل میگویند یعنی لا الٰہ الا اللہ و تمجید میگویند و ببزرگی یاد میکنند ترا یعنی لا حول و لا
قوۃ الا باللہ میگویند پس بگوید خدایتعالی ہست کہ دیدہ اند آن بندگان مرا فرشتگان
جواب گویند کہ سوگند خدا کہ ندیدہ اند پس بگوید خداے کہ چگونہ باشد اگر بینند ایشان مرا فرشتگان
گویند اگر ببینند ترا باشند سخت تر عبادت کنندہ و تمجید و تسبیح بیشتر گویند ترا پس بگوید
خدایتعالے اکنون چہ می طلبند ایشان از من فرشتگان گویند از تو بہشت می طلبند پس بگوید
خدایتعالے ہست کہ دیدہ اند ایشان بہشت را فرشتگان را گویند واللہ یارب ندیدہ اند
ایشان بہشت را باز حق تعالی گوید چگونہ باشد اگر ببینند بہشت را فرشتگان گویند اگر ببینند

بہشت را حرصی سخت تر و طلبی و رغبتی بیشتر باشد برای بہشت ایشان را بعده
خداوند تعالی بگوید از چه چیز پناه میجویند فرشتگان جواب گویند از آتش دوزخ پناه
میجویند بگوید خدایتعالی ہست که دیده اند ایشان دوزخ را فرشتگان جواب گویند
والله یا رب ندیده اند آتش دوزخ را باز فرمان شود چگونه باشد اگر ببینند آتش دوزخ را
فرشتگان را جواب گویند اگر ایشان ببینند آتش را سخت تر باشد از روی گریختن
ازان آتش سخت باشند از روی ترسیدن ازان آتش آمرزش خواهند این
بندگان از تو پس بگوید خدایتعالی ای فرشتگان گواه میگیرم من شما را بدرستی
که بیامرزیدم من ایشان را و فرشته از فرشتگان بگوید یا رب در میان ذاکران فلان است
که نیست از جمله ذاکران برای حاجت خود آمده بود و ناگاه میان ایشان نشست
حق سبحانه تعالی گوید هم قوم لا یشقی جلیسهم یعنی ایشان قومی اند که بی بهره
نشود همنشین ایشان او را نیز بیامرزیدم و مغفور گردانیدم۔

و نیز قطب العالم قدس سره میفرمودند چون ذاکر در ذکر شود معنی کلمه لا اله الا الله
در دل گذراند تا خاطر برنگردد و دل و زبان یکسان شود پس باید که بزبان گوید لا اله الا الله
در خاطر بگذراند لا موجود الا الله و لا معبود و الا الله و لا مقصود الا الله و لا محبوب
الا الله لیس کریم الا الله لیس رحیم الا الله لیس غفور الا الله

نقلست ذکر افتاده بعضی شرایط ذکر آنست که نشیند ذاکر مربع و مربع نشستن در
همه اوقات منهی است مگر در وقت ذکر گفتن که مصطفے علیه السلام چون نماز بامداد گذاردی

در مقام خویش مربع بذکر نشستی تا آفتاب برآمدی۔

وبعضی از شرائط ذکر آنست که ذاکر روے خود را بقبلہ آرد و ہر دو دست را بر ہر دو ران نہد یا بگیرد و بکف دست چپ خویش پشت دست راست خویش را و بگیرد بباطن ابہام دست چپ ظاہر ابہام دست راست را چنانکہ رسول خدا تعالے علیہ السلام کردہ است ذکر کردہ امام حلیمی رحمہ اللہ در کتاب خویش۔

درین محل قطب العالم قدس سرہ میفرمودند کہ چون ذاکر مربع نشیند و دو دست بر زانو نہد باید کہ نر انگشت پاے راست را بر رگ کیماس نہد و رگ کیماس رگی را میگویند کہ با باطن دل مربوط است چون قوت ذکر در آن رگ می رسد ممد حرارت باطن میشود و نیز قطب العالم قدس سرہ وراے این دو صورت کہ شیخ قطب الدین دمشقی رحمۃ اللہ علیہ بیان کردہ است در آغاز تلقین ذکر ذاکر را جلسہ می آموخت در حالہ ذکر ذاکر بر آن طریق نشستہ بذکر مشغول می شد کہ آن جلسہ نیز ممد حرارت باطن می شد و اثر او زود تر بدل میرسد بعد از چند گاہ سہ جلسہ دیگرے آموخت از آن کار باعلی میرسید و عالم طیر و سیر روے می نمود آرے میرسد چنانچہ باید و ہادی چنانچہ شاید بعد از تلقین ذکر بر صورتہا مسطورہ قلب باشیخ مراقبہ و پاس انفاس و نفی خواطر مبتدی را ہم ترین ریاضات است ہر کرا قابل و لایق آن میدید می آموخت طریق جلسہا مسطور و مراقبہ پاس انفاس مذکور ہر یک تعلق بحضور مرشد دارد از غایت باریکی قلم در نوشتن او طاقت نمی آرد۔

نقلست ذکر افتادہ و دیگر لا الہ الا اللہ بقلب حاضر مع اللہ تکرار کند یعنی کرات و مرات

در گفتن لا اله الا الله باشد بدل حاضر و آگاه باخدا تعالے۔
قطب العالم قدس سره میفرمودند ذاکر باید که از حضور تمام ذکر گوید و حق را حاضر بیند و اگر آن مرتبه ندارد که حاضر بیند باری حاضر داند تا از دائره مسلمانی بیرون نشود و البته در ذکر از غفلت دور باشد که الغفلة فی الذکر اشد من الغفلة عن الذکر و در ذکر گفتن شیخ قطب الدین رحمة الله فرمودند خافضاً صوته یعنی فرود آرنده باشد آواز ذکر را یعنی چون ذکر را باقوت و شدت بگوید باید که آواز فرو دبرد که این نیز ممد حرارت ذکر باشد و اثر زود تر بدل رسد و پرده شقاق سوخته گردد و نورے که در اسم الله مودع است بدل حقیقی پیوندد و دریچه دل حقیقی کشاده شود و خانه ظلماتی بدین از نور دل روشن گردد و در وقت ذکر گفتن غامضا عینیه باشد یعنی فرو دبرنده باشد هر دو چشم را یعنی در حاله ذکر هر دو چشم را فرو دبرد بر استادچه بایه پیش نظر نکند تا در تفرقه غیر نیفتد۔
نقلست ذکر افتاده ویخرج لا اله من صمیم فواده بقوة شدیدة مع اخراج کل تعلق فی قلبه نافیا جمیع خواطره ضرا کان او نفعا ویدخل الا الله بالقوة الشدیدة فی قلبه مثبتا توجه قلبه الی الله یعنی و بیرون آرد ذکر لا اله را از میان دل خویش بقوتی سخت یا بیرون آوردن هر تعلق که باشد در دل و در آن حالت که نفی کننده باشد جمیع خواطر خود را نافع باشد آن خاطر یا مضر باشد آن خاطر و در آرد الا الله باقوت سخت در دل خویش در ان حال که ثابت توجه دل خود را سوے خدا تعالے
قطب العالم میفرمودند قدس سره لا اله را از جپا آغاز کند به تعظیم لا را از ناف برکشند

و اِلٰه را به پستان راست فرود برد و الّا هم از انجا بردارد و الله مجرد را به پستان چپ که دل گوشتین دران جانب مودع است فرود برد چنانکه حرارت بدل صنوبری شکل رسد و دل ازان متاثر شود و انشراح صدر پدید آید و اطمینان دل حاصل شود و شرایط و آداب ذکر بسیار است تمام و در رساله مکیه مذکور است و بغیر رعایت شرایط آداب ذکر مفید نمی باشد و ثمره نمی دهد اگر غبت افتد انجا ببیند و شیخ قطب الدین دمشقی رحمه الله گفته‌اند که یکی از شرایط ذکر آنست که مواظبت نماید بر فاضل ترین ذکرها و آن لا اله الا الله است و در معرفة المریدین و دلیل السالکین آورده است که ذکر مامور میان شیخ طبقات سه ذکر است یکی لا اله الا الله محمد رسول الله - دوم سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اکبر - سوم یا حی یا قیوم لیس کمثله شیء وهو السمیع البصیر و در وصایا شیخ الاسلام صدر الحق والدین رضی الله عنه آورده است که در خلوت پیوسته ذاکر باشد لکلمه لا اله الا الله و هم باز بگوید محمد رسول الله ذاکر ذکر ش در باید پیشتر هم گویای لا اله الا الله شود چون بخود باز آید محمد رسول الله بگوید -

و در فتاوی صوفیه گفته است که ذکر الشیخ فی وصیته ان اولی الاذکار کلمة لا اله الا الله فاذا قالها نظر الی قدم الحق فاثبته وابطل ما سواه ویقول فی المرة الثامنة او العاشرة محمد رسول الله لان لیغلب الوقت فیکون الحکم لا یکلف ما لیس فی وسعة فان ذلک عنه سوء الاداب -

قطب العالم شیخ بینا قدس سره چون میخواستند که ذکر را شروع کنند سه کرت درود

ومیفرستادند بعدہ این آیتہ میخواندند فان تولوا فقل حسبی اللہ لا الٰہ الا ھو علیہ توکلت
وھو رب العرش العظیم بعدازان کلمہ لا الٰہ الا اللہ بآواز بلند میگفتند سیوم کرت محمد رسول اللہ
میگفتند بعدہ بآواز بلند شروع ذکر میکردند کرت لا الٰہ الا اللہ میگفتند وہم کرت محمد رسول اللہ
میگفتند بعدہ بآواز بلند شروع ذکر میکردند تا آنکہ ذوق می بود دوم باری میاید لا الٰہ الا اللہ بآواز بلند میگفتند چون بخود باز می
آمدند محمد رسول اللہ میگفتند و میفرمودند بدین طریق عمل ہر دو میشود کہ چون شروع اول کرت سیوم با محمد رسول اللہ گفتہ میشود بہنگام
تلقین میشود کہ در وقت تلقین پیران را رسم است کہ سہ کرت کلمہ میگویند و سیوم کرت محمد رسول اللہ
میگویند دوم کرت چون شروع کردہ می شود دہم کرت محمد رسول اللہ گفتہ مے شود بدانچہ
در بعض کتب گفتہ است کہ دہم کرت محمد رسول اللہ گفتہ می شود عمل بدان می شود۔

ونیز قطب العالم قدس سرہٗ میفرمودہ اند کہ عمل رئیس العارفین شیخ توام الحق والدین ہمین
بودہ است و در اساس الطریقتہ کہ تصنیف رئیس العارفین مذکور است نیز برین اشارت میکنند
حیث ذکر فیہ ذاکر در آن وقت کہ بذکر مذکور مشغول خواہد شد اول این آیتہ برخواند فان تولوا فقل
حسبی اللہ لا الٰہ الا ھو علیہ توکلت وھو رب العرش العظیم بعدازان لا الٰہ الا اللہ بگوید
بعدازان چنانکہ بذکر آموختہ شدہ است مشغول شود۔

و از فتاوی صوفیہ معلوم شد کہ بعد ہشتم کرت یا دہم کرت محمد رسول اللہ گوید چنانچہ بالا
مذکور شد۔

قطب العالم قدس سرہ بعد از فراغ از ذکر صلوات میگفتند و این دعا میخواندند اللھم
انا ذکرناک علی قدر قلۃ عقلنا وعلمنا وفھمنا فاذکرنا علی قدر سعۃ رحمتک وفضلک

یا خیر الذاکرین ویا ارحم الراحمین۔

ونیز فرمودند کہ اگر جماعتی را جمع کنند وبا ایشان ذکر بگویند بہتر بود وحلقہ نشستن در حالۃ ذکر سنت المشائخ رام سرے جائز ولپسندیدہ است۔

ودر خزانہ جلالی مذکور است ہر کس کہ ذکر میگوید اگر جماعتے را طلب کند کہ ذکر گویند وبا ایشان ذکر گوید فاضلتر باشد ومن شرطہ ایضاً ان یاخذ ھذا الذکر بالتلقین من اھل الذکر کما اخذ الصحابۃ رضی اللہ عنھم من رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فیما روے شداد بن اوس وعبادۃ بن الصامت حاضر یصدقہ کنت انا عند رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان قال ھل فیکم غریب یعنی اھل الکتاب قلنا یا رسول اللہ فامر بغلق الباب فقال ارفعوا ایدیکم تقولوا لا الہ الا اللہ نرفعنا ایدینا ساعۃ ثم وضع رسول اللہ علیہ السلام یدہ ثم قال الحمد للہ اللھم انک بعثتنی بھذہ الکلمۃ وامرتنی بھا ووعدتنی علیھا الجنۃ انک لا تخلف المیعاد ثم قال ابشروا فان اللہ قد غفر لکم وقد لقن الصحابۃ التابعین من المشائخ شیخا بعد شیخ الی زماننا ھذا کل من کان اھل الذکر منھم کما کانت الصحابۃ رضی اللہ عنھم قال اللہ تعالی والزمھم کلمۃ التقوی وھی کلمۃ لا الہ الا اللہ وکانوا احق بھا لانھم اخذوھا من رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بالتلقین واھلھا لنفوذ الکلمۃ باطنھم بالانوار۔

ولبعضی از شرائط ذکر آنست کہ بگیرد این ذکر را بہ تلقین اہل ذکر چنانکہ گرفتند صحابہ رضی اللہ عنہم

اجمعین از رسول الله علیه السلام وگرفتن صحابه تلقین را از رسول الله ثابت است وحدیثی که
روایت کرده است شداد بن اوس وعباده بن صامت حاضر بود که تصدیق بند است عباده مر شداد را
درین روایت کردن پس گفت شداد رحمة الله من نزدیک رسول الله علیه السلام بودم ناگاه گفت
رسول علیه السلام هست درمیان شما غریبی یعنی اهل کتاب گفتیم مانیست درمیان کافر
پس بفرمود رسول الله علیه السلام مارا به بستن در تا چون در را به بستیم گفت رسول علیه السلام بردارید
دستهای خود را پس بگوئید لا اله الا الله پس برداشتیم ما دستهای خود را ساعتی واین کلمه
بگفتیم پس بنهاد رسول خدای دستهای خود را پس گفت الحمد لله الی آخر یعنی سپاس
وستایش مر خدای را است عزوجل ای بار خدایا بدرستی که بعث کردی مرا بدین کلمه وتو که فرمودی
مرا بدین کلمه وتو وعده کردی مرا بدین کلمه به بهشت بدرستی که تو خلاف نکنی وعده را امید است که مرا
بوعده رسانی وسزاوار گردانی پس گفت رسول الله علیه السلام مژده باد شما را بدرستی که خداوند تعالی
بیامرزید شمارا بتحقیق تلقین کرده اند صحابه تابعین را از مشایخ شیخا بعد شیخ یعنی صحابه چنانچه
از مصطفی علیه السلام تلقین یافتند تابعین را همچنان اموختند وتابعین نیز مشایخ تبع تابعین را
تلقین کردند تبع تابعین مشایخ دیگر را تلقین کرده اند وهمچنین شیخا بعد شیخ تلقین جاری بوده است
تا زمان ما که این زمانه است مشایخ رضوان علیهم تلقین کرده اند هرکه را بوده است وی از اهل ذکر
چنانکه صحابه بودند رضی الله عنهم گفت خداوند تعالی ولازم گردانید خدای تعالی ایشان را کلمه تقوی
وکلمه تقوی لا اله الا الله است که دین اسلام بدین کلمه متحقق است وبودند صحابه سزاوار تر بدین
کلمه زیرا که ایشان گرفته اند کلمه تقوی را از رسول خدای علیه السلام بتلقین وبودند ایشان اهل او

کلمہ تقوی را از جہۃ نافذ شدن و شستہ الیا کردن کلمہ تقوی در باطن بتاثیر دادن نور ہا یعنی نور کلمہ تقوے
در باطن صحابہ کہ باطن مصفا و پاکیزہ بود زود اثر میکردی و بمقام اعلی میرسانیدی پس ہر آئنہ صحابہ احق بدین
کلمہ و اہل این کلمہ بودند و تابعین و تبع تابعین و شیخا بعد شیخ را تا الی یومنا ہذا بدین دولت رسانیدہ
اند ذلک فضل اللہ یؤتیہ من یشاء

فصل ثبت عند ائمۃ الطریق من الصوفیۃ وسادات السلوک ان علی
ابن ابی طالب رضی اللہ عنہ قال یا رسول اللہ دلنی علی اقرب الطریق الی اللہ واسہلہا
علی عبادہ وافضلہا عند اللہ تعالی فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یا علی
علیک بمداومۃ ذکر اللہ تعالی فی الخلوۃ فقال علی ہکذا فضیلۃ الذکر وکل الناس
ذاکرون فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یا علی لا تقوم الساعۃ علی وجہ
الارض من یقول اللہ اللہ فقال علی کیف اذکر یا رسول اللہ قال علیہ السلام غمض
عینیک واسمع منی فقال علیہ السلام لا الہ الا اللہ ثلث مرات وعلی یسمع ثم قال لا الہ
الا اللہ ثلث مرات والنبی یسمع یعنی ثابت شدہ است نزدیک ائمہ طریق از جماعت صوفیہ و
مہتران طریقت وحقیقت بدرستی کہ علی ابن ابی طالب رضی اللہ عنہ گفت یا رسول خداے
راہنمونی کن مرا براہے کہ نزدیک ترین راہہاست سوے خداتعالی و آسان ترین راہہاست
بر بندگان خداوند تعالے و فاضلترین راہہاست نزدیک خداوند تعالے پس گفت رسول علیہ السلام
یا علی لازم گیر بمداومت ذکر خدا تعالے در خلوت یعنی در خلوت ذکر بسیار با حضور تمام ہمیشہ بگوے
وخبر این راہ است دیگر ہیچ پس گفت علی رضی اللہ اینچنین است فضیلت ذکر و ہمیشہ مردمان ذکر میگویند

پس گفت رسول علیه السلام یا علیؑ قیامت قایم نشود و از حال بحال تبدیل نشود و حال انیست که بروے زمین کسی باشد که بگوید الله الله یعنی الله الله در ذکر میگوید خداے خداے پس گفت علی رضی الله عنه پس چگونه ذکر گویم من یا رسول الله گفت رسول خدا علیه السلام به بند چشمها خود و بشنو از من پس گفت رسول علیه السلام لا اله الا الله سه بار و حال انیست که علی رضی الله عنه می شنید پس گفت علی رضی الله عنه لا اله الا الله سه باره و حال انیست که پیغامبر علیه السلام گفته علی را می شنید و بعد شنیدن نیکو پسندیده پس تلقین کرده علی رضی الله عنه ذکری که شنیده بود حسن بصریؒ را تلقین فرمود و کرد حسن حبیب عجمی را چنانچه تا امروز در میان مشایخ جاریست

قطب العالم شیخ محمد بن قطب المعروف به شیخ مینا قدس سرهٗ تلقین ذکر گرفته

اند از بندگی شیخ سارنگ و بندگی شیخ سارنگ را از بندگی شیخ یوسف ایرچی و بندگی شیخ یوسف را از بندگی مخدوم جهانیان سید جلال الحق والدین و بندگی مخدوم جهانیان را از بندگی شیخ امام الدین کازرونی و شیخ امام الدین را از برادر خود شیخ امین الدین کازرونی و شیخ امین الدین را از او در خود شیخ اوحد الدین بن عبد الله بن مسعود و شیخ اوحد الدین را از شیخ اصیل الدین قدس سره و شیخ اصیل الدین را از شیخ رکن الدین ابی الغنایم بن فضل بن ابی قاسم الخطیب و شیخ رکن الدین را از شیخ قطب الدین بن ابی رشید احمد بن محمد حنیف ابهری و شیخ قطب الدین از شیخ ضیاء الدین بن ابی نجیب عبد القاهر بن عبد الله سهروردی و شیخ ضیاء الدین ابی نجیب را از شیخ احمد غزالی و شیخ احمد غزالی را از ابے حفص عمر بن محمد عمویه السهروردی و شیخ ابی حفص را از شیخ ممشاد دینوری و شیخ ممشاد را از خواجه جنید بغدادی و خواجه جنید را از خواجه سری سقطی و خواجه سری سقطی را از خواجه معروف کرخی و خواجه معروف کرخی را از خواجه داؤد طائی و خواجه داؤد طائی را از خواجه حبیب عجمی و خواجه حبیب عجمی را از

خواجہ حسن بصری و خواجہ حسن بصری را از امیر المومنین علی کرم اللہ وجہہ و امیر المومنین علی را از خواجۂ کائنات خلاصۂ موجودات محمد مصطفےٰ صلی اللہ علیہ وسلم و بندگی مخدوم جہانیان سید جلال الدین را تلقین ذکر و خرقۂ خلافت از محلہاے مختلف بسیار بود بندگی شیخ سارنگ را چنانچہ تلقین ذکر از بندگی شیخ یوسف ایرچی بودہ است و از رئیس العارفین مخدوم شیخ قوام الدین نیز بودہ است لیکن از بندگی شیخ یوسف بعد ترک دنیا و اشتغال بزہد بودہ است امّا از بندگی شیخ قوام الحق والدین در ہنگام شغل دنیا بودہ است۔

قطب العالم قدس سرہ میفرمودند کہ بندگی شیخ سارنگ بعد ارادت رئیس العارفین بندگی شیخ قوام الدین روزے بقدم بوسی مخدوم آمدند و مخدوم شیخ قوام الدین در حالت بودند فرمودند کہ ملک سارنگ جامہ یکتا را طریق بارانی بساز من ترا تلقین ذکر خواہم کرد بر حکم اشارت قبول کردند بعد از فراغ تلقین فرمودند اگر جامہ یکتا داری انشاء اللہ تعالیٰ وقتی این تلقین من ترا کار خواہد آمد برکت نظر ولایت بندگی مخدوم حق سبحانہ وتعالیٰ سببے پیدا آورد کہ بندگی شیخ سارنگ تارک شدند و شغل دنیا گذاشتند طلب مولیٰ گرفتند و بکعبہ معظمہ زاد اللہ شرفہا رفتند تلقینے کہ بندگی مخدوم شیخ قوام الدین کردہ بودند در کار آوردند و بندگی شیخ قوام الدین را تلقین ذکر از بندگی مخدوم جہانیان سید جلال الدین و از محلہاے دیگر ہم بودہ است و از بندگی شیخ قطب الدین دمشقی رحمہ اللہ مصنف رسالہ مکیہ نیز بودہ است۔

حضرت شیخ سعد رحمہ اللہ ذکر کردہ اند کہ در معیار التصوف کہ از تصنیفات حضرت شیخ قوام الحق والدین است دیدم کہ حضرت رئیس العارفین شیخ قوام الحق والدین رحمہ اللہ از شیخ

قطب الدين رحمة الله تلقين ذكر يافته بودند حيث ذكر للمخدوم فى معيار التصوف قال الفقير العباسى الذكر سبب وصول وتصفية القلوب فلا يجوز للسالك المساكنة معه وقال الحسن لا اله الا الله تنظيف السر عن الالهة واذا خلا السر عن تعظيم غيره فلا وجه لهذا القول وقال الفقير العباسى سمعت من شيخ العالم العارف محمد بن القيومى الساكن فى بيت المقدس انشد هذين البيتين رضى الله عنهما شعر

بذكر الله تسبيح القلوب	وتنكشف السرائر والغيوب
وترك الذكر افضل منه حالا	فشمس الذات ليس لها غروب

وسألت ايضاً من الشيخ العالم بقية السلف قطب الحق والشرع والدين الدمشقى مولف الرسالة المكية حين لقنى كلمة لا اله الا الله وبيّن كيفية النفى والاثبات قلت يا سيدى وبركتى اذا لم يبق فى قلب السالك وجود الغير فما ينفى بعده فاجاب الشيخ رضى الله عنه وادام بركته على العالمين مادام وجود السالكين باق لابد له من النفى لمن اعتبر الوجود حتى يزول اثنينيته

والجواب الثانى لابد للسالك من النفى لان نفى الوجود فى محل الجمع و اما فى التفرقة اثبات الوجود مثل اثبات وجود جميع الموجودات لان النظر الى السكون جمع والسكون تفرقة فلابد ان ينفى الموجودات ويدخل فى افراد دليل الجمع حتى يصير مستهلكا فى الجمع وهذا المقام وعزيز لا يصل اليه افراد الموجودين العارفين لان الجمع والتفرقة

ثنیا فیان لاان المشائخ المسالکین نظرهم الی الجمع اکثر و برکتهم فی العالمین اوفر اللهم اجعلنا من محبیهم ولا تحرمنا من برکات انفاسهم بحرمته النبی واله۔

نقلست ذکر افتاده که مشائخ طبیبان دلها اند چون طبیب بعلت بیمار جاهل بود بیمار را بطب خود هلاک کند از آنکه دوا را برخلاف علت سازد که هر علتی را دوا ے دیگر است و هر جنونی را معجونی دیگر است و هر مرضی را خاصیتے دیگر است که آن را طبیبان حاذق شناسند نه طبیبان جاهل و اتند پس مرید تسلیم کند خود را برا ے خدمت شیخ کامل و بپرهیزد از مخالفت شیخ گفته اند حقوق شیخ برابر حقوق پیغامبر است و از حقوق مادر و پدر زیاده است پس باید که مرید ظاهر و باطن در تحت تصرف پیر باشد و فرمان پیر را چنان تصور کند که گو ے وحی است منزل از آسمان اگر مرید براه پیر رود و بفرمان پیر بشود مرید بود اگر براه مراد خود رود و بفرمان پیر نشود برمراد خود نمیرد۔

قطب العالم قدس سره میفرمودند که مرید را صفت موسی نباید اما آنکه باید این است که همیشه طالب دیدار مولی باشد بسبب ارنی انظر الیک گویا بود و صفتے دیگر که نباید اینست که چنانچه موسی علیه السلام را با خضر صلوٰة الله علیه ملاقات شد بشرف صحبت او محظوظ گشته و لیکن در انعال خضر چنانکه کشتی شکستن و کودک کشتن و عمل دیوار کردن چون موافق نشد ساکت نماند با عتراض پیش آمد و آن همه ظاهراً او را خلاف شرع مینمود اما حقیقة خلاف شرع نبود لاجرم خضر گفت علیه السلام هذا فراق بینی و بینک تا بدانی که اعتراض سبب مفارقت حقیقی است اگر موسی علیه السلام اعتراض نبود ے از صحبت خضر جدا نگشتی کذلک مرید را شاید

که در افعال پیر ظاهراً و باطناً اعتراض نکند تا از برکت صحبت و خدمت او نعمتی برگیرد و هرچه از افعال
در نظر مرید کشف نماید کثری را حواله با چشم خود کند و اگر خلاف شرع نماید اعتقاد کند که اگرچه مراخلاف
مینماید اما شیخ خلاف شرع نخواهد کرد و نظرا و درین باب کامل تر است وانچه کند از سر نظر کند۔

نقل آورده اند که مریدے از مریدان خواجه ابوالقاسم گرگانی رحمۃ اللہ خوابے دیده بود و پیش
شیخ آن خواب را باز نمود که مرا چیزے میفرمودند و من گفتم چرا شما از من اعتراض کردید و رد سے
را گردانید یدشیخ چون خواب شنید گفت اگر چرا از در باطن تو جاے نمانده بودے در خواب
بزبان تو نرفتی اے برادر پیر و مرید باچرا راست نمی آید مرید را با پیر از چون و چرا دوری
شاید و یکون الصدق بحالہ یعنی باشد صدق بحال مرید باید که مرید را با پیر صدق بر کمال شد
که بنار این کار بر صدق است۔

قطب العالم میفرمودند قدس سرہٗ که در فواید السالکین آورده است که خدمت خواجه
معین الدین قدس سرہ فرموده است که وقتے بخدمت شیخ یوسف چشتی حاضر بودم و جمله اہل بزرگان
چشت ہم بخدمت شیخ حاضر بودند و حکایت اولیاء میرفت درین میان مریدے بیامد به نیت بیعت
و سر بر قدم خواجه نهاد فرمان شد بنشین بنشست و گفت که من آمده ام تا بخدمت خواجه مرید شوم
خواجه در وقت خود بود فرمود اگر بقول من عمل کنی ترا مرید بگیرم گفت فرمان شود فرمود چنانچه
تو کلمه لا اله الا اللہ محمد رسول اللہ میگوئی اگر یکبار گوے و بدین اقرار کنی که لا اله الا اللہ
چشتی رسول اللہ ترا مرید بگیرم چون آن مرد راسخ بود بر فور گفت لا اله الا اللہ چشتی رسول اللہ
خواجه او را دست داد و به بیعت مشرف گردانید و خلعت و نعمت در بر کرد بعد از ان او را گفت من کیستم

وکدام از بندگان کمینه محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم هستم وکلمه همانست اما ازبراے کمالیت حال ترا میگفتم و ترا آزمودم که درین اعتقاد باصدق داری که بمن آمدی تا مرید شوی و اعتقاد ترا امتحان کردم -

نقلست ذکر افتاده که شرط التلقین سه روزه پیاپی داشتن است مر مرید را بامر شیخ وقتی که بخواهد تلقین بگیرد و دران سه روز دایم باوضو باشد و دایم باذکر باشد و وقت افطار اندک بخورد و اندک کلام کند و در شب خواب اندک کند و اکثر شب بیدار باشد و باخلق اختلاط کم کند بعد سه روز غسل کند باذن شیخ نیت کند دران غسل خروج از غفلات بسوے حضور بس پیش شیخ رود و شیخ تلقین ذکر و نصیحت کند چنانچه طریق تلقین و شروط او در رساله مکیه مذکور است اگر رغبت باشد در آن رساله به بیند.

در مرصاد العباد میگوید چون غسل آرد بعد نماز خفتن بخدمت شیخ آید و روے بقبله کرده بنشیند در مقام شیخ و شیخ پشت بقبله باز دهد و تلقین کند-

حضرت شیخ سعد قدس سره سے آرند که چون پیر دستگیر قطب العالم شیخ مینا قدس سره خواستند که این فقیر را تلقین کنند ذکر صوم با شرائط مذکور بفرمود بعد از غسل بعد از نماز خفتن فقیر را طلبیدند و خود پشت بقبله بدادند و این فقیر را متوجه بقبله نشاندند مقدارے خوشبوے نیز بطلبیدند این فقیر را بدادند و در محاسن مبارک خود استعمال کردند و چنانچه سند تلقین ذکر کابراعن کابر می آید بفرمود رحمة الله علیه رحمةً واسعةً-

نقلست ذکر افتاده که هر چند که ذاکر را استغراق بر کمال بود ظهور سلطان ذکر بر کمال شود و ساعةً فساعةً

یوماً فیوماً در تزاید باشد تا کار بمشاہدہ ذات رسد و سلطان ذکر نوریست کہ واقع میشود بر ذاکر از بالا یا از پس یا از پیش تا ذاکر متنزل شدہ سجدہ کردن گیرد اما باید کہ ذاکر درین ظہور سلطان ذکر ہوشیار باشد کہ ہنوز کار بیشتر است و این حالیست کہ میگیرد استغراق در ذکر و از احساس غایت میگرداند چنانکہ وقتے عبد اللہ بن عمر رضی اللہ عنہما در طواف کعبہ بود شخصے بروے سلام کرد نشنید تا جوابش نداد آن شخص ازین معنی شکایت ظاہر کرد عبد اللہ گفت کنا نتراءی باللہ فی ذلک المکان۔

قطب العالم قدس سرہ میفرمودند کہ وقتے بندگی شیخ فرید الدین قدس سرہ در وقت مکروہ میانہ روز نشستہ بودند یکایک سجدہ کردن گرفتند یاران زبان منع کشادند کہ وقت مکروہ است و سجدہ درین وقت مکروہ باشد بندگی مخدوم از غایت شوق بالحاح فرمودند عزیزان براے خدا ہیچ مگوئید کہ معشوق در نظر آمدہ است طاقت نمی توانم آورد۔

درین محل قطب العالم قدس سرہ این دوہرہ فرمودہ اینست دوہرہ

سائیں چیت چڑہی جب آئے		رُت کُرت نہ دیکھی جائے		

لطیفہ ذکر افتادہ کہ گوینده لا الہ الا اللہ محتاج است بسوے او صافی کہ فائدہ ندہد لا الہ الا اللہ بغیر آن صفتہا۔

صفت اوّل آنست کہ بداند ذاکر کدام چیز میگوید چہ چیز را نفی میگوید چہ چیز را ثابت میگرداند اما چیزے کہ نفی میکند آن الہ اند کہ دعوی مے کند خداے را مانند نفس و ہوا و شیطان و ہوا بر دو نوع است از روے شریعت و از روے طریقت اما از روے شریعت میل کردن

نفس بسوے چیزے کہ لذت میگیرد نفس بسوے او بغیر داعیہ شرع و اتباع این ہوا موجب
حرمان جنت است و آرزوے طریقت میل کردن نفس بسوے چیزے کہ لذت گیرد باوکہ غیر
داعی ہدی باشد و اتباع شہوات مباحہ و تمتع باشیاء مباحہ موجب حرمان جنت نیست بلکہ
مانع ہدایت خاص است اما چیزے کہ قایل لا الہ الا اللہ ثابت میکند کہ بدرستی او اثبات میکند
اللہ تعالی را پس تا پندار ذاکر نافی از غیر باشد و مشیت مر خدا یرا۔

قطب العالم قدس سرہ میفرمودند کہ ذاکر چنانکہ بزبان حروف لا الہ الا اللہ میگوید در دل
ہم معنی لا الہ الا اللہ گوید یعنی پیوستہ در وقت ذکر بدل گوید نمیخواہم چیزے جز خدا یرا چہ مناسب
حال مرد طالب در بدایت این باشد کہ این معنی در وقت ذکر بزبان دل بگوید۔

و دوم صفت ذکر این است کہ باشد آن کلمہ لا الہ الا اللہ با تعظیم خداوند تعالی در
دل آن ذاکر و دل آن ذاکر پر باشد از عظمت خدا تعالے از روے بزرگی زیرا کہ اللہ تعالی
مطلوب ذاکر و محبوب اوست ۔

و سیوم صفت ذکر آنست کہ باشد با صدق ارادت ذاکر و محبت ذاکر در دل ز جہت رسیدن
سوے خداوند تعالے بمشاہدہ دل زیرا کہ اگر ارادات او ضعیف باشد و آرزو برندہ باشد مر وصال
را کہ نرسیدہ باشد ارادہ او سوے صدق و محبت تا آنکہ صدق صحبت نشود از مجرد تمنای بارادت
ضعیفہ گاہے برزود ۔

چہارم صفت ذکر آنست کہ ذکر گوید ذاکر این کلمہ را با حسن ادب و حرمت زیرا کہ اگر نباشد
مر ذاکر را ادب و حرمت باشد آن ذاکر سخت دل و درشت دل قلیل الخیر بگذات فاسد غیر صالح و لایق

مرصحبت مهتران وبزرگان را بس کشاده نکند خدایتعالے مرادرا اباب قرب ومشاہدہ جلوس سوے خود یعنی ذاکرکہ دیرا ادبی وحرمتی نباشد ہرگز ویرا قرب خداوند تعالی ومقام مشاہدہ ومکاشفہ روزی نشود وبمقام انا جلیس من ذکرنی نرسد۔

وہرکہ بررود سوے اعلی علیین بحسن خلق خویش نباشد باوحسن ادب فرود آرد اوراے ادبی اوسوے اسفل السافلین یعنی ہرچند کہ کس بمقام اعلی رسد تا اگر حسن ادبی از آداب ترک آرد از ان مقام اعلی بمقام اسفل فرود آرند کہ التصوف کلہ ادب فمن منع عن الاداب منع الخیر کلہ اصل درین راہ ادب وحرمت است۔

قطب العالم قدس سرہ بارہا مے فرمودند کہ از عمل بہ بہشت رسند واز اداب بخالق بہشت رسند۔

صفت پنجم مرقابل لا الہ الا اللہ را مراقبہ است با خداوند تعالے بجمع کردن ہم یعنی ہمہ ہموم را ایک ہم گرداند در یکدل یکدوست کہ حی قیوم است باقی گرداند دوستی غیر واندیشہ غیر را زایل گرداند عارفی گوید ؎

یکدوست پسندہ کن کہ یکدل دارے	گر مذہب عاشقان عاقل داری

نقلست ذکر افتادہ چون عمل کنند کہ مرید صادق عمل ذاکر را باشرایط تمام کہ در رسالہ مکیہ مذکور اند چہل روز دوام کشادہ کردہ شود آن مرید را باب مکاشفات ومشاہدات از عالم روحانیت قطعاً ویقیناً زیرا کہ پیغامبر علیہ السلام فرمودہ کہ ہرکہ اخلاص کند مرخداے را چہل صبح یعنی چہل روز بارعایت چہل صبح در ذکر خداے با خلاص مشغول باشند ظاہر شود چشمہاے حکمت از دل او

برزبان او۔

قطب العالم میفرمودند درویشی مخلص چون قبول حق میشود زبان وے ناودان حکمت میگردد یعنی آن چه اززبان او برآید حق وصواب مے برآید بلکہ عین حق میشود این بیت میفرمودند

رفتم برور دیشان تاحق طلبم زایشان	انجا ہم حق دیدم حق جانب درویشان

نقلست ذکرافتاده کہ قال علیه السلام لطائفة ما انتم قالوا مومنون فقال علیه السلام ما علامة ایمانکم قالوا نصبر علی البلاء ونشکر علی الرخاء ونرضی بمواقع القضاء فقال مومنون ورب الکعبة وفی روایة انہم حکماء علماء کادوا من فقہم ان یکونوا انبیاء وقال تعرفوا الکبایر ذکر الله تعالی علی الصفا ینسی العبد مرارة البلاء پیغامبر علیه السلام فرمود طائفه راکیستید شما گفتند آن طائفه مومنانیم پس گفت علیه السلام چیست علامت ایمان شما گفتند ما صبر کنیم بر بلا وشکر گوئیم بر تن آسانی ونعما وراضی باشیم بحکمہاے خداے پس گفت پیغامبر علیه السلام شما مومنانید سوگند پروردگار کعبه ودر روایتے دیگر بجاے مومنون ورب الکعبه انہم علماء کادو من فقہم ان یکونوا انبیاء یعنی چنین باشد بدرستی که ایشان حکیمانند وعلمار اند نزدیکند که از فقاہت خویش باشند پیغامبران ؛ گفتند بعضی بزرگان ذکر کردن خدا با صفاء باطن فراموش میگرداند بنده را تلخی بلا یعنی ہرچند که ذکر لیست با صفا دور است از تلخی بلا۔

قطب العالم قدس سره میفرمودند روزے شیخ کلیب بخاری برخادم گفت که نظر کن بر تمام

اندام من هست محلی که آنجا گرم نیست مگر زبانی خادم گفت آرے همه جا گرم دیده میشود مگر در زبان گفت کلیب همچنین است ور نه من که همه جا گرم است مگر دل و زبان را برائے ذکر و شکر داشته است و دل را برائے حضور و فکر که سختی این بلا را هیچ خبر نمی باشد چنین گویند کلیب مجذوم شد از شهر بیرون آمد و در بادیه افتاد شبے اصحاب جنید رحمه الله رفتند و گرد او ایستادند و گوش داشتند که درین حالت با خدائے چه میگوید شنیدند که میگفت یَا رَبِّ اَسْمِیْ کُلَیْبٌ وَ جِسْمِیْ مَجْذُوْمٌ وَ اَکْلِیْ بَعْدَ فَاقَةٍ فَاَیْنَ جِبْرَئِیْلُ وَ مِنَ الْمُبَارِزْ اے پروردگار نام من سگکے و تن من از جذام که اکل و خوردن من فاقه است کجا است جبرئیل درین میدان بلا تا معلوم شود که در دعوے مبارز کیست او ست یا من۔

آورده اند ممشاد دینوری رحمه الله علیه مریض شد و ببلائے مبتلا گشت پرسیدند که زحمت را چگونه مے یابی گفت زحمت را بپرسید که او مرا چگونه می یابد حال دل تو چیست گفت سی سال است که دل را گم کرده ام از سختئے زحمت و از حال دل چه می پرسید۔

قطب العالم قدس سره میفرمودند که مصطفے علیه السلام گفت ان الله یجرب المومنین بالبلاء کما یجرب احدکم الذهب بالنار یعنی همچنان که زر را آزمایش کنند بوسته بآتش مومن طالب را آزمایش کنند ببلایش باید که مومن چندان بلا کشد و تحمل کند که عین بلا شود و بلا عین او شود تا از بلا بیخبر ماند ان الملوك اذا دخلوا قریة افسدوها و جعلوا اعزة اهلها اذلة همین معنی دارد اما درین خواری همه عزت است قدر این خواری همان عزیزان دانند که ایشان از طفیل خواری بلا بعزت قرب خدا رسیده اند و راحت را از خود بچیده اند۔

ونیز قطب العالم قدس سرہ میفرمودند کہ خدا یتعالے میفرماید فمنهم ظالم لنفسه ومنهم مقتصد ومنهم سابق بالخیرات ظالم کسی باشد کہ در بلاہا ر خدا یتعالے شکوی وجزع وفزع ظاہر کند ومقتصد کسی باشد کہ در بلاہا ر خدا صابر باشد وسابق بخیرات کسی است کہ در بلاہاے خدا یتعالے لذت گیرد وعیش پذیرد وبزرگی گوید

ہر بلا کین قوم را حق دادہ است	زیر آن گنج کرم نہادہ است
گر شراب لطف او خواہے مدام	قطع کن وادی قہر او تمام
زانکہ تا این نبودست آن نبودست	بے بلا درد درمان نبودست

قال الجنید رحمة الله البلاء سراج العارفین ویقظة المریدین وہلاک العافلین جنید گفتہ است رحمہ اللہ بلا چراغ عارفان است چنانکہ در شب تاریک چون چراغ پیش باشد ہر چیز را بہ بیند بشناسد کذلک عارفان چون بلا بر و نزول شود چشم او خدا بینی کند و در عین بلا مشاہدہ حاصل کند وعارفان را اگرچہ در حالت غیر بلا تجلی ومشاہدہ ہست اما در بلا تجلی مخصوص ومشاہدہ مخصوص ست

قطب العالم قدس سرہ میفرمودند کہ وقتے خواجہ بایزید علیہ الرحمۃ را عارضہ شکم بودہ است بر بام مسجد رفت تا قدرے آسایش گیرد ناگاہ موذن پیش از صبح بالاے بام براے اذان برآمد مردے کہ دید مبتلا بعارضہ شکم افتادہ است موذن بے مہربانی خواجہ را گرفت چند پایہ نردبان کشالہ کنان آورد وبا ہیبت وزجر تمام گفت ازین مسجد بیرون آئی خواجہ را در ان حالت بہر پایۂ نردبان ترقی ومشاہدہ وتجلی میشد ہر بار میگفتند کاشکے آن موذن چند پایہ دیگر میکشید

وتا ترقی تجلیات زیادہ تر نمیشد۔

نقلست ذکر افتادہ کہ حمی ساعۃ کفارۃ سنۃ۔

درین محل قطب العالم میفرمودند کہ تپ یک روزہ مکفر گناہان یک سالہ باشد نہ زیادت و نہ نقصان سر آنست کہ تپ یکروزہ خون یکسالہ را چون میخورد لاجرم بمقابلہ آن گناہان یکسالہ میرود اما برانبیاء و صدیقان کہ بلا نازل میشود از صدق و اختیار ایشان است کہ ایشان بعد رسیدن بلا قدمی در مقام صبر و رضا بنہد مزید درجہ و ترقی شان شود۔

فصل شرط ششم از شروط ثمانیہ نفی خواطر است مر سالک را و آن نفی خواطر سخت ترین چیزہاست بر اصحاب مجاہدہ و ریاضت زیرا کہ خواطر مر آدمی را بسیار ند و تمیز میان خواطر جز مر عارف منتہی را نباشد و مبتدی طالب را واجب و لازم است کہ ہمیشہ در نفی خواطر سرا گان او جہرا مشغول باشد زیرا کہ نفس دشمنی قوی در تحدیث می آرد و شیطان لعین دشمنے دائم در اغوای و بے راہے بیدار دہیں سلامتی از تحدیث نفس نشود مگر آنکہ نفس قرار گیرد و دل استقامت پذیرد و بہ تقوی و ذکر مخصوص بود تا چون نفس قرار گیرد شیطان نا امید گردد و تمیز خواطر ممکن شود و تمام ذکر او طول دارد فان رغبت الیہ فعلیک بالرسالۃ المکیۃ۔

نقلست ذکر افتادہ کہ سئل الجنید رحمہ اللہ عن الخطرات فقال الخطرات اربعۃ خطرۃ من اللہ وخطرۃ من الملک وخطرۃ من النفس وخطرۃ من الشیطان فالخطرۃ التی من اللہ ترشد الی الاشارۃ والخطرۃ التی من الملک ترشد الی الطاعۃ والخطرۃ التی من النفس یجبر الی الدنیا وطلب عزھا والخطرۃ التی من الشیطان یجبر الی المعاصی

پرسیده شد جنید از خطرات پس گفت جنید رحمۃ اللہ خطرات چہار اند خطرہ از خداوند تعالے است و خطرہ از فرشتہ است و خطرہ از نفس است و خطرہ از شیطان است پس خطرہ از خداوند تعالی ارشاد میکند بسوے اشارۃ یعنی چنانستے کہ گویند بروبیسے میگویند یا المامی از دور یا نزدیک یا یشود یا در سہر پی فرومی خوانند۔

قطب العالم سفر نمودند وقتہ بزرگی امام مردمان در نمازی شد تا چون پیش رفت مقتدیان را گفت استووا یعنی برابر شوید و صفہا سے برابر راست کنید و در وقت گفتن این سخن آن بزرگوار بیہوش شد بعد از دور کہ بہوش باز آمد از حال او پرسیدند جواب داد وقتیکہ من شما را گفتم استووا در دل من خالطت کہ از خداے اشارہ چنانستے کہ گویند و مرا گویند یا عبدی ہل استویت الی طرفہ یعنی حقے تقول الخلق استووا یعنی برابر شوید و راست بالستید۔

ومی آرند کہ جنید گفتہ است رحمہ اللہ وقتے بیمار شدم و از خدایتعالے خواستم کہ مرا عافیت بصحت بخشد خداے در سر من گفت لا تدخل بینی و بین نفسک یعنی میان من و خویش تو در میانی۔ من دائم ذات تو بہر طریقے کہ بدارم بماند و خطرہ کہ ملکی باشد ارشاد میکند بسوے طاعت یعنی بسوے فرمان برداری و عبادت و خطرہ کہ از نفس باشد میکشد بسوی دنیا و طلب کند عزت دنیا و خطرہ کہ شیطانی باشد میکشد بسوے معصیتہا۔

نقل است ذکر افتادہ کہ مشہور نزدیک مشایخ صوفیہ آنست کہ خواطر چہار اند و ہمین خواطر از خداوند تعالی است تا ہر چہ میکند او میکند دیگر درمیان بہانہ است بلکہ در ہمہ چیز ہا بیگانہ است ہم ازین ست کہ صاحب رسالہ مکیہ میگوید رحمہ اللہ لیکن شیخ کہ بعضی آن خواطر روا است کہ باشد

بغیر واسطه و بعضی بواسطه پس خاطری که بغیر واسطه است و آن چیز است پس آن خاطر ربانی
است و وارد حقانی است و اضافت کرده نشود بسوی خداوند تعالی مگر خیر را بجهت ادب
با خداوند تعالی و الا خیر و شر همه از خداوند تعالی است لیکن اضافت شر بسوی خداوند
تعالی نکنیم رعایة للادب لا لاجل انها غیر مخلوق الله تعالی و لهذا گفته نمی شود
خالق الشرور و القبایح بلکه گفته می شود خالق جمیع الکائنات خیرا کان او
شرا زیرا که تنها شرور نسبت بسوی خداوند تعالی بی ادبی است و خاطری که آن
بواسطه باشد اگر آن خاطر نیز خیر است پس آن خاطر ملکی است و اگر باشد آن خاطری که بواسطه است
شر پس اگر باشد آن خاطر بالحاح و قصد بر چیزی معین که دران حظ نفس است پس آن خاطر
نفسانی است و آنکه بالحاح و قصد بر چیزی معین نباشد پس آن خاطر شیطانی است و فرق میان
آرزوی نفس و آرزوی شیطان همین است یعنی نفس چون هوای خویشتن بچیزی
معین نخواهد طلب کند و الحاح نماید تا آن چیز معین که مراد اوست بکناند و شیطان چون داعی بسوی
معصیتی باشد و آن مدعو الیه اگر وی را اجابت نکند و فی الحال حاصل نشود بسوی وسوسه دیگر
نتابد زیرا که مقصود شیطان در هر فعلی معین بتحقیق نیست بلکه مراد آنست که مسلم را در بلیه راهی
افکند کیف امکن خیرا کان ذلک الفعل او شرا

درین محل قطب العالم قدس سره میفرمودند که بزرگی از صوفیه میگوید که من در خلوت و مجاهده مشغول
بودم ناگاه شیطان مرا در وسوسه انداخت و در خاطر من گذرانید که تو مردی عالمی و متبع سنت
مصطفی علیه السلام می باشی اگر کلام مشایخ و احادیث مصطفی باسناد طلب کنی بهتر باشد ازین که

در مجاهده و خلوت باشی و ازان محروم بمانی همدرین بودم که هاتفی آواز داد من یسمع الاخبار من غیر واسطه حرام علیه سمعها بواسطه یعنی کسیکه بخلوت و مجاهده مشغول باشد حق سبحانه تعالی ویرا بی واسطه اخبار مصطفی علیه السلام و کلام مشایخ رحمهم الله بشنواند پس حرام است برو شنیدن اخبار بواسطه یعنی مقصود آنست که هاتف آواز داد که مجاهده را مگذار و پای از خلوت بیرون میار پس یاد آوردم من قول شیخ محمد بن حسین سلمی رحمه الله در آخر عمر میگفت استغفر الله ان الغلو فی الاسناد من زخارف الدنیا - پس دانستم که این خطره شیطانیست نه رحمانی و دور کردم آن خطره را و متنبه شدم ناگاه باز شیطان لعین در وسوسه دیگر انداخت و گفت چه نیکوست که شناخته تو حیلهای وسوسهای من و اگر تو کتابی تصنیف کنی و آن را حیل الورید علی المرید نام کنی مر ترا ذخیره باشد در دنیا و آخرت که طالبان بدو تمسک سازند و از مکر و حیل من خلاص یابند پس قصد کردم تا کتابی را تصنیف کنیم درین محل پیر من مراد دستگیر شد و متنبه ساخت که این نیز فکر و حیل شیطان است میخواهد که ترا از ذکر و جمعیت قلب و انسیت دور گرداند فانتبهت و تنبهت -

نقل است ذکر افتاده که سالک را باید دانست که مطالبه نفس بر دو نوع است و بعضی ازان مطالبه حقوق است که چاره نیست ازان و بعضی ازان مطالبه حظوظ است پس آنکه حقوق است ضرورت است زیرا که قوام نفس و بقاء حیوة نفس بسته شده است و شرط کرده شده است بدان حقوق و اما حظوظ پس زیاده است بر آن حقوق پس لازم است مر سالک طالب را جدا کردن حقوق از حظوظ تا بگذارد حقوق را یعنی بجا آورد و دور گرداند حظوظ را -

واصحاب ہدایت لازم است ایشان را وقوف در حد ضرورت وتجاوز کردن ایشان را از
حد ضرورت گناہ است در حق ایشان ہم ازین است کہ مشایخ گفتہ اند اذا رائیت المرید قائما
مع الشہوات طالبا لحظوظ النفس فاعلم انہ کذاب پس سالک مبتدی را بی حقوق
وضرورت ہلاکت بود وزیادہ از حقوق ضرورت نیز ہلاکت شود پس وقوف در حد ضرورت باید
وزیادتی از ضرورت نشاید-

واما سالک منتہی پس حد راست کشادگی راہ وفراخی وبیرون آمدن از تنگی ضرورت بسوے
بیابان مشاہدہ ومسامحت وگذارنیدن خواطر حظوظ باذن حق سبحانہ تعالیٰ-یعنی سالک منتہی
اہل مکاشفہ ومشاہدہ است ومسامحت بانفس دارد کہ نفس را مطیع ومنقاد گردانیدہ است راہ
کشادہ است اگر وے از تنگی ضرورت بیرون آید وخواطر حظوظ باذن اللہ گذراند یعنی استیفاء حظوظ
کند وبلذات وشہوات مباحہ مشغول شود-

قطب العالم شیخ مینا قدس سرہٗ میفرمودند کہ وقتے پسر بیوہ زنے پیش شیخ محی الدین سید
عبدالقادر گیلانی رحمۃ اللہ علیہ آمد وبمجاہدہ وخلوت مشغول شد شیخ محی الدین چنانکہ طریق مجاہدہ است
بکم خوردن وکم گفتن وکم خفتن فرمود روزے مادرش پسر را بسیار لاغر دید وحال خوردنش کہ شنیدہ
پیش شیخ محی الدین رفت دید کہ ایشان جامہا نفیس پوشیدہ وبافرح وبہجت تمام نشستہ مرغ
وطعام دیگر میخورند عورت ناقص گفت اے شیخ پسر مرا آن گونہ میداری وچنان طعام میخورانی
وخود برین نوع می باشی وچنین طعام میخوری شیخ محی الدین پارۂ از ان مرغ بدو دادند تا بخورد وچون آن زن
دست بدہان برد چہ بیند ہمہ مارست ومزہ اش تلخ وشور فرمودند اگر پسر تو چنین شود کہ مرغ

را مار و مار را مرغ بسا زد او را می رسد اگر پیش او مرغ بر طعام آرند بخورد آن عورت پشیمان شد و توبه کرد۔

و بدانکه درین محل مردانه آنست که سالک منتهی از سیاست نفس و باز داشتن او را از شهوت مستغنی میگردد و درین محل بعضی غلط کرده اند که میگویند که سالک از زیادهٔ صوم و صلواة نوافل بے نیاز است و از باز داشتن نفس را از شهوات لا یحتاج است چرا که جبلی و طبعی از سالک منتهی دور نمیگردد الا آنست که سالک منتهی وی را مطیع و منقاد و مطمئنه میگرداند۔

روایت کرده اند از علی بن ابی طالب کرم اللہ وجہہ گفته است من و نفس همچو شبان و گوسپند ایم هرگاه از طرفے جمع میکنم بطرفے دیگر میدوند یعنی نفس را از هر خطے که منع میکنم او بطرفے حظ دیگر می گریزد و صواب درین محل آنست که بگوید که سالک منتهی ناصیه اختیار را مالک است و را اخذ و ترک گاہے زیادتی اعمال بجامے آرد و گاہے رفقاً للنفس ترک آرد و گاہے حظوظ نفس را سیاسةً للنفس ترک آرد و گاہے حظوظ شهوات را از رفقاً بالنفس استیفا کند و این استیفاء حظوظ گاه به نیت رفق نفس باشد و گاه به نیت رفق اذن حق سبحانهٔ تعالی باشد که بعضی سالکان کاملان از حق سبحانهٔ تعالی اذنی خواسته اند آنگاه باستیفار حظوظ رفقاً للنفس مشغول شدند بلا کے حیثیت که حرام و ممنوع شرعی بودی او را از خداوند تعالی اذنی خواستندی تا آنکه فرمان رسیدی که شمار احلال کرده اینده ام بخورید و این کار هر کسی نباشد کار شهبازان و مقربان است۔

قطب العالم قدس سرهٔ میفرمودند که روزے دو عارت نشسته بودند عورتے حلوائی

پیش ایشان آورد یکے از ایشان گفت کہ این را بردار کہ خوردنش ما را حلال نیست کہ از مال ریاست دیگرے سر فرو کرد و بعد از زمانے گفت بیار تا بخوریم تا ہمان حلوا را پیش او آوردند تا خوردن گرفت و آنکہ گفتہ بود کہ خوردن آن ما را حلال نیست وی را نیز طلبید او ہم حلوا را بخورد بعد از فراغ از وی پرسیدند کہ چہ بودی کہ اول گفتی کہ خوردن آن ما را حلال نیست بعد از ان کہ بزرگوار شما را طلبید ہمان حلوا را بخوردید جواب داد کہ چون آن عورت حلوا پیش ما آورد بہ تحقیق دانستم کہ از مال حرام است گفتم نخواہم خورد چون آن بزرگوار سر فرو برد از حق تعالے از وے بجو است فرمان شد کہ از بہر تو حلال گردانیدم بخور و ہر کرا بدانی بخوران چون چنین دیدم بیامدم و خوردم -

نقلست ذکر انتادہ فاذا واظب علی نفی الخواطر وھو الشرط الاعظم بل ھو خلاصۃ امر الخلوۃ وصل الی الحقیقۃ التفرید والانس وتبدل القاء الشیطان بالھام الرحمن وحدیث النفس بمکالمۃ الروح والقلب وبمناجات الحق سبحانہ ان شاء اللہ یعنی پس چون مواظبت میکند سالک بر نفی خواطر و این نفی خواطر شرطی بزرگ است بل خلاصہ کار خلوت است آن ہنگام میرسد سالک سوے حقیقت تفرید و انس با خدای تعالے و مبتدل میشود القاء شیطان بالہام رحمانی و مبتدل مے شود حدیث نفس بمکالمہ روح و دل بمناجات حق ان شاء اللہ تعالے رئیس درویشان و محتسب عارفان شیخ قوام الحق والدین رحمۃ اللہ علیہ میفرمایند اسے درویش شرط وصول الی اللہ تجرید و تفرید است و آن خالی شدن دست و باطن است از غیر حق تعالے ہیچکس بے این دو صفت بخدا اسے راہ نیافتہ است

کسیکه رو بخدا آورد او را یافت پیش همت او تاجداران عالم چون گدایان تهی دست و بی نوایان عالم اند ۵

در مملکت فقر زمانے گذری کن		تا قیصر و خاقانت نماینـد گدایان	

فصل شرط هفتم از شروط ثمانیه ربط القلب بالشیخ من جهة الارادة التامة لانه رفیق فی الطریق یعنی شرط هفتم ربط دل با شیخ است از ارادت تام زیرا که شیخ رفیق است در راه تا آنکه با رفیق ربط قلب محکم نشود بمنزل و مقصد رسیدن آسان نشود و ربط قلب با شیخ آنست که دل خود را با شیخ دارد و روحانیت شیخ را حاضر داند و از راه باطن باشد آرزوے استمداد همت کند در وقت ظهور شیاطین و عارضات دیگر در ظل ولایت او گریزد و اول ذکری شیخ را یاد کردن واجب داند بدان معنی که شیخ درین دعوی که میکنم یعنی نمیخواهم هیچ چیزے جز خداے را گواه باشد و در همه احوال شیخ را یاد دارد تا بعالم غیب آشنائی حاصل گرداند اگرچه کار به نهایت رسد هم بتربیت شیخ و همت شیخ محتاج بود -

نفاست ذکر افتاده که علی المریدان یعلم انه لیس احد من مشائخ وقته ان یوصله الی الله غیر شیخه وان کان کل واحد من المشائخ موصوفاً بهذا الخاصیة فانه لو حضر بال المرید ان فی العالم احد یوصله الی الله تعالی غیر شیخه تصرف فیه الشیطان و اعجبه من خلوته ربما تبلغ هذ التصرف الی ان تمثل بصورة شیخه و یریه اشیاء یفسد بها اعتقاده یعنی واجب است بر مرید که بداند بدرستے که نیست هیچ یکے از مشائخ وقت او که برساند ویرا سوے خدا تعالے جز شیخ او اگرچه باشد

هر یکے از مشایخ موصوف بدین خاصیت مذکورہ وحقیقت مسطورہ یعنی باوصاف کمال
دررسالہ مذکور است پس بدرستی کہ اگر بگذرد و بیال مرید بدرستی کہ درعالم ہست شیخی کہ برساند
ویرا سوے خداوند تعالیٰ خبر پیروی تصرف کند در وشیطان ولغزاند ویرا از خلوت وے
دبسا باشد کہ برسد این تصرف شیطان سوے آنکہ تمثل کند شیطان بصورت
پیروی دبنماید ویرا چیزہاے کہ فاسد گرداند بدان چیزہا اعتقاد وے واز شامت آن
از راہ بے راہ گرداند۔

درین محل قطب العالم قدس سرہ میفرمود کہ در خزانہ جلالی کیفیت مکتوبے کہ بجانب بندگی
شیخ قوام الدین است قدس اللہ سرہ می نویسندہ مولانا عالم صالح خواجہ قوام الدین محمد
بن ظہیر الدین کرد سوال کردچون مریدے اقبل تمام الارادۃ والارشاد شیخ نقل کند واو درین راہ خاتر
ماند ویرا چہ صلاح کار خود نداند وصول او بچہ نوع باشد وچگونہ مشغول شود نمی داند اگر از برائے
تکمیل نفس خویش بر فائق مشایخ طبقات رود و در تحت شیخی واصل ومرشد کامل در آید
ومحکوم او کاملیت تحت یدی الغسال گردد واطاعت آن شیخ بر نفس خود واجب داند کہ مشایخ
گفتہ اند من خالف المشایخ لم یفلح ابداً واین مرید موافقت مشایخ طبقات کردہ باشد
چنانچہ بعضی مشایخ بدین صفت واقعہ مبتلا شدہ اند خود را در تحت تصرف شیخی دیگر در آوردند
تا آن نقصان نماند مستحسن طریقہ مشایخ طبقات چیست بکرم عمیم خود این بیچارہ را دستگیری
کنند وبیان فرمایند۔

جواب تفصیل این مسئلہ وتحقیق اسولہ در کتاب تحفۃ البررۃ فی الاسولۃ العشرۃ

و در کتاب سلوک دیگر مے گوید که بشیخی دیگر بپیوندد تا او را تکمیل حاصل آید و سعی او ضایع و باطل نشود۔

و در تحفة البررة می نویسد که هرچند که مشایخ بیشتر باشد میان او و میان حضرت رسالت پناہ صلی اللہ علیه وسلم قریب روشن تر باشد چنانچه شمع و چراغ در موضعی که بیشتر باشد روشنائی بیشتر پیدا آید۔

و از بعضی کتب اصحاب شیخ نجم رحمه الله علیه معلوم شده است که خدمت شیخ نجم الدین قدس سره را سه شیخ بود یکی شیخ اسمعیل قصری دوم شیخ عمار یاسر و سیوم شیخ ضیاء الدین ابو النجیب رضوان الله علیهم اجمعین و از این سمت او را شیخ سه تراش میگفتند زیرا چه مدد و قوت او از سه شیخ بود و چون از طبقات مشائخ صوفیه این توجه حسن و مرضی است واجب باشد که خود را بیکار و ضایع نگذارد و در تکمیل بشیخی در آید تا حق او را کمالیت روزی کند۔

فصل ست و ارشاده علی المرید ان یتیقن ان روحانیة الشیخ غیر متحیزة بموضع دون موضع و کلما لا یکون متحیزا استوی الیه الامکنة کلها ففی ای موضع یکون المرید لا یفارقه روحانیة الشیخ وان کان یفارقه شخصیته والبعد انما یتعلق بالمرید یعنی لازم است بر مرید که یتیقن کند بدرستے که روحانیت شیخ غیر جاے گیرنده است به محلی نه محلی و هرگاه که نباشد روحانیت شیخ جاے گیرنده بمکانے برابر شود بران شیخ همه محلها پس در هر محلے که باشد مرید جدا نشود آن مرید را روحانیت شیخ اگرچه باشد که جدا است آن مرید از شخصیة شیخ و دوری تعلق ندارد مگر بمرید که هنوز بمقام روح نرسیده است

وشیخ بمقام روح رسیده است وعروج از مقامات روح کرده لاجرم روحانیت او حجابے
گیرنده بمکانی نه بمکانی بناشد واز مرید جدا نبود بل باشد که اہل عروج از مقامات روح را چون
انتقال بروح وعالم تشاکل روح دست داده باشد در ساعتے واحد بمجلسہائے مختلف
حاضر شوند۔

قطب العالم قدس سرہٗ میفرمودند که در ماه مبارک رمضان بعضی مریدان ومعتقدان چون بندگی
مخدوم جہانیان سید جلال الدین رادعوت میکردند بندگی مخدوم در ہفت ہشت محل اجابت دعوت
میکردند ودر وقت افطار بر ہمہ جا حاضر شدند بر ہر که می رفتند او میدانست که بر من حاضر شدند اہل خانقاه
میدانسته اند که بندگی مخدوم ہمدر خانقاه حاضر اند۔

نقلست ذکر افتاده ہر که را ربط با پیر بسیار نعمت مدد پیر بروے بے شمار زیرا که چون ربط
مرید با پیر بسیار بود حق تعالی مقلب القلوب است دل شیخ وروحانیت شیخ را مایل بسوے وی
میدارد مشہور است ہر کہ با کسی بود او با وے بود وہر کہ بخیال کسی باشد وے بخیال او باشد القلوب مع القلوب
تتشاهد ہمین معنی دارد۔

قطب العالم قدس سرہ میفرمودند که بادشاہے بود وغلامان ومتعلقان ملیح الوجوہ و
احسن الصُّوَر داشت امامیل خاطر وی رحمت از غلامی که از ملاحت دور بود بملک مردم از خلق
وے نفور شدند ہمان بر ملک عیب میداشتند از کثرت میل او بآن غلام وبادشاه اگرچہ این
ماجرا میدانست اما ظاہر نمی ساخت واین سر با کسے نمی کشاد ودل براہانت سے نہاد تا روزے
که ملک بعزم سفر بیرون آمد ہوا گرم بود زیر درختے ایستاده بیک جانب نگاه میکرد وچون دید نشں

بآن جانب مگر رسید آن غلام بغیر فرموده بادشاه بدران جانب تاخت و مقصود وے
که بادشاه داشتند حاصل نمود وقت تاختن اسپ آن غلام غلامان و متعلقان که طریقه حسد
داشتند خنده کنان میگفتند که بادشاهِ ما بر این چنین غلامِ نادان که کارهاے بیهوده میکند
نظر دارد و چون آن غلام اراده بادشاه را حاصل کرد و پیش او آمد فرمود که ما ترا هیچ نفرموده‌ایم
تو چون اسپ تاختی و مقصودِ ما معلوم کردی غلام گفت دیدم که بادشاهِ عالم هر بار بطرف آن
چیز نظر میدارد دانستم که نظر کردن شاهِ عالم بے غرض نخواهد بود لاجرم اسپ را تاختم و آن
چیز را بیاوردم چون بادشاه بآن چیز مائل بود بسیار خوشحال گشت و گفت اے یاران و غلامان
انصاف بدکنید شما همه بخیال خویش مشغول ایید و از حال من و مقصود من خبر ندارید و این غلام
بخیال مقصود منست بس کسی که در خیال کسی باشد چرا آنکس در خیال وے نباشد۔

فصل در رساله مکیه می آرد که شیخ کسی باشد که ثابت کند دین و شرع را در دلهاے
مریدان یعنی دیرا مر آن مقام بود و قوت راسخ و عامل در دین و شرع باشد که دین و شرع را در دلهای
مریدان ثابت تواند کرد و صالح نیست مر تربیت و مشیخت را مگر کسی که رفته است راه مذموم و محمود را
دیده است و غلبیت یعنی بعد شناسا شدن مذمومات و محمودات ظاهر شناساے مذموم و محمود
باطنے نیز شده است و مذموم را از خود دور کرده است و محمود را بر خود ثابت ساخته است و صالح
نیست براے تربیت و مشیخت مجذوب زیرا که مجذوب اگرچه باشد که چشیده است مقصود
و یکی از واصلان گشته و لیکن نچشیده است مشقت راه سوے خدا تعالیٰ یعنی آن راه بسلوک
و مشقت نیافته است و مذموم و محمود را بتدریج شناسا نگشته است بل یکایک بمقصود رسیده

و واصل و مقرب گشته است پس مجذوب عارف باشد و مرشد نبود و تا مرشد نباشد صالح مر تربیت را نباشد چنانکه مجذوب لائق شیخی و تربیت نباشد سالک مجرد نیز اہل شیخی و مقتدائی نبود۔

اما مجذوب سالک و سالک مجذوب شایان شیخی و مقتدائے و رہبری باشند۔

اما مجذوب سالک از سالک مجذوب اعلیٰ تر و شریف تر شد و ولی خاص و نائب رسول اللہ بود۔

نقل است ذکر افتادہ باید کہ خود را و طاعت خود را ناچیز داند و ہمہ را افاضل خود را مفضول خواند تا کہ گفتہ اند کہ خود را چیزے شمر دانستن خود را ناچیز کردن است قطب العالم ہر بار این بیت میخواند

ساقی بیار بادہ کہ نزدیک عارفان		میخوارہ بہ ز زاہد معجب ہزار بار

رئیس درویشان و محتسب عارفان شیخ قوام الحق والدین میفرمایند قدس سرہ الشانند کہ در قصر ہدایت سبحانی بر نظر عنایت ربانی عروسانِ خلوت خانہ شاہ اند و شاہدان آن بارگاہ الٰہ اند کہ اولیاء اللہ عرش اللہ لاجرم بر جمال با کمال شان قباب عزت بر افگند در حرم سرائے حضرت خود بنشاند تا از غبار نظر اغیار پوشیدہ مانند کہ اولیائی تحت قبای لا یعرفہم سوای۔

نقل است ذکر افتادہ باید کہ باشد شیخ واز شریعت عالم بفرائض و سنن و نوافل طاعت و انواعِ محرمات و ممنوعات تا جدای کند میان حلال و حرام و فرض و سنت۔

اما در طریقت واجب است که باشد شیخ عالم بانواعِ علاجها در راه خدا تعالے و بانواع مجاهدات مریدان که لایق است هر یکے از ایشان تا هر کرا لایق به چیزے بیند در اهمبران تربیت کنند و در مجاهده دارد اگر یکے لایق آن بود که در ریاضتِ سفلی بدارند ریاضت علوی نفرمایند۔

ریاضت سفلی کم خوردن و کم گفتن و کم خفتن و کم با خلق بودن و در ذکر بودن است ریاضت علوی نفی خواطر و پاس انفاس است که عبادة الفقیر نفی الخواطر وهو اشد شیٔ علی ارباب المجاهدات۔

رئیس درویشان و محتسب عارفان شیخ قوام الحق والدین قدس سره میفرماید که بعضی بمخالفت طریقت در ارشاد کشاده اند بر طریق تعمیم هر متعلمے که متوجه میشود بر ترک علم تحریص میکنند آن مسکین در بدایتِ حال نه مقام ابرار گرفته و نه مقام سابقان مقرب یافته ترک علم در حق این چنین شخصے تحریص نمودن در خیرات بستن است و دین طلب کشادن و باز بلاے دیگر قبل الاستقامة فی التوبه مریدآن را نفی وجود و فنا فی الله و تجرید التوحید تلقین میکنند در بدایت حال این مسکین مذبذبین که هنوز از مقام ابرار خبر ندارد ارشاد مذکور در ضلالت و گراهی می افگند و از مقصود بکلی باز میدارد مگر پیرے مالک و متصرف اهل ولایت بقوت ولایت خود تواند که ساخت واحد هم ذات مرید موجود گرداند روا باشد که ریاضت سفلی و علوی هم نفرماید بل تواند که در ساعت واحد بجد ارساند ذلک فضل الله یوتیه من یشاء۔

نقل است ذکر افتاده که در خضر اختلاف است خضر را بعضے ملک میگویند و اما نکه بشر میگویند

دران ہم قول مختلف است بعضی میگویند کہ نبی بود و بعضے ولی میگویند و اختیار صاحب رسالہ
مکیہ آنست کہ خضر ولی بود چنانچہ تصریح کردہ است بقولہ ولیۃ الخضر و ہر یکے بر قول خود
دلیلے دارد بسبب اختصار مذکور نشد و اگر بخواہی شرح رسالہ مکیہ را بہ بین و در خضر سہ لغت است
فتح خا با کسر ضاد و کسر خا با سکون ضاد و فتح خا با سکون ضاد۔

و در تفسیر ابی اللیث رحمہ اللہ معالم التنزیل در سورہ کہف سے میگوید کہ خضر پسر
ملکی بودہ است پدر وے خواست کہ ویرا بجاے خود بنشاند خضر قبول نکرد و از پدر گریخت
بجزایر دریا پیوست۔

بعضے گفتہ اند کہ از نسل بنی اسرائیل است و خضر را بیشک موت باشد کل نفس
ذائقۃ الموت ولیس الخلد والبقاء الا للہ تعالی وھو الحی الذی لا یموت۔

و علماء را اختلاف است کہ خضر را تا این وقت بقا ہست یا نی بعضی میگویند انہ غیر
باقٍ لانہ لو کان باقیا لعُرِف ولو عُرِف لظھرت لہ آیات ولانہ لا یجوز ان یکون نبیًا بعد
نبینا وھذا قول من قال انہ نبیّ۔

بعضے گویند انہ باقٍ لانہ شرب من ماء عین الحیوٰۃ در مقام التنزیل گفتہ است
ان الخضر والالیاس حیّان تلقیان فی کل سنۃ بالموسم وحجت فریقین وجوہ
حجت یکے مر دیگرے را در تفاسیر مذکور است و از روایات کہ از اصحاب و تابعین
و علماء مشایخ و صلحاء منقول است معلوم شدہ است کہ خضر را بعضے اصحاب ایشان دیدہ اند
و شناختہ اند۔

درین محل قطب العالم میفرمودند رحمه الله که مولانا ضیاء الدین سنامے را با بندگی شیخ
نظام الدین قدس سرهٗ مخالفتے از بهر سماع بود چنانچه مشهور است اما سبب آشتی میان
ایشان اینست که صوفی بود مجرد که دایم در حجرهٔ خود مشغول بودی و بهیچ چیز احتیاج نداشت
جولاهه نزدیک حجرهٔ آن بزرگوار سے بود وقت افطار کفاف باو میرساند مولانا ضیاء الدین
با آن صوفی محبت و اعتقاد داشت روزے مولانا ضیاء الدین گفت باشد که با خواجه خضر ملاقات
شود صوفی گفت در روزے که شیخ نظام الدین در سماع میشود خواجه خضر مے آید و دربانی و
نگاهبانی کفشهاے صوفیان و سایر حاضران میکند از ان وقت مولانا ضیاء الدین را اعتقاد
بر مخدوم شد و بموافقت پیش آمد و ترک عداوت گرفت -

ونیز قطب العالم میفرمودند که مردے مرید مخدوم شیخ نظام الدین قدس سرهٗ
بود چند روز بخدمت مخدوم ماند مخدوم پرسیدند که حاجتے داری بگو آن مرید گفت میخواهم که
با خضر ملاقات شود بندگی مخدوم فرمودند که نویسنده ایست در فلان مقام که مسافت بعید
است پیش وران نویسنده مسجدی است و خواجه خضر در هر روز در آن مسجد مے آید
برو آنجا ملاقات خواهد شد حلیه و شکل خواجه خضر را پیش او بیان کرد آن مرد روان شد
و بعد چندگاه در آن مسجد رسید و غلطید که ناگاه خواجه خضر بدان حلیه که مخدوم گفته بود رسیدند
و غلطیدند و آن مرد برخاست و پاے خواجه را بگرفت گفت اے خواجه برخیزید خواجه گفت
تو چه دانستی که من خضرم گفت من فرستادهٔ مخدوم شیخ نظام الدین هستم خواجه گفت اگر حاجت
داری بگو گفت حاجتے بیشتر خواهم گفت اتا شما بگوئید که هر روز درین مسجد براے چه می آئید خواجه

گفت براے ملاقات این نویسنده که پیش دراو این مسجد است مے آیم واو با من ملاقات میکند آن مرد خواجه خضر را گذاشت وسوے آن نویسنده شتافت ودید که آن نویسنده میخواهد که سوار شود وپیش ملک خود رود وعرضه داشتها وکاغذهاے حاجت بندگان خداے بسیار در بغل دارد آن نویسنده پرسید اگر چیزے حاجت داری بگو گفت هیچ حاجت ندارم اما تو بگو که خواجه خضر در مسجد تو از براے ملاقات می آید چرا با او ملاقات نمی کنی نویسنده جواب داد میدانم که خواجه خضر مے آید اما فرصت ندارم که با او ملاقات کنم گفت عجب میگوی گفت نیست بشنو من چاکر ملکے شده ام از روے وجهی وادرار قبول نکرده ام وگفته ام وجه وادرار من همین است که چون کاغذهاے بندگان خداے پیش تو بگذرانم باید که روا گردانی اکنون به بین در بغل من چندین عرایض بندگان خداے هست واگر حاجتمندی را حاجت برآرم آن بهتر با ملاقات از خواجه بهتر۔

فصل شرط هشتم از شروط ثمانیه دَوَامُ تَرْکِ الْاِعْتِرَاضِ عَلَی اللّٰہِ تَعَالٰی یعنی ترک اعتراض است بر خداوند تعالے تا هرچه از خداوند تعالی برسد از قبض وبسط ورنج وراحت وصحت وسقم وگشایش وبستگی راضی باشد وخود را تسلیم کند وروے از حق نگرداند وچون وچرا نیفتد لَا یُسْئَلُ عَمَّا یَفْعَلُ بداند بدان تو که بعضی از لوازم حال مرید آنست چون بخواهد در خلوت نشیند وعزلت گزیند باید که غسل کند ونیت نماید در آن غسل بدرستی که غسل میت است یعنی خود را همچو مرده سازد همگین خویش را بخداے سپارد وپس باشد پیش خداوند تعالے همچو مرده پیش غسّال تا هیچ تصرفے وحرکے در نماند در همه تصرفها خداوند تصرف

را و اندر ہمہ احوال شاکر و راضی و صابر باشد۔

نقلست ذکر افتادہ کہ خواجہ سہیل رحمہ اللہ میگوید من احب اللہ فھو العیش ومن احب اللہ فلا عیش لہ۔

قطب العالم قدس سرہ میفرمودند معنی فھو العیش آنست کہ خوشش شود عیش او زیرا کہ محب لذت میگیرد و بہرہ بیکرانہ کہ فرود مے آید بر محب از محبوب مطبوع دنا مرغوب ومعنی فلا عیش لہ آنست کہ محب طالب وصال و وصول مے باشد و خوف انقطاع ہمیشہ دارد لاجرم بدین صفت بی عیش بنماید ؎

زندگانی نتوان گفت حیاتی کہ مراست	زندہ آنست کہ با دوست وصالی دارد

نقلست ذکر افتادہ کہ یکے از احوال سُنیہ در محبت شوق است کہ نزدیک محبت حادث میشود و حدوث شوق بعد از محبت نیز مواہب الٰہی و بخشش خداے است کسب را دخلی نیست شوق از محبت ہمچو زہد از توبہ است چون توبہ قرار میگیرد زہد ظاہر میگیرد و چون محبت قرار بیگیرد شوق ظاہر میشود۔

قطب العالم قدس سرہ میفرمود محبت خداوند تعالےٰ مرتبہ علیا است از ہمہ درجات بعد و حالات بعد از اک محبت خداوند تعالےٰ ہیچ حالی نیست الا ثمرہ ایست از ثمرہائے محبت چنانکہ شوق و انس و ہیچ و ہیچ مقامی نیست پیش از محبت الا ان مقدمہ ایست از مقدمات محبت چنانکہ توبہ و ورع و زہد

قال ابو عثمان الشوق ثمرۃ المحبت من احب اللہ اشتاق الی لقایہ۔

نقل است ذکر افتاده در قرب و بعد یعنی بعد عبارت باشد از دور شدن از مشاهده و
مکاشفه و قرب عبارت است از نزدیک شدن بخداوند تعالے بمکاشفه بعضی گفته اند قرب خوار شدن و ذلیل شدن از
جهت خداوند تعالی که قوله تعالے واسجد واقترب بسجده دل سست و قرب تست هر چند بنده گاه هولی خوار شد عزت وی
بسیار شد قطب العالم قدس سره میفرمود ؎

کس بصد سال نیاید بدر عزت یار	تا به عزت نکشد زین در صد خواری را

نقل است ذکر در خلق عظیم افتاده قطب العالم قدس سره میفرمود الخلق العظیم هو
الاعراض عن الکونین والاقبال علی الله تعالی بالکلیة شیخ واسطی رحمه الله
گفته است الخلق العظیم ان لا یخاصم ولا یخاصم -

فصل لازم است بر سالک ملازمت انواع عبادات در جمیع احوال خویش و بداند که بدرستی که خداوند تعالے
حساب کننده است بر نهایت وزن کان مثقال حبة یعنی اگرچه باشد ذاتی را عمل بمقدار خردل آن ملازمت گرفتن
انواع عبادات در جمیع حالات ثابت است در مقامات یعنی تا این همه مقدمات را بجا نیاوردن ثابت
ثابت نگرداند ملازمت انواع عبادات در جمیع حالات میسر نشود و آن ایستادن بنده است
پیش خداوند تعالے در عبادت وے اول آن مقامات توبه است و هو الرجوع الی
الله تعالی مع دوام الندم وکثرة الاستغفار یعنی بازگشتن است سوے خداوند تعالی
از معصیت سوے طاعت با دوام پشیمانی از کردن نامرضیه خداوند تعالے و بسیار
استغفار از کردن نامحبوب جل و علا ثم الانابة و هو الرجوع من الغفلة الی الذکر
یعنی پس از توبه مقام انابت است و آن بازگشتن از غفلت بسوے ذکر ثم المعرفة و

هو ترک الشهوات یعنی پس مقام انابت مقام عفت است وآن ترک شهوات اعضاست
چه هر اعضا شهوتی دارد ثم الورع وهو ترک المحظورات یعنی پس از عفت مقام ورع است
وآن ترک دادن ممنوعات است۔

ثم التقوی وهو ترک الشبهات یعنی ورع مقام تقوی است وآن تقوی ترک دادن
شبهات است۔

وابو درداے گفت تمام تقوی آنست که بندهٔ مومن در مثال ذره بترسد تا بدان حد که
آنچه حلال داند از بیم آنکه حرام باشد بگذارد تا میان او و آتش حجابی بود براے آن که
یکے از ایشان صد درم بر مردے داشت وچون آمد آن صد درم را برو برد نود نه ستد از
بیم آنکه چیزے زیادت ستده شود و یکے از ایشان بازرگانی کردی و هر چه ستدی بنقصان
حبه ستدی و هر چه بدادی بزیادت حبه بدادی۔

درین محل قطب العالم قدس سره میفرمود کاتبے بود که او را مولانا احمد میگفتند کتابها
رئیس العارفین شیخ قوام الحق والدین باجرت مے نوشت تا چون شب می شد روغنی
از رئیس العارفین میگرفت و بروشنائی چراغ کتابت میکرد وچون طعام خوردی چراغ
را مے کشتی و بروشنائی آن چراغ طعام نمیخورد و بعد از فراغ طعام می افروخت
و کتابت میکرد۔

ثم الزهد وهو الترک ما یشغله عن الله تعالی پس از تقوی مقام زهد است وآن
زهد ترک چیزیست که مشغول کند سالک را از خداوند تعالی که ما شغلک عن الله فهو صنم

هر ولی که بغیر مشغول است خرابست خانهٔ خراب ترا نشاید دل خراب خداوند را کی شاید ؎

هر چه در دنیا خیالت آن بود	تا ابد راه وصالت آن بود

ابراهیم گفته است رحمه الله که زهد فرض است وفضل است ومکرمة یعنی سبب کرامت است۔

امّا زهد فرض در ترک حرام وزهد فضل در حلال است که حلال را ترک آرد اگر زیادت از لابد بود وزهد مکرمه به ترک شبهات است که شبهات ومحتملات را ترک آرد۔

ثم الارادت وهی استدامة الکرب وترك الراحة پس از زهد مقام ارادت است وآن ارادت دوام رنج کشیدن وترک راحت گرفتن است ازانجا است که گویند مرید را اگر در خفت گشتن زهر قاتل است۔

ثم الفقر وهو عدم الاملاك وتخلیة القلب مما خلت عنه الید پس ارادت مقام فقر است وآن فقر نابودن املاک است که دیرا هیچ ملکے نباشد الفقر من لا شے له وخالی شدن دل ازآنکه خالی شده است ازوے دست اماآنکه دست خالی از املاک باشد ودل از طلب وے خالی نشده است اورا مقام فقر نبود از امام شبلی رحمه الله نقل میکنند که ازوے از حقیقت فقر پرسیدند گفت حقیقت فقر آنست که اورا غنا نبود مگر بحق سبحانه تعالے۔

قطب العالم شیخ مینا قدس سره میفرمود که فقر آن باشد که بکلے این عالم غنی نبود اندرین عالم بکلک آن عالم غنی گردد اندران عالم کونین اندر پلهٔ ترازوے فقر شن ددر بازاره

عدشش نسنجد و بجبه نیز زد و شیخ کتابے گوید رحمہ اللہ اذا صلح الافتقار الی اللہ عزو علی
صلح الغناء باللہ لانهما حالان لا یتم احدهما الا بالاخر ونیز گفته اند لیس
الفقر عندهم الفاقة والعدم بل الفقر المحسود الثقة باللہ تعالی والرضا بما قسم
سهیل بن عبداللہ را از فقر صادق پرسیدند گفت الذی لا یسال ولا یرد ولا
یحسب۔

شیخ عبداللہ انصاری میگوید فقر بر سه وجه است اضطراری و اختیاری و حقیقی و اضطراری
نیز بر سه وجه است کفارتی و عقوبتی و قطیعتی نشان کفارتی صبر است۔
و نشان عقوبتی اضطرار و نشان قطیعتی شکایت۔
و اختیاری نیز بر سه وجه است درجتی و قربتی و کرامتی۔ نشان درجتی قناعت است
و نشان قربتی رضا است۔
و نشان کرامتی ایثار است۔
و فقیر حقیقی نیز بر سه وجه است یکے حاجت از خلق گردانیدن دوست
خالی بحق بر داشتن۔
و هر چه بدون حق است آنرا پشت دادن۔
و در شرح آداب که فقر غیر تصوف است بلکه نهایت فقر در بدایت تصوف است۔
صوفی نامی است بر کاملان ولایت۔ را محققان اولیا را بدین نام خوانده اند
واهل صفا اندرین وجه بر سه قسم اند۔ یکی صوفی دوم متصوف سیوم مستصوف۔

صوفی آن بود کہ از خود فانی و بحق باقی و از قبضہ طبایع رستہ و بحقیقت حقایق پیوستہ و متصوف آن بود کہ بمجاہدات این درجہ را میطلبد و اندر طالب خود را بر معاملہ ایشان راست میکند۔

و مستصوف آن بود کہ برا سے جاہ و حظ دنیا خود را مانند ایشان کند و از کار معنی صوفی و متصوف خالی بود۔

ثم الصدق وھو استواء السر والعلانیۃ ذلک بالاستقامہ مع اللہ تعالیٰ ظاہراً و باطناً سراً و علانیۃً پس از فقر مقام صدق است و آن برابر کردن آن نہان و آشکار العینی ہر کرا ظاہر باطن با خدا تعالےٰ باستقامت بود کہ جز خدا سے در خطرہ نگذارد و برابر کردن نہان و آشکار اورا شود۔

ثم التصبر وھو حمل النفس علی المکارہ و تجرع المرارات پس از صدق مقام کردن است بتکلف و آن داشتن نفس است بر مکروہات و شدائد و خورانیدن و چشانیدن تلخیہا است اگر او مالک صبر نباشد بستم خود را در صبر آرد۔

ثم الصبر وھو ترک الشکوۃ الی غیر اللہ پس از آن مقام صبر است و آن ترک گلہ کردن سوے غیر خدا سے و درین اشارت است اگر این گلہ بندہ با خداوند تعالےٰ افتد آنرا شکایت نگویند بلکہ اظہار عجز و بیچارگی خود است و این معنی در شرع محمود است۔

ثم الرضا وھو التلذذ بالبلوی پس از صبر مقام رضا است و آن لذت گرفتن است

بلاہا چنانکہ لذت گرفتن است بعطاہا۔

ثم الاخلاص وهو اخراج الخلق عن معاملة الله تعالى پس ازان مقام اخلاص است وآن بیرون آوردن خلق است از معاملہ کہ برائے حق است یعنی ہر کارے کہ بکند خلق را در نظر نیارد و غرضی و مقصودے در معاملہ خود نباشد الا التقرب به الى الله تعالى

ثم التوكل على الله تعالى وهو الاعتماد على الله فى الوعد والوعيد بانبالة الطمع عمن هواه پس آن مقام توکل است بر خداوند تعالے وآن اعتماد کردن است بر خداوند تعالے در وعدہ وعید بدو وکردن طمع از کسی کہ غیر اوست وعدہ در خیر گویند و وعید در شر گویند۔

وعلامت توکل در سہ چیز است یکے آنکہ سوال نکند وبدل طمع کسے نکند کہ الطمع ام الجنايت دوم آنکہ اگر کسے ویرا بی سوال بدہد رد نکند سیوم آنکہ اگر برسد حبس نکند ونگاہ ندارد کہ الذخيرة شوم ۔

فصل ذکر افتادہ کہ در محاورات صوفیان آداب انیست کہ قصد کنند بکلام خویش نیکو خواہی وراہ نمودن وطلب نجات وانچہ باز گردد فائدہ آن بر ہمہ یعنی قصد ونیت این طائفہ در سخن گفتن نیک خواہی ورہنمونی خلق بود وطالب نجات ایشان باشد ولا يتكلم الناس الا على قدر عقولهم ۔

قال عليه السلام نحن معاشر الانبياء امرنا ان نتكلم الناس على قدر عقولهم

ومی آرند از امیر المومنین عمر خطاب رضی اللہ عنہ کہ گفتہ است من و ابوبکر رضی اللہ عنہ با حضرت رسالت پناہ علیہ السلام بودیم و حضرت رسالت با ابوبکر چیزے بگفت من آنرا شنیدم و نہ فہمیدم کہ چہ گفت باز چیزے گفت نہ فہمیدم و نہ شنیدم کہ چہ گفت پس درین نہ آنست کہ مصطفے علیہ السلام از عمر دریغ و پنہان داشت بلکہ چون وے قابلیت آن نداشت آشکارا گفتن پیش وے نیکو نہ پنداشت۔

ہم ازین است کہ قطب العالم قدس سرہٗ می فرمود کہ شیخ اگر در مرید استعداد آن بیند کہ بیکبارگی از اموال و املاک بیرون آید اجازت اتفاق دہد شیخ را اجازت آن وقتے مسلم بود کہ مقابلہ حالی کہ موجب تسلی و جمعیت خاطر مرید بود عوض تواند داد و مرید قابل آن بود چنانکہ رسول علیہ السلام ابوبکر را رضی اللہ عنہ جمیع مال اجازت داد و اگر داند ہنوز نگرانی باقی خواہد بود مقدار ما لابدی بگذارد و در انفاق لابد اجازت ندہد چنانکہ یکے از مریدان خواجہ جنید رضی اللہ عنہ خواست کہ جمیع مال انفاق کند جنید رضی اللہ عنہ او را اجازت نداد و گفت مقدار کفایت رہا کن و از انجا قوت خود بساز و زیادتی بدہ کہ من بر تو ایمن نیستم از مطالبہ نفس تو بعد انفاق جمیع مال۔

نقلست ذکر در خلافت افتادہ در آن مجلس آوردند کہ در ملفوظ سید محمد گیسو دراز مذکور است کہ خلافت از پیغامبر علیہ السلام بر دو نوع است خلافت کبری و خلافت صغرے **و خلافت کبری** خلافت باطن است **و خلافت صغرے** خلافت ظاہری است۔

و خلافت کبری مخصوص با امیر المومنین علی رضی اللہ عنہ بود با جماع امت

وخلافت صغرےٰ میان امت مختلف فیہ است اہل سنت وجماعت باجتماع گویند کہ حضرت امیر المومنین ابوبکر رضی اللہ عنہ راست سبعہ وروافض باضافت خویشش گویند کہ علی راست رضی اللہ عنہٗ۔

وہم در ملفوظ مذکور است کہ مولانا عمر پسر شیخ سعید بخدمت حاضر بود پرسید کہ نشاء خرقۂ مشایخ راچنین روایت میکنند کہ جبرئیل آوردہ بود پیغامبر علیہ السلام بعلی رضی اللہ عنہ دادند صحیح است بندگی مخدوم فرمودند آرے صحیح است کہ در کتب سلوک مینویسند کہ رسول اللہ در شب معراج حجرۂ از زر دیدند کہ قفلے از زر بر و نہادہ اند خواست کہ درونش را بہ بیند با جبرئیل علیہ السلام گفت او را بکشای تا درونش بہ بینم جبرئیل گفت اگر اجازت شود رسول اللہ از خدا اجازت خواست بعد اجازت در او راکشادند و در و صندوق بزرگ از زر دید و بران قفلی از زر زدہ اند جبرئیل را گفت او را بکشای درون آن صندوق صندوقے دیگر دید و بر آن ہم قفلے از زر زدہ اند طلب کشادن او کرد فرمان شد تا او را ہم بکشا درون آن ہم صندوقی خورد از زر بیرون آمد آن ہم قفلے از زر داشت بعد طلب آن ہم کشاد درون آن صندوق خرقۂ مشایخ دید دلشش آرزو کرد و گفت اے اخی جبرئیل میخواہم این خرقہ مرا باشد فرمان شد کہ چند ہزار پیغامبران بودہ اند ہیچ یکے را ندادہ ام امروز ترا امید ہم ہم برائے تو نہادہ بودیم بپوشش پیغامبر علیہ السلام پوشید وہم بر عادت قدیم خویش گفت خداوندا این خرقہ بر من مخصوص باشد یا بکسے از امتان من ہم برسد فرمان شد برسد الا آنکہ گفتہ میشود ہر کہ از چار یار تو آن سخن بگوید ہم او را بدہ چون آن سرور بدنیا باز آمد ہر چار یار طلبید و فرمود کہ

مرا خرقه داده اند و سخنے گفته اند که هر که این سخن بگوید خرقه او را بدهیم ابوبکر برخاست رضی الله عنه و
رسول الله علیه السلام رسید که اگر ترا بدهیم چه کنی گفت صدق ورزم گفت اجلس مکانک
برجاے خویش باش عمر برخاست رضی الله عنه گفت اگر ترا بدهیم تو چه کنی گفت عدل
ورزم گفت اجلس مکانک بجاے خویش باش عثمان برخاست رضی الله عنه از د
پرسید گفت حیا ورزم و در عبادت خداے مبالغه کنم گفت اجلس مکانک تو هم برجاے
خویش نشین علی برخاست کرم الله وجهه گفت اگر ترا بدهیم چه کنی گفت عیب پوشی بندگان خداے
کنم گفت انت له و هو لک تو بپوش که تو براے آنی و آن براے تست خرقه مشایخ
همین است و باجماعهم از علی مرتضی به پیغامبر علیه السلام میرسد و او سرور اولیا است
و در هر عصرے یکی از دیگرے خلیفه و متابع میشود و تا قیامت این سنت الهی جاری خواهد بود
و اجازت نامه مثال که سلف صالح مر خلفا را داده اند امروز میدهند و شروط بشرط میکنند چون
آن شروط مفقود شود بر حکم اذا انتفی الشرط انتفی المشروط به تحقیق خلیفه نماند
و داعی و مرشد و هادی و شیخ باصطلاح صوفیه نخوانند۔

اما بدانکه مشهور است که چهارده خانواده میگویند که هر همه تعلق بعلی مرتضی کرم الله وجهه دارند۔

و در شرح عوارف در ذکر دوازده امام میگویند اصل خانواده دوازده اند۔

یکے ادهمیان که ایشان تولے بابی اسحاق ابراهیم بن ادهم دارند رحمة الله۔

دویم طیفوریان که ایشان تولی بابی طیفور بن عیسی البسطامی رحمة الله علیه دارند۔

سیوم محاسبیان که ایشان تولی بابی عبد الله بن المحاسبی رحمة الله علیه دارند۔

چهارم قصاریان که ایشان تولی بابی صالح حمدون قصار رحمة الله علیه دارند۔

پنجم جنیدیان که ایشان تولی بابی قاسم جنید بغدادی رحمة الله علیه دارند۔

ششم نوریان که ایشان تولی بابی حسین محمّد نوری رحمة الله علیه دارند۔

هفتم سهلیان که ایشان تولی بابی محمد سهیل بن عبد الله تستری رحمة الله دارند۔

هشتم حکیمیان که ایشان تولی بابی عبد الله بن علی الحکیم الترمذی رحمة الله علیه دارند۔

نهم خرّازیان که ایشان تولی بابی سعید احمد بن عیسیٰ الخراز رحمة الله علیه دارند۔

دهم سیّاریان که ایشان تولی بابی عباس قاسم مهدی السیّاری رحمة الله علیه دارند۔

یازدهم حلاجیان که ایشان تولی بابی منصور حلاج رحمة الله علیه دارند۔

دوازدهم۔ خفیفیان که ایشان تولی بابی عبد الله قاسم محمّد خفیف رحمة الله علیه دارند۔

اما خانوادهٔ چشتیان متفرع از ادهمیان است و خانوادهٔ سهروردیان متفرع از جنیدیان است رحمة الله علیهم اجمعین۔

قطب العالم شیخ مینا قدس الله سرهٗ را اجازت کلاه دادن و خرقه پوشانیدن از خانوادهٔ چشت و سهرورد هر دو بوده است مثال و اجازت نامه بندگی شیخ صدر الدین راجو بخاری قدس الله روحه از جانب بندگی زائر الحرمین الشریفین شیخ سارنگ پیر پیر این فقیر فرستاده بوده اند در آن مذکور بود و یلبس خرقة مشایخ الچشتیة والسهروردیة رضی الله عنهم اما بندگی شیخ اکثر و اغلب کلاه چشت میداد چون کسے مزاحم نمی شد و کلاه سهروردی

می طلبید میدادند در وقت کلاه دادن تکمه را در میکردند میفرمودند که فرق میان کلاه سهروردی و
چشت همین است چون کسی بسبب ارادت مے آمد اگر با موے می بود خادم حلق موی کنانیده
پیش بنشاند بعدہٗ بندگی شیخ میفرمودند این برادر را به برادری قبول کردی او میگفت قبول کردم
بعدہٗ میفرمودند هر دو برادران توبه کنیم و این استغفار میخواندند استغفر الله لا اله الا الله هو الحی
القیوم واتوب الیه ۳ کرت خود میخواندند و آن مرید نیز میخواندی بعده بر سر آن مرید اگرچه
محلوق بودی مقراض را امیراندند اول مقراض موے پیشانی او قصر میکردند بعده ر استاد
چهار سے موی او قصر میکردند بوقت راندن مقراض میخواندند اللهم صل علی محمد وعلی ال
ال محمد وبارك وسلم اللهم ثبتنا علی التوبة واحفظنا عن المعصیت بحفظ
منك بحق محمد صلی الله علیه وسلم واهل بیته وبوقت پوشانیدن کلاه میخواندند
توجه بتاج الکرامة والسعادة واحفظ عن المعصیه وثبته علی دین الاسلام
وبعضے را شیرینی بدست مبارک خود در دهن او مے نهادند و این دعا میخواندند اللهم ارزقه
حلاوة الایمان برحمتك یا ارحم الراحمین۔
ومیفرمودند که مقراض راندن سنت است علی است کرم الله وجهه واصل از جهت شیث
مروی وسنت ایشان است۔
رئیس عارفان شیخ قوام الحق والشرع والدین قدس سره در ارشاد المریدین آورده است
که در معرفة المریدین ودلیل السالکین مسطور است بروایت خواجه حسن بصری رضی الله عنه که امیر المؤمنین
علی کرم الله وجهه مقراض رانده است وسه بار موی راسته و این سنت امیر المؤمنین علی است

رضی اللہ عنہ وکیفیت اصل راندن مقراض از مہتر شیث پیغامبر علیہ السلام مروی وسنت ایشان
است وایشان را جبرئیل تعلیم کردہ است وکار صحت ارادت بہ مقراض راندنست زیراکہ
احوال مقراض سرّیست از اسرار الٰہی جلت قدرتہ ہیچکس برین سر اطلاع نیافتہ اگرچہ بعضے
گفتہ اند کہ مقراض قطع علایق است میان بندہ ومولی وچون مقراض اینچنین کارے دارد
اندازہ ہرکس نباشد تا مقراض دست گیرد وآوردہ اند کہ طریق راندن مقراض آنست
کہ چون خواہد مقراض راند مستقبل قبلہ بنشیند ومقراض بدست گیرد تکبیر گوید سہ بار ودر وقت
راندن مقراض اہل سلوک مختلف اند بعضی گفتہ اند کہ لاحول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم
بگوید اوّل یکموی از ناصیۂ او ببستاند بعد آن بگوید ملکا بادشاہا بندہ گریختہ از حضرت تو بودہ
است اما میطلبد تا در حد بندگی درآید وچون بندگان بندگی نماید ومیخواہد کہ ہرچہ از یاد غیر تو باشد
آن ہمہ غیرت او گردد وبعد از ان یکموے دیگر از جانب راست ناصیۂ او ببستاند ویکموے
از ناصیۂ چپ او ببستاند امیر المومنین علی رضی اللہ عنہ ہمچنین کردہ است ۔

فصل ذکر افتادہ فی محافظۃ الاوقات التی ترجی فضلہا وعمارتہا بالصلوٰۃ
والاذکار وذلک مثل وقت الاشراق وبگذارد در آن اشراق چہار رکعت نماز د
این متوسطہ است واقل اشراق دو رکعت است واکثر دہ رکعت اوّل دو رکعت شکراً اللہ تعالیٰ
بگذارد ودر رکعت اوّل بعد از فاتحہ ایۃ الکرسی ودر دویم آمن الرسول بخواند بعدہ دو رکعت استعاذہ
بگذارد در رکعت اوّل بعد فاتحہ سورۃ الفلق ودر دویم سورۃ الناس بخواند بعدہٗ دو رکعت استخارہ
بگذارد در رکعت اوّل بعد فاتحہ قل یا ایہا الکافرون ودر دویم سورہ اخلاص بخواند بعدہ دو رکعت

استحباب بگذارد در رکعت اوّل بعد فاتحه سورة الواقعة و در دویم سبح اسم بخواند۔

قطب العالم قدس سره میفرمودند که اگر کسی سوره واقع و سبح اسم نخواند در رکعت اوّل بعد فاتحه انا انزلناه و در دویم انا اعطیناک الکوثر بخواند بعده دو رکعت شکر روز بگذارد در هر دو رکعت بعد فاتحه پنجگان بار اخلاص بخواند بعد از سلام هر دوگانه صلوٰة گوید و دعاها که در اوراد شیخ العارفین شیخ بهاء الدین مذکور اند بخواند صاحب رسالہ مکیہ میگوید و وقتها یدخل بطلوع الشمس ویبقی الی ارتفاع الشمس قدر رمحین یعنی وقت اشراق بطلوع آفتاب در می آید و باقی ماند تا بلند شدن آفتاب قدر دو نیزه و نگاهداشتن اوقاتی که امید داشته میشود فضل آن اوقات و عمارات آن اوقات به نماز و ذکر وقت الضحیٰ است و گذارده میشود در آن وقت چاشت دوازده رکعت نماز و اقل نماز چاشت دو رکعت است و وقت چاشت بطلوع آفتاب تا زوال آفتاب است۔

نقل است ذکر افتاده که بعد نماز پیشین ده رکعت صلوٰة الخضر بگذارد چنانچه در اوراد مذکور است۔

قطب العالم قدس سره میفرمودند که هر که بعد ده رکعت صلوٰة الخضر چهار رکعت صلوٰة الفتح بگذارد در رکعت اول بعد از فاتحه اذا جاء نصر الله سیزده بار بخواند در رکعت دویم یازده بار در رکعت سیوم نه بار در رکعت چهارم هفت بار و بعد از سلام درود بگوید و در سجده رود و این دعا سه کرت بخواند یَا مُفَتِّحُ فَتِّحْ یَا مُسَبِّبُ سَبِّبْ یَا مُفَرِّجُ فَرِّجْ یَا مُسَهِّلُ سَهِّلْ یَا مُیَسِّرُ یَسِّرْ یَا مُتَمِّمُ تَمِّمْ یَا رَبِّ اِنِّیْ مَغْلُوْبٌ فَانْتَصِرْ پس بنشیند و دست‌ها

برداردو بگوید الهی ضاقت المذاهب الا الیک وخابت الامال الا لدیک وانقطع الرجا الا عنک وبطل التوکل الا علیک لا ملجاء ولا منجا ولا مفر منک الا الیک رب لا تذرنی فردا وانت خیر الوارثین حق سبحانه تعالی در نعمتها بر وکشاده گرداند واین نماز در اوراد بندگی شیخ نظام الدین قدس سره نیز مذکور است ونگاهداشتن اوقاتی که امید داشته میشود افضل آن وعمارت آن به نماز یا به ذکر وقتی میان دو عشا است یعنی میان مغرب وعشاء بگذارد دران وقت شش رکعت نماز اوابین واین اقل است واگر بگذارد درین وقت بست رکعت نماز بس آن بهتر است وذکر قرات ودعا ها در اوراد شیخ بهاؤ الدین ذکریا قدس سره مذکور است ودر اوراد شیخ نصیر الدین مینویسد که بیست رکعت اوابین بگذارد یا شش رکعت به سه سلام بخواند در هر رکعتے بعد از فاتحه اخلاص سه بار بخواند بعد ازان دو رکعت حفظ الایمان بگذارد وبخواند در هر رکعتے بعد از فاتحه اخلاص شش بار ومعوذتین یکان بار۔

قطب العالم قدس سره مرید را بعد عطاء کلاه در هنگام تربیت درین هشت رکعت نماز امر میکردند سه دوگانه چنانچه در اوراد شیخ نصیر الدین قدس سره مذکور است میفرمودند اما در دوگانه چهارم میفرمودند که در رکعت اول بعد از فاتحه اخلاص هفت بار وقل اعوذ برب الفلق یکبار ودر رکعت دوم بعد از فاتحه اخلاص هفت بار وقل اعوذ برب الناس یکبار بخواند در اوراد شیخ نصیر الدین مینویسد که بعد ازان دو رکعت صلوٰة البروج بعده دو رکعت شکر اللیل بعده دو رکعت صلوٰة النور بعده دو رکعت صلوة الکوثر بعده دو رکعت صلوٰة الفردوس بعده دو رکعت حفظ الایمان

بگذارد قطب العالم قدس سره میفرمود بعد از سنت مغرب دو رکعت هدیه رسول الله صلی الله
علیه وسلم بگذارد در رکعت اول بعد از فاتحه والضحی و در دویم بعد از فاتحه الم نشرح بخواند بعد از سلام
بگوید اللهم اجز عنا محمدا صلی الله علیه وسلم ما هو اهله و مستحقه و بلغ روحه
منا التحیة والسلام و دو رکعت صلوة المعرفة نیز بگذارد و بخواند در هر رکعتے بعد از فاتحه اخلاص
پانزده بار باید که این نماز پیش از تکلم بگذارد تا چون گذارندهٔ این نماز روز قیامت پیدا شود همه
گویند این مرد از صدیقان است و چون از ایشان بگذرد گویند از شهید انست و چون از ایشان
بگذرد گویند از پیغامبر انست چون از انجا بگذرد او را حجاب نباشد تا زیر عرش رحمان بگذرد
قطب العالم شیخ مینا قدس سره بعد صلوة الاوابین صلوة الهلاہل دو رکعت نیز میگذارند و در
رکعت اول بعد از فاتحه آیة الکرسی و قل یا ایها الکافرون یکان بار میخواندند و در
رکعت دوم بعد فاتحه حم تنزیل الکتاب من الله العزیز العلیم غافر الذنب و قابل
التوب شدید العقاب ذی الطول لا اله الا هو الیه المصیر یکبار و اخلاص یکبار
پس از سلام هفت بار استغفر الله و هفت بار لا اله الا الله محمد رسول الله و هفت
بار درود میگفتند بعده در سجده هفتاد بار یا وهاب میگفتند بعده و امن مصلا گرفته میگفتند رفتم بودا
گرفتم و امن مصطفا را نکنم تا نکنی حاجت من روا حاجتے که بودی از خدا میخواستند باجابت
مقرون میشد لله الحمد علی ذلک المنة و سالک بعد صلوة اوابین بذکر خفی با توقت
تمام بحضور دل مشغول شود و نگاه داشتن اوقاتے که امید داشته میشود فضل آن و عمارت آن نماز
باید کرد ثلث اخیر از شب است که مشغول شدن درین وقت فضل بسیار است در آن وقت

سیزدہ رکعت نماز بگذارد دہ رکعت نماز تہجد و سہ رکعت نماز وتر است واقل تہجد باختیار صاحب رسالۂ مکیہ سہ رکعت نماز است دو رکعت نماز تہجد و یک رکعت نماز وتر بر و ایتے از امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ۔ در اوراد مذکور است اقل تہجد چہار رکعت است۔

فی المحیط الوتر ثلث رکعات عندنا وقال الشافعی رحمۃ اللہ علیہ ان شاء اوتر برکعۃ او ثلث او خمس و سبع او تسع او احدی عشر ولا یزید علی ھذا۔

ثم یشتغل بالذکر الی طلوع الفجر و یصلی الصبح ثم یشتغل بالذکر ایضاً الی وقت الاشراق

پس مشغول شود بذکر تا طلوع صبح صادق و بگذارد نماز فجر باز مشغول شود بذکر تا وقت اشراق و بعضے صوفیان بعد از نماز فجر تا طلوع آفتاب ادعیہ کہ در اوراد مذکور است مشغول شدہ اند اما ذکر اولی و بہتر است۔

و باید کہ بعد اداے فرض فجر کہ ہنوز حکایت نکردہ باشد و زانو بالا نکردہ باشد دہ بار لا الہ الا اللہ وحدہ لا شریک لہ لہ الملک ولہ الحمد یحیی و یمیت وھو حی لا یموت ابداً بیدہ الخیر وھو علی کل شیء قدیر بخواند ثبت گرداند خدا تعالے در نامۂ او ہر بار کہ بگوید دہ نیکی و بردارد دہ زشت ہر یکے از ان برابر دہ درجہ و باشد مر او را ہر یکے از ان ثواب آزاد کردن بندہ و آن روز در حفظ و عصمت حق تعالی باشد از دیو و ہیچ گناہے بدو نرسد در آن روز مگر شرک نعوذ باللہ منہا۔

قطب العالم قدس سرہٗ را این عمل ہمیشہ بودہ است و بعد خواندن دہ بار کلمہ مذکور این دعا بآواز بلند میخواندند اللھم صل علی سیدنا محمد وعلی ال سیدنا محمد فی الغدو

والآصال صلوٰۃ تنجینا بہا من جمیع الاہوال والآفات وتقضی لنا بہا جمیع الحاجات
وتطہرنا بہا من جمیع السیات وترفعنا بہا عندک اعلی الدرجات وتبلغنا بہا
اقصی الغایات من جمیع الخیرات فی الحیوٰۃ وبعد الممات برحمتک یا ارحم الراحمین ط
بحرمت الحسین واخیہ وجدہ وابیہ نجنی من الغم الذی انا فیہ وصلی اللہ علی خیر
خلقہ محمد وآلہ اجمعین و این دعا معمول بندگی شیخ قوام الحق والدین بودہ است -

و پیر طریقت حضرت شیخ سعد قدس سرہ می آرند کہ این فقیر اقطب العالم قدس سرہ
اکثر اوقات میفرمودند از جہت رعایت ادب میخواستم کہ بعد سلام بپایم باشارت مانع میشدند
تا آنکہ پیش نشستہ دہ کرت لا الہ الا اللہ وحدہ تا آخر میخواندم بعدہ دعاء مذکور خواندہ در پائے
مبارک افتادہ بخلوت خانہ می رفتم -

نقلست ذکر افتادہ کہ مسبعات عشر در صباح و مسا بخوانند طریق خواندن مسبعات عشر
مشہور است -

قطب العالم قدس سرہ میفرمود کہ از عوارف و اوراد شیخ الاسلام شیخ بہاء الدین ذکریا
قدس سرہ معلوم شد کہ بعد فاتحہ معوذتین بخوانند بعدہ اخلاص بعدہ قل یا ایہا الکافرون بعدہ
آیۃ الکرسی -

و از ارشاد شیخ عبداللہ یافعی رحمۃ اللہ علیہ معلوم شد کہ بعد فاتحہ آیۃ الکرسی بخوانند بعدہ قل یا ایہا
الکافرون بعدہ اخلاص بعدہ معوذتین -

و سبب رعایت تولین قطب العالم قدس سرہ بعد اوراد چنانچہ در اشتا مذکور است بر میخواندند

بعد از عصر چنانکه در اوراد عوارف مذکور است بر آن نوع میخواندند و مریدان و طالبان را نیز همین طریق میفرمودند۔

و میفرمودند هر که بعد مسبعات عشر بست و یکبار یا چهل بار گوید بر دست هیچ ظالمے گرفتار نشود و در فوائد الفواد مذکور است که از برائے بر آمدن حاجات مسبعات عشر خواندن هم آمده است بنده هم بنده داشته است که در هر روز وقت معین خوانده میشود فرمود اگر مهمی پیش آید دینی یا دنیوی به نیت آن مهم علیحده بخواندن آن مهم بکفایت رسد

نقل است که حضرت خواجه جنید قدس سره پروردگار خود را نود و نه کرت دیدند و سبب نجات از عذاب پرسیدند فرمان شد بخواندن این دعا انیست بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَللّٰهُمَّ صَغِّرِ الدُّنْيَا بِاَعْيُنِنَا وَعَظِّمْ جَلَالَكَ فِيْ قُلُوْبِنَا وَوَفِّقْنَا لِمَرْضَاتِكَ وَثَبِّتْنَا عَلٰى دِيْنِكَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ بِرَحْمَتِكَ يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ ۔

نیز صاحب هدایه رضی الله عنه گفت دیدم من رسول الله صلی الله علیه وسلم را در منام و صحابه رضی الله عنهم حاضر بودند فرمودند هزاران سے میرند و با ایمان هیچ یکے نمیروند و دیدم سر خود را بر پاسے مبارک آن سرور نهادم و عرض کردم چیست حیله و تدبیر آن فرمودند که نگاه دارید وصیت مرا و ملازمت کنید بخواندن این دعا را تا چون بیدار شدم این دعا را بخط سبز بر دست خود نوشته یافتم دعا انیست بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَللّٰهُمَّ بِعِزَّتِكَ يَا عَزِيْزُ وَبِقُدْرَتِكَ يَا قَدِيْرُ وَبِحَمْدِكَ يَا حَمِيْدُ وَبِحِكْمَتِكَ يَا حَكِيْمُ وَبِعَظْمَتِكَ يَا عَظِيْمُ

وَبِرَحْمَتِكَ يَا رَحِيْمُ وَبِفَضْلِكَ يَا رَحْمٰنُ وَبِمِنَّتِكَ يَا مَنَّانُ وَبِعَفْوِكَ يَا عَفُوُّ اَنْ تَحْفَظَ عَلَيَّ الْاِيْمَانَ فِيْ اٰنَاءِ اللَّيْلِ وَاَطْرَافِ النَّهَارِ قَائِمًا وَّقَاعِدًا رَاكِعًا وَّسَاجِدًا وَّيَقْظَانًا وَّنَائِمًا حَيًّا وَّمَيِّتًا عَلٰى كُلِّ حَالٍ بِرَحْمَتِكَ يَا اَرْحَمَ الرّٰحِمِيْنَ ۔

نیز امام اعظم ابوحنیفہ کوفی علیہ الرحمۃ گفت دیدم من در منام پروردگار خود را نود گرت پرسیدم کہ بچہ نجات بود خلائق را گفت ہر کہ بخواند بامداد و شبانگاہ این دعا را نجات یابد انیست بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ سُبْحَانَ اللّٰهِ الْاَبَدِيِّ الْاَبَدِ سُبْحَانَ اللّٰهِ الْوَاحِدِ الْاَحَدِ سُبْحَانَ اللّٰهِ الْعَزِيْزِ الصَّمَدِ سُبْحَانَ اللّٰهِ رَافِعِ السَّمٰوَاتِ بِلَا عَمَدٍ سُبْحَانَ الَّذِيْ لَمْ يَتَّخِذْ صَاحِبَةً وَّلَا وَلَدًا سُبْحَانَ الَّذِيْ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُوْلَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَّهٗ كُفُوًا اَحَدٌ وَصَلَّى اللّٰهُ عَلٰى خَيْرِ خَلْقِهٖ مُحَمَّدٍ وَّاٰلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ اَجْمَعِيْنَ ۔

حضرت قطب العالم قدس سرہٗ را اعتقاد بودہ است کہ دعاء خواجہ جنید را بعد ہر فریضہ میخواندند و دعاء صاحب ہدایہ را بعد ورد بامداد میخواندند و دعاء امام اعظم را بامداد و شبانگاہ مے خواندند ۔

حضرت شیخ سعد قدس سرہٗ نیز متابعت پیر خود قطب العالم شیخ مینا قدس سرہٗ مے نمودند و ہر سہ دعاء مذکورہ را در اوقات معہود میخواندند و سالک باید کہ ملازمت کند بر دو رکعت تحیت وضو در خانہ خویش و بدو رکعت تحیت مسجد چون در مسجد بیاید فی ترغیب الصلوۃ

اما اگر تحیت وضو در خانه بگذارده باشد چون در مسجد درآید دو رکعت تحیت مسجد بگذارد در هر دو تحیت واقع شود اما در گذاردن تحیت وضو و تحیت مسجد ثواب بسیار است -

فی الظهیرة اختلفوا فی صلوة تحیة المسجد انه یجلس ثم یقوم او یصلی ثم یجلس ثم یقوم وعامة العلماء قالوا یصلی کما دخل المسجد قال صاحب العوارف ذکره جماعة من العلماء تحیة الطهارة بعد صلوة العصر واجازت المشائخ الصالحون -

در معدن المعانی می آرد که ذکرے در تنفل در اوقات مکروهه افتاد نصر الله پسر مولانا عالم عرضه داشت از تنفل در اوقات مکروهه مخدوم عظمه الله فرمود که بروایات ظاهر مکروه است چنانکه در فقه مذکور است اما اهل تصوف دوگانه سنت وضو جمیع اوقات میگذارند و مریدان را براین میفرمایند و در نسبت این معنی حکایت فرمود که در ملتان دو رکعت نماز پیش از سنت بامداد و مریدان میگذارند وقتے متعلمی در مسجد درآمد مریدان را دید که پیش از سنت بامداد در نفل مشغول شدند روزے آن متعلم در مجلس شیخ الاسلام شیخ رکن الدین رحمه الله بیامد و مریدان نیز حاضر بودند آن متعلم شیخ را گفت که مریدان شما پیش از سنت بامداد نفل میگذارند و این مکروه است ایشان را بر احکام هیچ اطلاع نیست شیخ رکن الدین رحمه الله فرمود آرے من هم میگذارم تو بیهوده مگوے و این حکایت میفرمود که همچنین مے آرند که در وقت شیخ الاسلام شیخ بهاء الدین ذکریا قدس سره مریدے بود امی او را هم چنین دوگانه گذاردن پیش از سنت بامداد فرموده بودند روزے بحضرت شیخ بهاء الدین عرضه داشت

که مرا مسلمان میر بخارند و میگویند که این دوگانه که پیش از سنت بامداد میگذاری عجب آمده است و من ایشان را چه جواب گویم شیخ فرمودند که ایشان را جواب بگو که هٰذِهٖ صَلٰوةُ الْعَاشِقِیْنَ۔

نقلست ذکر افتاده سرمه کردن در روز عاشورا سنت میگویند و بعضے بدعت و مکروہ میگویند ولا بأس بالاکتحال یوم عاشورا کذا فی الذخیرة بل هو مستحب لقوله علیه السلام من اکتحل یوم عاشورا بالاثمد المروج لم ترمد عیناه ابداً کذا فی الخانیة۔

وقیل یکره الکحل فی یوم عاشورا۔

وقیل سنة وبه ناخذ کذا فی الجوامع الفقه ولا بأس بالاکتحال یوم عاشورا وهو المختار لان النبی علیه السلام کحلته ام سلمه کذا فی الواجبیة۔

وقیل یکره الاکتحال یوم عاشورا لان یزید بن زیاد اکتحل بدم الحسین رضی الله عنه۔

وقیل الاکتحال یوم عاشورا سنة لکن لما صار علامة لبغض اهل البیت وجب ترکه کذا فی القنیة۔

قال واحد من الاکابر شعر۔

علیکم یوم عاشورا قومی	بان تاتوا العشر من خصال
بصوم والصلوة و مسح ایدٍ	علی راس الیتیم واغتسال

وصلی والعیادۃ للاعلاء	وتوسیع الطعام علی العیال
وثامنهم زیارۃ عالمیکم	وتاسعه الدعاء مع اکتحال

واتفقوا المشایخ رحمهم الله انه لا باس بالاثمد کذا فی الذخیرۃ والاثمد حجر یکتحل به کذا فی الصحاح واتفقوا علی انه یکرہ الکحال الاسود اذا قصد به الزینة واختلفوا فیما اذا لم یقصد به الزینة عامتهم علی انه لا یکرہ۔

و بدانکه در روز عاشورا که خلط حبوب و دانهار مختلف مے کنند و مے پزند جایز است۔

دریں محل قطب العالم قدس سرہ میفرمود که در آنچه نوح از کشتی طوفان فرود آمدند فرمود که بر هر که چیزے از جنس حبوب و دانها باقی مانده باشد بیارد هر همه آوردند تا دانها مختلف یکجا جمع کرده بزیدند و آن روز عاشورا بوده است پس خلط حبوب و دانها پزیدن از سنت نوح پیغامبر است صلوات الله علیه۔

نقل است ذکر افتاده که مشایخ رحمهم الله نماز لیلة الرغائب را گذارده اند۔

دریں محل مے آرند که قطب العالم قدس سرہ این نماز را با جماعت دوام گذارده اند و میخواندند قراۃ بلند و نماز نفل با جماعت مکروہ نیست۔

ففی الخلاصه ان التطوع بالجماعة اذا کان علی سبیل التداعی یکرہ کذا فی الاصل للصدر الشهید اما اذا صلوا الجماعة بغیر اذان واقامة فی ناحیة المسجد لا یکرہ

قال شمس الائمة الحلوائی رحمة الله علیه ان کان سوی الامام ثلثة لا یکرہ

بالاتفاق -

وفی ارواح اختلف المشایخ رحمہم اللہ -

قال فی العنابیہ والاختلاف فی الکراھیۃ دلیل الجواز وفی تجنیس مجموع النوازل اذا کان الرجل قاریا احب ان یصلی التطوع وحدہ فان صلوا بجماعۃ فھو حسن -

وفی السراجیۃ فی باب المسائل المتفرقۃ من کتاب الصلوۃ ان امامۃ النبی علیہ السلام فی لیلۃ المعراج للملائکۃ وارواح الانبیاء علیہم السلام عند بیت المقدس کانت فی النافلۃ وھذا المعنی فی الکافی ایضاً فی باب الاذان -

وازاوراد معلوم مے شود کہ روز پنجشنبہ کہ درشہر رجب واقع شود روزہ دارد وشب جمعہ بعد نماز شام دوازدہ رکعت بشش سلام لیلۃ الرغایب بگذارد وقرات وادعیہ او دراوراد مذکور است اما درفتاوی صوفیہ میگوید بودن پنجشنبہ از رجب شرط نیست حیث ذکر فیہ قال الجامع وھی اول لیلۃ جمعۃ وقعت فی رجب وکون الخمیس فی رجب لیس بشرط فیھا للتوارث الذی اوجدنا فی بلاد المسلمین وعلی ھذا ادرکنا الاساتذۃ فی حضرۃ دھلی والمشایخ الصوفیہ من بلدۃ ملتان من غیر نکیر احد من المسلمین ویواظبون علیھا اسمے لیلۃ الرغائب ولا یسمحون فی ترکھا وکان مشایخنا رضوان اللہ علیہم یواصلون بین المغرب

والاحیاء بین العشائین وصلوۃ لیلۃ الرغایب والصلوۃ العشاء وصلوۃ التسبیح ثم یفطرون وکانوا یصنعون الطعام والحلوا والاشربۃ فی ہذہ اللیلۃ وربما یفطرون بالاشربۃ بعد الفراغ من لیلۃ الرغائب فی الصیف ثم یصلون العشاء والتسبیح ثم یطعمون۔

نقلست درذکر افتادہ کہ نماز تعریف چنانچہ در اوراد مذکور است بگذارد و آوردہ اند کہ قطب العالم حضرت شیخ مینا نور اللہ مرقدہ و برد مضجعہ گاہ در نماز گاہ میرفتند و میگذاردند و اکثر در خانقاہ باجماعت میگذاردند و ادا نماز تعریف فعل مستحب است حیث ذکر فی فتاوی الحجۃ فی الجامع الصغیر التعریف الذی یصنعہ الناس لیس بشئ وکذلک ان جماعۃ من الصلحاء والعارفون یجتمعون فی عرفۃ فی کل بلدۃ یهللون ویکبرون تشبہ الحاج فی عرفات فلیس بشئ یعنی بشئ من السنۃ ولیکن فی نفسہ من جملۃ الدیانات والخیرات واشتیاق عرفات فی المضمرات وفی الجامع البرهانی فی ہذہ المسئلۃ بعض مشائخنا قال التعریف الذی یصنعہ الناس لیس بشئ لم یرد بہ نفی شرعیۃ فی نفسہ لانہ دعاء وتسبیح وتضرع الی اللہ وانما اراد بہ وجوبہ او کونہ سنۃ۔

وفی الجامع الصغیر العتابی وکفایۃ الفقہاء روی عن محمد بن الحسن رحمۃ اللہ انہ کان یجیز ذالک وروی عن ابن عباس رضی اللہ عنہما انہ فعل ذلک بالبصرۃ۔

قطب العالم قدس سره درین نماز قرات بلند میخواندند ولیس بمکروه نقلا فی کبرا
فی فتاوی الصوفیه ناقلا من تحفة الفقهاء انه حکی عن بعض اصحاب مالک
رضی الله عنه انه قال فی نفل النهار یجهر
قطب العالم قدس سره این نماز چنانچه وراوراد مذکوراست سر برهنه ادا میکردند و ذلک
لیس بممنوع حیث ذکر فی المحیط والذخیرة والخلاصة والنصاب والخانیة و
التجنیس والمزید والفتاوی الظهیریة والقنیة والوقایة وغیر ذلک من الکتب انه انما
یکره الصلوة اذا صلی حاسر الراس تکاسلا او تساهلا و تنعما و تهاونا اما اذا صلی خشوعا
و تضرعا فلا باس به بل هو حسن ولفظ الذخیرة والخلاصة بل یستحب ذلک لان مبنی الصلوة علی الخشوع
فصل ذکر افتاده مرید سالک را باید که بعد از مقام توبه و ورع و زهد بگیرد نفس خود را
بمجاهده کردن باوے در مخالفات وے تا گفته اند اساس الکفر قیامک علی
مراد نفسک و تفحص کند زیادت نفس از نقصان وے و آنچه مراد است نافع از خیر و ثواب
و شهود و حضور و ذوق و آنچه بروے است مضر از عذاب و عقاب و شهوات و هوا و غیبت از نام مرضی
خداے یعنی چون تمام روز بگذرد با خود محاسبه کند که یک روز از عمر گزشته چه حاصل شد
از روز گذشته زیادت شد یا نقصان اگر زیادت شد فهو المقصود و اگر نقصان شد
متاسف و مقدم باشد من استوی یوماه فهو مغبون و بر آن کوشد که هر روز چیزے
زیادت کند نقصان نکند تا کم همت و مطیع نفس نگردد۔
درین محل قطب العالم قدس سره میفرمود که درویش همچو بقال می باید چه بقال بر اعادت بیت

که چون تمام روز بسود مشغول مے باشد در شب محاسبه میکند و در تفحص آن می شود که امروز چیزے نفع شد یا نشد اگر نفع مے شود خوش مے خسپد و الا محزون و نادم میگردد بلاک در آن می کوشد که از قوت راتبه معتاده کم میکند کذلک درویش را شاید که محاسبه نفس شود که امروز از ما مضی چیزے زیادت شد یا نشد اگر شده باشد شکرانه خدا تعالی بجا آورد بشرط آنکه مغرور نشود و آنکه کم شده باشد در آن بکوشد که قضاء مافات در شب کند بلاک در زیادتی بکوشد تا از عهدهٔ من استوا یوماه فهو مغبون بیرون آید زبدة السالکین حضرت شیخ سعد میفرماید قدس سرهٗ که درین محل عرض کردم زیادت کردن وظائف بر حکم این حدیث بنده را تکلیف مالا یطاق لازم مے شود عمل برین حدیث چه نوع میسر آید فرمودند شاید که اوّل در زیادتی وظائف و شغل دیگر بکوشد چون نتواند و بجد طاقت رسیده باشد در زیادتی حضور ذوق و شوق بکوشد تا در هر روزے حضور ذوق و شوق مزید گردد۔

نقل است در رساله مکیه ذکر افتاده ولیعرض حاله علی شیخه فیما یعرض له و علیه فی کل وقت فقد قیل لیس المریض بلبیب من لم یصف ما به الی الطبیب یعنی عرض کند مرید حال خود را بر پیر خود در آنچه پیش آید مرید را و بروے از نیک و بد در هر وقتے زیرا که گفته شده است نیست مریض خردمند که صفت حقیقت نکند و بیان نسازد چیزے که بران مریض است از مرضے و علتے پیش طبیب یعنی مریض بمنزله مریض است و پیر بمنزله طبیب باید که مرید اسرار خویش پیش پیر عرض کند هر کرا ستے

ومو هبتے کہ از حق تعالی بدو رسد بنوشد بر پیر عرض دارد واگر مرید بیکے نپوشد در باطن وے آن عقدہ گردد کہ بدان عقدہ طریق فتوح واستمداد از شیخ مسدود گردد وعقدہ چیزے رامی گویند کہ در راہ سالک پدید آید وا و را از سلوک وعروج باز دارد اما چون بر شیخ عرض دارد ودر حال حال آن عقدہ انحلال پذیرد پیر در تدبیر آن بکوشد کہ کشادہ گرداند۔

قطب العالم قدس سرہٗ میفرمود کہ شیخ ابی محمد سلمہ فرمودہ است رحمۃ اللہ علیہ کل مرید لا یصلح لہ فی الیوم واللیلۃ کذا کذا مسئالۃ فانہ ما سلک الطریق یعنی ہر مریدے کہ درست نگردد مراو را در روز وشب چنین چنین مسئلہ بدرستی کہ او سلوک نکردہ است راہ یعنی مرید را شاید کہ ہر روز احکام طریقت بپرسد ومرضے وعلتے کہ دارد یا کشفے ونمودارے کہ او را پیدا آید بر پیر عرض کند تا پیر سوال او را جواب گوید ومرضش را دوا بسازد واز کشف ونموداری بیاسے فرماید کہ دران ترقی کار سے شود واگر مرید چنین نکند ہر آئینہ وے اہل سلوک نبود وکار سے بیشتر نرود اما اے برادر درین کار طبیبے حاذق باید کہ معالجت را شاید واگر نہ از طبیبے بیمار معالجت نیاید مصرع

	خفتہ را خفتہ کے کند بیدار	

نقلست ذکر افتادہ قال النبی علیہ السلام ما فاق ابو بکر بکثرۃ الصلوٰۃ و الصیام ولکن بشئ وقر فی قلبی ودلیل سے آرند این خبر را برآنکہ عمل بحرکات دل برتر است از عمل بحرکات جوارح زیرا کہ حضرت رسالت علیہ السلام فرمودہ است برتر شد ابو بکر بر ہمہ خلق بعد از انبیا در رسل علیہم السلام بکثرت الصلوٰۃ وصیام ولیکن برتر شد بچیزے کہ

برزگ شده است وگران گشته است در دل او-

قطب العالم قدس سره میفرمود که بعد فوت ابوبکر صدیق عمر رضی الله عنهما خواست که از حال عمل او دریابد زن ابی بکر صدیق را در نکاح خود در آورد و پرسید که ابوبکر رضی الله عنه که چه عمل داشت بگو دریابم زنش گفت یا عمر ابوبکر را ظاهر هیچ عملے در راے فرایض وسنت ندیدیم مگر آنکه نشسته سرفرو کرده در مراقبه ماندے یا در دوختن زنده کهنه مشغول شدے چون سر بالا کردی آه بر آوردی که از دے بوے سوخته چنانچه گوشتے بریان کنند برمے آمدے در وقت سحر نیز بر میخاست وضو کرده مے نشست آه ہو نالمابدین صورت برمی آورد عمر گفت رضی الله عنه صدق رسول الله ولیکن بشئے وقرے قلبه علے بالا ترین عملها داشته لاجرم مصطفی علیه السلام وی را فاضل دیگر از المفضول بنداشت ذلک فضل الله یؤتیه من یشاء بعده آن زن را طلاقه گردانید وگفت مقصود از نکاح تو پرسیدن شغل ابوبکر بود ظاهر شد عملی که وے داشت هیچکس از ما نداشت-

نقلست ذکر افتاده که قال ابوبکر الوراق رحمة الله علیه النفس مرائیة علی جمیع الاحوال منافقه اکثر فی اکثر الاحوال مشرکه فی بعض الاحوال یعنی ابوبکر وراق گفت رحمة الله نفس مرائی در جمیع احوال همیشه نظر بر خلق دارد در فعل اعمال و ترک افعال دو چشم بر مدح وقبول خلق دارد و این همه ریاست گفته اند چون نفس مدح خلق بیابد هزار هزار گرسنگی تواند کشید اما یک لقمه سبب ریا که براے خدا بود نتواند گذاشت مگر آنکه توفیق رفیق بنده گردد چنانچه درین محل قطب العالم قدس سره میفرمود وقتے صوفی بے معنی نزدیک

بیابان جاے گرفته ودر عبادت ربانی مشغول گشته وتمام سال گذراندے که طعام نخوردی
وخلق بزیارت او می رفتند ملاقات نمیکرد ومیگفت که بعد سالتمام روز معین در فلان جای
بیایید ملاقات کرده بروید خلق انبوه دران روز معین جمع شده میرفتند باو ملاقات میکردند واو
تمام سال بے طعام بدین خوشی بسماندی قوتش همین گشته بود ناگاه درویش اهل دلی رسید
واین ماجرا شنید گفت دانم که قوت او همین گشته است وآفات نفس را نشناخته است
چون آن روز معین رسید آن درویش بجانب آن صوفی بے معنی برفت وباز آورد بخلق گفت
که بزیارت شما من رفته بودم شما هم فرود آمده اید که در روز معتاد دیرا کاریست ومقامے با خداوند تعالے
دارم که دران روز باید که نیاید در روز دیگر بیایید خلق دران روز پیش او نرفتند وآن صوفی بمعتاد
خویش در آن مقام که با خلق ملاقات میکرد رفت وتمام روز وشب ماند هیچکس را ندید چون
قوت خود نیافت جان بحق سپرد در روز دیگر که خلق آنجا رفتند او را مرده یافتند آن درویش بزرگوار
قصه حال گفت که زهد که صوفی بے معنی بود از حال تصوف خبرے نداشت بمدح وثنای خلق
گرفتار بود وآفات نفس را ندانسته وقوت سالتمام او همین بود بدین ذوق تمام خوش بودے
باطعامش حاجت نشدی چون آن بیچاره قوت خود نیافت لاجرم جان بحق سپردن
شتافت -

وآنکه گفت نفس منافق است در بیشتر احوال نفاق اینجا آنست که ظاهر وباطن را یکسان ندارد
گندم نماے جو فروش بود همیشه خواهد که صلاح را ظاهر سازد وفساد را پوشیده دارد اگرچه
صد هزار فساد وخلاعت ورزد نخواهد که کسے بداند اما اگر شبے زمانے بیدار بود یا چند رکعت نماز بگذارد

بخواہد کہ معلوم عالمیان گردد الحائک اذا صلی رکعتین ینتظر الوحی یعنی جولاہہ وقتے کہ دو رکعت نماز گذارد انتظار میکند وحی را اشارت بدین دارد چہ حائک موصوف بحمق است نفس منافق بالاتر احمقان و کم عقلان از وے جز حمق و کم عقلی دیگر نبود حضرت امام جعفر صادق ع میگوید رحمۃ اللہ علیہ من سعادۃ الرجل ان یکون خصمہ عاقلا و خصمے لا عقل لہ یعنی النفس۔

اے عزیز بہ بین کم عقلی وے این چہ خواہد بود کہ خود را در دعوے ربوبیت با خودی خود مے آرد و در مخالفت امر خدا اے خوش می شمارد نعوذ باللہ من شرہ و من حمقہٖ و آنکہ گفت کہ نفس مشرک است در بعضے احوال مراد اینجا شرک خفی است و آن خوف از غیر حق و امید داشتن بغیر حق و نفع و ضرر دیدن از غیر حق کہ این ہمہ شرک است تا خوف غیر و امید غیر از دل زایل نگرداند و نافع و ضار و معطی و مانع جز خدا اے دیگرے نداند از زمرۂ مشرکان بیرون نیاید و از رقم شرک خلاص نیابد ہم ازین است کہ رئیس درویشان و محتسب عارفان شیخ قوام الحق والدین قدس سرہ میفرماید ؎

توئی چون مومن و مشرک موحد نیستی واللہ	موحد آنگہے گردی کہ رو از غیر گردانی

قطب العالم قدس سرہ مے فرمودند روزے خواجہ بایزید را درد شکم خواست عزیزی از بہر عیادت مرض وے شتافت بایزید گفت رحمۃ اللہ علیہ شب شیر خوردہ بودم آن درد شکم از انست و شبے از شبہا خواجہ در مقام انبساط شد و دم محبت میزد ہاتف آواز داد کہ اے مشرک دم محبت مزن و در دعوی این مشو ان انست لیلۃ اللبن شب کہ درد شکم را

از شیر گفتنے از من نگفتی پس اے برادر زنہار نفس را استوار مدار که وے دعوی الٰہی دارد باین دعوی شرک رامینگذارد تا مسلمانے چون مشرق از مغرب و مغرب از مشرق است خوش گفت آنکه گفت ؎

صوفی و سبز پوشے شیخی دجبله دار	این جمله شدی و لے مسلمان نشدے

نقلست ذکر افتاد در باب لبس الخرقة بزرگان گفته اند که مرقعه جامهٔ اولیا است و شرط پوشیدن خرقه آن بود که او را گفن بداند که امید لذات حیوة منقطع گرداند و دل را او راحت زندگانی پاک کند و عمر خود را بر خدمت خداوند تعالےٰ وقف گرداند شیخ علاء الدین سمنانی رحمه الله آورده است که اگر نعوذ بالله منها خذلان در رسد و مرید به تهتک رجوع کند و باز به بطالت خود رود بر شیخ واجب است که آن خرقه را باز ستاند و اگر شیخ حاضر نباشد بر خلیفه شیخ یا اصحاب پیش قدم واجب بود که آن خرقه از وی باز ستانند الی ان یتوب -

رئیس درویشان محتسب عارفان شیخ قوام الحق والدین قدس سره میفرمایند بلاک هر کرا قوت باشد این طریقه نامرضیه را متغیر کند و مثل ایشان را نگذارد پس اے عزیز بعض مشایخ درین دعوی نشوند که احد من الناس باشند لباس بے تکلف اختیار کنند و مرید را بفرمایند تا هرچه بیابند بپوشند اگر عباے بیابند همان و اگر قباے بیابند همان این روش بهتر است ؎

مراد اهل طریقت لباس ظاهر نیست	کمر بخدمت سلطان ببند صوفی باش

و بعضی باشند که زیادتی از یک جامه از بهر احتیاط روا دارند تا اگر جامه پلید شود یا شبهه
در طهارت پدید آید جامه دیگر بپوشند نمی آرند که وقتی در مجلس سید السادات ذکر کلاه افتاده فرمود
که حضرت مصطفی صلی الله علیه وسلم کلاه لاطیه پوشیده است نه ناشده و لاطیه کلاهی
را گویند که متصل تارک سر باشد و ناشده کلاهی را گویند که متصل تارک سر نباشد و قدری
از سر بلند بود و افراشته و اگر در میان کلاه جوزه بودی خدمت سید السادات آنرا دور کردی
در ثنای محمدی میگویند که از کلاه مصطفی علیه السلام صحابه روایت کرده اند ابوهریره
گفت که من کلاه سپید بر سر مصطفی علیه السلام دیده ام ام المومنین عائشه رضی الله عنها می
گوید که مصطفی علیه السلام در سفر کلاه گوشدار پوشیدی و در حضر کلاه شامی بر سر نهادی
عبدالله بن عباس گفته است که من بر سر مصطفی صلی الله علیه وسلم سه جنس کلاه دیده ام
کلاهی از جامه سفید بود و کلاهی از برد منقش بود و کلاهی گوشدار بود که مصطفی علیه السلام
در سفر آنرا پوشیدی۔

و خدمت سید السادات فرموده است که سنت است که دستار استاده بندد مگر آنچنان کسی باشد
که با ستادن او جمیع اهل مجلس ایستاده شوند شاید نشسته بندد هم ازین است که قطب العالم
قدس سره که بعد سماع یا غیر سماع وقت ازدحام مریدان و معتقدان دستار مبارک نشسته می بستند تا
کسی را در خاستن مزاحمت نشود۔

در ثنای محمدی آورده است از دستار مصطفی علیه السلام انس بن مالک گفته که من
دیده ام که مصطفی علیه السلام عمامه قطری بر سر بسته بود و جابر میگوید که مصطفی علیه السلام در روز فتح مکه

دستار سیاه بر بسته بود عبدالله جعفر میگوید که مصطفی علیه السلام عمامه زرد بر سر بسته
بود و ردائے زعفرانی پوشیده من دیدم اما ارسال دنبال عمامه مستحب است و دنباله بروایت
فقہائے پس پشت اندازد۔

بعضے صوفیه گویند که پیش اندازند و ارسال دنباله عمامه که اکثر علماء و عامه خلق نکنند بلکه دنباله
را کشیده در دستار بپیچند و ذلک ایضاً جائز۔

فی المحیط وذکر فی المطالب والمستحب ارسال ذنب العمامة واختلفوا فی مقدار
ما یکون منهم من قال قدر شبر ومنهم من قال الی وسط الظهر ومنهم من
قال الی موضع الجلوس۔

و در سراج الهدایة ناقلا من الظهیریة میگوید هر که تارک دنیا باشد و دنیا را پس پشت
انداخته باشد ارسال دنباله عمامه پس پشت بکند و هر که بصفت موتی شده باشد تشبیها
بالموتی پیش باندازد و هر که را این دو صفت نباشد دنباله کشیده در دستار به پیچد۔

و در فتوی صوفیه نیز می گوید قال فی الجامع فلما رایت شیخنا شیخ الاسلام رکن
الحق والدین واخاه العالم فی الجامع کانا یعلقان ذنب العمامة من جانب
الایسر فوق العمامة والاخری مرسلة وذلک وقتا بعد وقت۔

در خزانه جلالی آورده است که خدمت سید السادات فرموده است که دنباله عمامه را پیش سینه جانب
جیب اختیار کرده اند تشبیهاً بجال الممات۔

فی شرح المنار ان النبی علیه السلام کان یلبس قلنسوة ذات اذنان و

تیعمم بعامة سوداء چون ثابت شد که پوشش سیاه مستحب است و فعل مصطفی وسنت است۔

قطب العالم قدس سرہٗ اکثر گلیم سیاہ بر سر بستند و آنچه می رسید می بستند

نقلست ذکر افتادہ کہ مصطفی علیہ السلام گاہے جبہ فراخ آستین می پوشیدی وگاہے تنگ آستین و یحیثیتے جبۂ مصطفی علیہ السلام تنگ مے بود کہ آستین تا آرنج نمی آمد کہ بازوہا شوید بعد آنکہ دست را از جبہ میکشید و جبہ بر دوش نہادہ بازوہا می شست۔

و نیز روایت کردہ اند کہ عمر رضی اللہ عنہ و بعضے علی ؓ را گویند رضی اللہ عنہ کہ آستین پیراہن اگر از انگشتان بیرون آمدی آن قدر بریدی۔

قطب العالم قدس سرہ فرمود کہ از خواجہ جنید رحمہ اللہ باز ماندہ است کہ صوفیان لباس بروضع علما رجبۂ فراخ آستین و دستارہا بزرگ اختیار دارند۔

در آداب المریدین آوردہ است کہ جنید رحمہ اللہ را گفتند کہ مرقع پوشان و ابریق گیران بسیار شدند جنید گفت الآن طاب السلوك اکنون سلوک خوش شد یرونکم بابصارھا وانتم فی السمع اللہ تعالیٰ۔

در فتاوی فقیہ ابی اللیث گفتہ است کہ لبس العمامة الطویلة و لبس الثیاب الواسعة حسن ھے فی حق الفقهاء الذین ھم اعلام الدین والاحسن ان یلبس احسن ثیابه فی الصلوة۔

وفی الحدیث صلوة مع عمامة افضل من سبعین صلوة بغیر عمامةٍ۔

ونیز قطب العالم قدس سرہ میفرمودند کہ مقصود ایشان درین باب آنست
کہ بصورت فقہار باشند و در معنی عرفار و خلق از ایشان بہرہ مند گردند و محروم نمانند
و جامہاے تنگ آستین و دستار ہائے خود امروز مختص باہل دنیا و فساق گشتہ است کہ اکثر
و اغلب بپوشند ہم ازین است کہ بعضے صوفیان از جامہ بارانی کہ امروز خاصہ علمار دنیا است
احتراز دارند۔

ونیز قطب العالم قدس سرہ میفرمود کہ چون مشایخ و علمار رحمہم اللہ پیش ازین اہتمام
بر لباس جداگانہ و ممتاز از عوام نبود ہم ازان بود کہ روزے امام اعظم را در بیگار دیوان بردند
و بعضے گویند ہم ازان روز باز اہتمام لباس جداگانہ کردند و گاہ بودے کہ مصطفے علیہ السلام
جامہ فاخرہ خوب قیمتی پوشیدے کہ مصطفے علیہ السلام را در آن تکبر نبود اما کسے را کہ دران تکبر
بود حرام است ویرا پوشیدن آن جامہ۔

وفی فتاوی الظہیریۃ لاباس بلبس الثیاب الفاخرۃ اذ کان لا یتکبر بہا
لان التکبر حرام وتفسیر ذلک ان یکون معہا کما یکون قبلہا۔

و اما جامہ کہ مصبوغ بہ معصفر و زعفران بود صوفیان جایز ندارند زیرا کہ مصطفے علیہ السلام
گفتہ است القوا من الحمرۃ فانہا زی الشیطان و اما فقہارا اختلاف است بعضے
مکروہ گویند کراہیت تنزیہی نہ کراہیت تحریمی و بعضے مباح پندارند و بعضے لا باس
گویند وقد ذکر فی المطالب ویکرہ الثوب المعصفر للرجال وکان ابوحنیفہ
رحمہ اللہ یکرہ الرجال ان یلبس الثوب المصبوغ بالمعصفر والزعفران او بالورس

لا انزال الوراد فيه كذا فی التهذيب ۔

وروی عن محمد رحمة الله انه رخص به للشبان صفرة الثوب ايام عرسه كذا فی جامع الفقه واختلف فی لبس الثياب المعصفرة والمزعفرة والمورسة للرجال وكرهه الاكثرون لما روی عن عمر رضی الله عنه انه رای رجلا عليه ثوب احمر فقال دعو هذه البراقات للنساء واباحه الاخرون لما روی عن لقمان مولی كعب بن عمر انه قال لقيت اربعة وخمسة من اصحاب رسول الله صلی الله عليه وسلم يلبسون المعصفرة كذا فی كراهية فی الظهيرية ۔

و اختلفوا فی الثياب التی صبغت بالمعصفرة اباحها جمهور العلماء من الصحابة رضی الله عنهم والتابعين وبه قال الشافعی وابو حنيفة ومالك رحمهم الله و لكنه قال غيره افضل الاحتراز منها كذا فی الكاشف ۔

فی الحاصل مصطفے عليه السلام گاه ثياب فاخره بودے واكثر اوقات ثياب خشن بودی اولی آنست كه صوفی را جامه خشن بود و روايات بسيار در شرح رساله مكيه مذكور است بسبب اختصار نوشته نشد ۔

فصل نقلست ذكر افتاده در باب تواضع كه صوفی همچون زمين باشد در حق تواضع وفروتنی كه زمين را هر نيک و بد كه بے سپر ميكند ازوے خبر فروتنی نمی شود كذالک صوفی را اگرچه بر و نيک و بد رسد او را اخبر تواضع وا خلاص نبود ۔

قطب العالم قدس سره ميفرمود ند الصوفی من صفا من الكدر وامتلا من الفكر والقطع

الی اللہ من البشر واستوی عندہ الذہب والمدر۔

نقلست ذکر افتادہ کہ ابو عبداللہ بن خفیف گفتہ است کہ مرا رویم گفت اے پسرک من بگردان علم خود را نمک بگردان آدب خود را آرد این اشارت است کہ علم اگرچہ اندک باشد باید کہ آداب بسیار بود این دلیل است بر شرف و عظمت ادب۔

قطب العالم قدس سرہ میفرمودند از طاعت کردن بہ بہشت رسند و با آداب در طاعت بخالق بہشت رسند یعنی کہ ابلیس اگرچہ طاعت داشت بواسطہ ترک ادب کہ گفت انا خیر منہ مردود گشت و آدم علیہ السلام کہ ذلت داشت بواسطہ ادب گفت ربنا ظلمنا انفسنا مقبول گشت۔

نقل است ذکر افتادہ ومن اخلاقہم الحلم واز اخلاق صوفیان حلم است و حلم آنست کہ بار غیر کشی و بار خود بر وے ننہی۔

و حلمے کہ قطب العالم قدس سرہ داشتند مشہور است واللہ اعلم خبر مصطفی علیہ السلام بالاثر دیگر دیر انادر خواہد بود کہ دیدہ باشند بنظر انصاف بالیقین بگوید چنانچہ من میگویم کہ روزے حجامے مست و خشت بدست دشنام گویان پیش بندگی قطب العالم قدس سرہ بیدار شد و دی بوحشت و دشنام مشغول بود قطب العالم تبسم میکردند حضار مجلس ہمہ بغضب در وے نگاہ میکردند پارہ زدبر آوردند و بدست وے دادند و بکنار گرفتند حجام پشیمان شدہ در پاے مبارک او افتاد و در دان شد و کیفیات دیگر در حلم و تواضع او اگر نوشتہ شود بطول انجامد۔

نقلست ذکر افتادہ در حسن الخلق یعنی نیکو خوئی آنست کہ بار خلق بکشد و عفو را لازم گیرد

چنانچه می آرند که خواجه معروف کرخی رحمه الله یکبار در کناره دجله در آمد تا وضو کند مصحف و جامه خویش نهاد خود بتوضی مشغول شد زنی آن مصحف و جامه را بر داشت و روان شد خواجه بدید گفت ای خواهر من معروف ام باکی نیست بر تو پسری هست که مصحف بخواند گفت نه گفت شوهر هست گفت نه شیخ گفت ای خواهر مصحف مرا ده و جامه ببر۔

درین محل قطب العالم قدس سره میفرمود که روزی امام احمد حنبل وضو میکردند و دستار خویش را پیش نهاده بودند مردی آمد و دستار را گرفت و روان شد امام گفتند ای عزیز وهبت لک قل قبلت حتی یحل لک یعنی بخشیدم من ترا بگو که قبول کردم تا حلال گردد ترا اگر نمی گوئی من بخشیدم بخشیدم بخشیدم۔

نقلست ذکر افتاده که من عرف الله کل لسانه۔

درین محل حضرت شیخ سعد برد مضجعه از قطب العالم قدس سره پرسیدند که یکی گفت من عرف الله کل لسانه دیگری گفت من عرف الله طال لسانه ظاهر التعارض سے نماید۔

جواب فرمودند یکی محمول بر ذات داشت و دیگری محمول بر صفات پنداشت فالمعنی من عرف الله بالذات کل لسانه من عرف الله بالصفات طال لسانه چه کسیکه در معرفت صفات باشد وی را مقام تلوین است و کسیکه در معرفت ذات است وی را مقام تمکین است نه بینی که موسی علیه السلام مقام تلوین داشت زبان دراز کرد رب ارنی انظر الیک گفت حسین منصور نیز مقام تلوین داشت زبان دراز کرد انا الحق نواخت حق تعالی موسی را نیز دوخت

بلکہ بزعم لن ترانی مجروح گرد وحسین منصور را بردار رسانیدکہ افشاء الربوبیۃ کفر
خواجہ ما علیہ الصلوٰۃ والسلام مقام تمکین داشت زبان درازی نکرد رویت نخواست
سبب نخواست وے بخواست رساند -

نقلست ذکر افتادہ فان قیل ما الایمان یقال ھو تصدیق الرسول والرسالۃ
والمرسل فی جمیع ما جاء بہ پس اگر گفتہ شود چیست ایمان گفتہ شود در جواب آن
ایمان تصدیق داشتن فرستادہ شدہ را یعنی پیغامبر را و فرستادن خداے جبرئیل
را بر پیغامبر و فرستندہ را یعنی خداے را در جمیع چیزے کہ آوردہ است جبرئیل واین
عبارت از ایمان مجمل است و ایمان مفصل در رسالہ مکیہ مذکور است وآن اٰمَنْتُ بِاللّٰہِ وَمَلٰئِکَتِہٖ
وَکُتُبِہٖ است الیٰ اخرہ -

وایمان مجمل آنست کہ گوئی آمنت باللہ کما ھو باسمائہ وصفاتہ وقبلت جمیع احکامہ
یعنی این را بعبارت کوتاہ جمع کردہ اند قبول کردم دین مسلمانی را وانچہ اندروست و بیزارم از کفر
کافرے وانچہ دروست -

قطب العالم راقدس سرہ معتاد بودہ است کہ روزینہ وقت قیلولہ دو شب باحضور
تمام میخواندند و دیگرانرا ہمچنیز فرمودندو آن آنست قبول کردم دین مسلمانی را وآنچہ اندروست
وبیزارم از کفر کافرے وآنچہ اندروست واتوب الیہ واقول اشھد ان لا الٰہ الا اللہ
وحدہ لا شریک لہ واشھد ان محمدا عبدہ ورسولہ بعد ازان سہ کرت
این دعا میخواندند اللھم انی اعوذ بک من ان اشرک بک شیأ وانا اعلم واستغفرک

لما لا أعلم وأتوب اليه وأقول لا إله إلا الله محمد رسول الله ونزدیک فقها
ایمان مجمل معتبر است ونزدیک متکلمان ایمان مفصل معتبر است۔
ودر تمهید ابو بکر سلمی گفته است صحیح آنست که ایمان مفصل معتبر است پس ایمان مفصل باید
آورد تا باتفاق درست باشد وخروج از عهده بیقین آید۔
نقلست ذکر افتاده که سوال منکر نکیر مر ہمہ مردگان را از مومن وکافر خورد وبزرگ حق است اگرچه
کسے در آب مرده است یا دوه خورده است دو فرشته باهیبت ودرشتی بیایند بنده را بنشانند
وگویند من ربك ومن نبیك وما دینك چون بنده نیک بخت بود جواب گوید ربی
الله دینی محمد رسول الله ودینی دین الاسلام
سلطان العارفین را در خواب دیدند گفتند اندر گور حال تو چه بود گفت منکر نکیر آمدند ومرا
گفتند خدائے تو کیست گفتم روید او را بپرسید که بنده تو کیست که کار نه بدان خوب شود که من گویم
که وے آن منست چه کار بدان خوب شود که خداوند گوید وے آن منست۔
قطب العالم قدس سره میفرمود که بعد فوت بندگی مخدوم مولانا حسن را در خواب دیدند
وپرسیدند از سوال منکر ونکیر چه حال شد گفت چون ایشان در آمدند وپرسیدند که من ربك گفتم بگوئید
که این کدام من است فرشتگان درماندند بحضرت خدائے عرضه کردند که آن بنده چیزے
میگوید که مانمی دانم فرمان شد که حسن بنده عارف است بگذارید۔
ونیز **قطب العالم** میفرمودند بزرگی را منکر منکر سوال کردند وگفتند من ربك آن بزرگوار گفت
من رب یعنی کسیکه پروردگار تست وایشان معنی آن فهم نکردند ودرماندند بحضرت خدائے عرضه

کردند فرمان شد که ‌او جوابی که شاید و باید گفته شمار افهم آن کجا او بنده نیکبخت است بگذارید تا
در راحت باشد۔

نقلست ذکر افتاده که مصطفے علیه السلام مطیعان را شفاعت کند تا طاعت ایشان
قبول افتد و عاصیان را شفاعت کنند تا از عذاب دوزخ برهاند و صدیقان و اولیا و علما و
صلحا را نیز مقام شفاعت بود هر کرا در آن روز نزد خداوند تعالے منزلتے بود باذن الله مراحل
خود را اقرابتان و دوستان و آشنایان را شفاعت کنند۔

قطب العالم قدس سره میفرمود اگر کسے در دنیا یکے را آب وضو داده باشد و وے
در دوزخ بود متوضی را بیرون دوزخ به بیند و بشناسد بدان آشنائی ازو طلب شفاعت کند آن
متوضی شفاعت کند و یرا از عذاب برهاند۔

نقلست ذکر افتاده قال رجل للجنید صف الباری تعالی فقال هو بلا هو و لا
هوا لا هو لا هو فوعق الرجل وعقة فخر میتا گفت مردے جنید را که صفت کن
باریتعالے را پس گفت جنید رحمه الله علیه هو بلا هو ای هو الذات المقدسة
بلا هویة کهویة الممکنات و لا هو ا لا هو ای لا ذات الا ذاته پس چون آن مرد از
جنید هو بلا هو لا هو الا هو شنید پس بانگ کرد آنمرد بانگ کردنی پس بیفتاد آن مرد
مرده جان بحق سپرد ۵

در کوی تو عاشقان چنان جان بدهند	کانجا ملک الموت نگنجد هرگز

قطب العالم قدس سره میفرمود که هر اسمی در وقت گفتن بلب و دهان محتاج است اما

کلمہ ہیچ احتیاجی ندارد وبس کلمہ ہو را در گفتار ہیچ وجہ شان احتیاج نیست گوینده ہو را باید کہ باہیچ غیرے اتصال آرام نباشد-

درویشے بر سر راہی میگذشت سوال کردند از کجامی آئی گفت ہو کجا می روی گفت ہو مقصود تو چیست گفت ہو معبود تو کیست گفت ہو از ہرچہ سوال کردند جواب ہمین میداد کہ ہو ۵

از بس کہ دو دیدہ در خیالت دارم		در ہرچہ نظر کردم تو ئی پندارم

نقل است ذکر در منع رویت موسی علیہ السلام افتادہ حضرت قطب العالم قدس سرہ فرمود کہ در منع رویت موسی علیہ السلام حکمت نگاہ داشتن دل رسول بابود علیہ السلام در خبر است کہ چون جبرئیل صلوٰۃ اللہ علیہ این آیتہ رسانید فلما جاء موسی لمیقاتنا وکلمہ ربہ قال رب انی انظر الیک جبرئیل تا پیشتر کند گونہ روئے مصطفے علیہ السلام زرد گشت برپائے برخاست وبگفتن ارائے احد قبلی شافت تا چون جبرئیل علیہ السلام بگفت قال لن ترانی روئے مبارک وے بگونہ خویش باز آمد گفت الان طاب قلبی-

نقلست ذکر افتادہ کہ امر اللہ تعالےٰ تفہم العلو بالتقوی قال اللہ تعالیٰ واتقوا واعلموا وقال اللہ تعالیٰ واتقواللہ ویعلمکم اللہ فرمود خداوند تعالےٰ از جہتہ فہم کردن علم بہ تقوی نخست تقوی باید تا فہم علم چنانچہ شاید روئے بنماید گفت خدا تیعالےٰ واز خدا بترسید واز عذاب بپرہیزید پس بیاموزد خدا تیعالےٰ شمارا شرایع اسلام مقصود حضرت شیخ قطب الدین رحمۃ اللہ علیہ آنست کہ حق سبحانہٗ تعالےٰ دانستن را مبنی بر تقوی گردانید تا تقوی نبود

کمال دانش نشود-

قطب العالم شیخ مینا قدس سره میفرمود هر که تقوی و صلاح ورزد حق سبحانه تعالے بعضے علوم او را بے تعلیم روزی گرداند و فهم چنان شود تا چیزے را که غیر صالح و متقی بتمام روز فهم کند وے در ساعت واحد فهم کند-

نقلست ذکر افتاده فطوبا للعاقل المتقی الذی یختار الباقی و یذر الفانی و تجنب صحبة من لم یصحبه التقوی قولا و فعلا و اکلا و لباسا پس خنکی و خوشی باد مر عاقلے و متقی را آنکه اختیار میکند عقبی باقی را و ترک میدهد دنیا فانی را و می پرهیزد صحبت کسیکه صحبت ندارد باد تقوی در قول و فعل و خوردن و پوشیدن یعنی تقوی در قول و فعل و خوردن و پوشیدن باید کسی که تقوی چنین دارد صحبت او نشاید-

قطب العالم قدس سرهٗ میفرمود بزرگے از خراسان در ستنام رسید پرسید عالمے و متقی هست زیارت کنم سعد الدین مفسر نشان دادند چون پیش در او آمد دید که پسر گین گل آب میکردند بازگشت گفت او چگونه عالمی و متقی است که این پلیدی بر در و دیوار خود رواداردان الله یحب المتطهرین-

نقلست ذکر افتاده ان الله لا یحب المعتدین بدرستی که خداوند تعالے تجاوز کنندگان را دوست نمیدارد پس مقصود آنست که آنکسان را که حق تعالے موصوف بعدم دوستی خود گرداند بلکه مذموم داشت صحبت ایشان نشاید که از صحبت ایشان جز مضرت نیاید-

قطب العالم قدس سرهٗ میفرمود صحبت نیک دیرمی باید که تاثیر دهد اما صحبت بد زود اثر دهد پس

صحبت بدزود و رہا باید کرد تا زود اثر نشود صحبت نیک دیر باید کرد تا آنکہ اثر شود ہر دو صحبت فی الجملہ اثرے دارند قال علیہ السلام الصحبۃ توثر مردم ہم از صحبت نہال گردد ہم از صحبت خراب شود اگر صحبت نیک دارد نہال شود و اگر صحبت بد دارد خراب گردد عاقلان را از صحبت بد مصیبتے است عظیم و دردیست الیم و این مصراع میفرمود ع

	روح را صحبت ناجنس عذابیست الیم	

و این بیت نیز فرمود ع

آب را بین کہ چون ہمے نالد		دم بدم از ہمنشین ناہموار

پس صحبت با کافران و ظالمان و مفسدان روا نبود مگر آنکہ حاجتے داشتہ شود بر قدر حاجت رخصت بود در تفسیر گفتہ است کہ صحبت کافران زبان کار است و محافظت دین با الفت ایشان دشوار مخالفت با کافران و مصاحبت با ایشان بے ضرورت جایز نبود چون مسلمانی طبیب حاذق نباشد بر طبیب کافر نباید تا نبض و علت بنماید و چون کالاے کہ محتاج الیہ بر کافران باشد براے خریدن آن روند یا ماے کہ مسلمان سرہ کردن آن نمی داند کافر را نباید کہ سرہ کردن نتواند ع

خرانرا کسے در عروسے نخواند		مگر آن زمان کاب ہیزم نماند

پس چنانکہ با ایشان صحبت نشاید دوستی کردن با ایشان بطریق اولی نباید۔

قال اللہ تعالے و من یفعل ذلک فلیس من اللہ فی شئ الا ان تتقوا منہم تقیۃ ہر کہ این کار بکند یعنی دل بر دوستی کفار گمارد پس نیست او از خداے تعالی در ہیچ بہرہ

یعنی از ثواب خدای بہرہ ندارد مگر آنکہ از ایشان بپرہیزد یعنی پرہیز بدیشان نہ رسید نے۔
نقلست ذکرافتادہ اذکوشف بحقیقۃ الروح یری ذلک فی سورۃ الشمس چون
کشف کردہ شود سالک را بحقیقت روح بہ بیند سالک نور روح را در صورۃ آفتاب
یعنی سالک را چون انوار علوی پدید مے شود بصورت علویات چون ستارگان و آفتاب
و ماہتاب مے بیند ہم انوار روحانیت است کہ بر آسمان دل بقدر صفات آن ظاہر گشتہ است
تا چون آئینہ دل بہ کمال صفا گیرد پذیرای نور روح مے شود در نیمقام بر مثال خورشید
مشاہدہ مے افتد چند انکہ صفا زیادت تر خورشید درخشان تر باشد تا وقتے بود کہ در روشنی
کہ ہزار بارہ از خورشید صوری درخشان تر باشد و اذا کوشف بحقیقت القلب یری
ذلک صوفی صورۃ القمر و چون کشف کردہ شود سالک بحقیقت دل بہ بیند سالک
نور روح را در صورت ماہتاب یعنی چون آئینہ دل بتمام صفا صافی یابد درین مقام بر مانند ماہتاب
تمام بہ بیند اما اگر از کدورت بعضے ماندہ باشد ماہتاب ناقص بیند و اذا تجلی لہ صفات
القلب یری ذلک فی صورۃ الکواکب و چون تجلی شود مر آن سالک را صفات دل
بہ بیند نور روح را در صورت ستارگان یعنی چون دل بمقدار کوکبی صافی شود نور روح بمقدار کوکب
مشاہدہ شود گاہ بود کہ کوکب بر آسمان طالع شدہ بہ بیند گاہ بے آسمان بیند و این
ہمہ انوار روح است تا گفتہ اند کہ اگر آفتاب و ماہتاب و ستارگان در حوض یا در دریا در جوے
یا در چاہ بہ بیند این انوار روح بود و از محلہا مختلف باشد و اگر ماہتاب و آفتاب یکبارہ
بہ بیند ماہتاب دل بود کہ از عکس نور روح منور شدہ است و آفتاب روح باشد و فی۔

هذا التقسیم یمکن مداخلة الکذب ولکن لا سبیل المحض الکذب فیه لانه لا یخلوا من ادراک الروح فینبغی للمعبر والماول ان یخلص حقایق المدرکات الروحانیات من شوائب الخواطر النفسانیة ثم یعبر ویاوله درین قسم یعنی درین نمودارها که طفلان طریقت را مے شود ممکن است درآمدن کذب ولیکن نیست راه محض کذب را درو زیراکه آن نمودار خالی نیست از ادراک روح یعنی تواند بود که مرآن نمودار را حقیقتے بود که از روح باشد نه از خیال مجرد پس باید سزد مر تعبیر کننده خواب و اقعه را که خالص کند حقایق مدرکات روحانی را از آلایش خواطر نفسانی بعده تعبیر و تاویل کند آنرا پس هرچه مدرک روحانی بود آنرا روباصالح داند و واقع صادق خواند و تعبیر و تاویل کار هرکسے نیست شیخی کامل و عارفے شامل می باید تا این نمودارها و خوابهائے طفلان طریقت را در شرح و بیان آرد و مدرکات روحانی از آلایش نفسانی دور دارد تا حق را از باطل جدا گرداند و کار طلب بیشتر رساند۔

و بعضے خلوتیان پیش قطب العالم شیخ مینا قدس سرہٗ میگفتند که گاه در خواب میان خواب و بیداری مے بینم که مارا بهوا مے برند و در مقامی عالی یا بر گنبدے می نشانند بسیار لرزان و ترسان میشوم قطب العالم میفرمودند این لازمه گذشتن بر حزهٔ هواے است دل برین ها نباید و چیزے نباید شمرد که هیچ در هیچ است کار طلب و مقصودش متبرا است۔

و بعضے میگفتند که می بینم که حجرهٔ تمام بعطریات و خوشبو بها بر میگردد تا آنکه دماغ پر مے شود قطب العالم میفرمودند این همه چیزے نیست بذکر لا اله الا الله مشغول باید بود و احوال باید گفت۔

و بعضے میگویند چون با کسے تواضع میکنم یا قرآن میخوانیم نورسے پیش خود طالع وشائع
مے بینیم قطب العالم می فرمودند که قرآن نورسے دارد و ذکر نورسے دارد و وضو نورسے دارد
هر طاعتے نورسے داردو این غذاء طفلان طریقت است یربی بها اطفال الطریقت
پرورده میشود بدان غذاسے نورها طفلان طریقت ازین همت بیشتر باید کرد تا بنور
حقیقی باید رسید۔

فصل درذکر افتاده که قال بعض الکبار ان الشیطان اذا وجد جاهلاً لیس له
علوم الدین وقد کوشف بشئ من الغیب یضحك علیه ویستهزی به و
یستخفه بحرکات عجیبة کان یبول علیه ویریه قارورة فیها ماء الورد ویرش
علیه وان اللعین یجعل ذلك الضعیف وسیلة الی اغواء خلق کثیر ویجعله آلة
تضلیل به جماً غفیراً ولهذا قال النبی صلی الله علیه وسلم فقیه واحد اشد علی الشیطان
من الف عابد وهذا معقول فان الفقیه وان کان فقیها کسلان فی الطاعة
فانه یهدی امة عظیمة بفقهه وهذا لجاهل یغوی بعبادته ومکاشفة مع جهله
خلقا کثیرا گفته اند بعضے بزرگان بدرستی که شیطان چون بیابد جاهلی را که نیست مراد را علوم
دین حال آنکه مکاشفه کرده شده است آن جاهل بچیزے از عالم غیب بخندد شیطان برو
و سخره کند بوسے وسبک پندارد ویرا بحرکات عجیبه باشد که بول کند بر آن جاهل و بنماید ویرا
شیشه که دران شیشه گلابی بود رشاش کند و بمالد بر آن جاهل خوش گفت آنکه گفت ؎

هر شیخ که بے علم تراشد سرا	درهر و کمی سیلے البیس خورد

و هر بستی که شیطان لعین بگرداندن ضعیف را وسیله بسوی اغوای خلق بسیار
دیگر داند ان شیطان آن جاهل را آلتی که گمراه شوند بواسطهٔ او جماعتی بسیار و هم ازین جهت
گفته است پیغامبر علیه السلام و هر آئینه فقیهی واحد سخت تر است بر شیطان از هزار عابد جاهل
و این معنی آنچه پیغامبر علیه السلام گفت امری معقول است زیرا که هر بستی که فقیه اگرچه باشد
نادان کاهل در طاعت پس هر بستی که او راه نماید گروهی عظیم را بالفقه و علم خویش و
این جاهل بی راه گرداند بعبارت خویش و مکاشفهٔ خویش با جهل خویش خلقی بسیار را
یعنی عالم اگرچه نادان و کاهل در طاعت بود فی الجمله علم او نافع است و جاهل اگرچه طاعت و مکاشفه
عالم غیب دارد هم مضر است -

قطب العالم قدس سره سفر نمودند روزی جاهلی با عالمی عربده کرد که فقیه واحد چگونه
سخت تر بود بر شیطان از هزار عابد جاهل عالم گفت اگر استواری داری بیا تا بخانهٔ آن عالم اول
بر عابدی جاهل برفت و خادم را طلبید گفت برو بگو که حق سبحانه تعالی سلام میرساند طاعت
شما قبول افتاده است که جبرئیل علیه السلام را بر شما فرستاده است آن عابد جاهل زود
بالتعظیم تمام بیرون آمد باز ازو گذشتند بر فقیهی رفتند که او مست افتاده بود گفتند جبرئیل علیه السلام
بر شما آمده است که حق تعالی سلام رسانیده است و علم شمارا در حضرت خدا قبولیتی شده است
بمجرد شنیدن آن فقیه خواست که ایشانرا بزند دست بر خشت برد و گفت دور شوید که بعد
مصطفی علیه السلام جبرئیل را نزول نبود و خبر آن سرور دیر آمدنی نشود آن جاهل که عربده داشت شرمنده
شده باز گشت و عالم را بهجت و خوشی پیوست -

نقل است ذکر افتاده که منها ان یکون الصوفی قد جاوز عالم النفس والهوا الی عالم الحقیقة ووصل الی عالم الفناء والفناء عندهم ان لا یری شیئا الا الله ولا یعلم الا الله ویکون ناسیا لنفسه ولکل الاشیاء سوی الله تعالی فعند ذلک یتراءی له انه الرب اذ لا یری ولا یعلم شیئا الا هو فیعتقد لانه لا شیء الا هو فیظن انه هو فیقول انا الحق لیس فی الدار الا الله ولیس فی الوجود سوی الله ویعتقد من یسمع ذلک منه الحلول۔

و بعضے ازان القا آنست که باشد صوفی بدرستی که تجاوز کرده است از عالم نفس و هوا بسوے عالم حقیقت و رسیده است بسوے عالم فنا تفسیر فنا نزدیک این طائفه آنست که نه بیند چیزے را جز خدا و نداند هیچ چیزے را جز خدا و باشد فراموش کننده نفس خود را و هر چیزے را از جز خدا پس نزدیک آن نمودار شود مر او را بغلبهٔ حال و سکر بدرستی که او پروردگار است زیرا که نمی بیند و نمی داند چیزے را مگر خدا پس اعتقاد کند که بدرستی که شان انست که نیست چیزے مگر خدا پس گمان برد بدرستی که او خدا است پس بگوید در غلبهٔ حال و سکر بعد فراموشی نفس خویش را انا الحق چنانکه حسین منصور حلاج گفت و گوید نیست در خانه هیچ یکے مگر خدا چنانکه دیگرے بگفت و گوید نیست در وجود جز خدا چنانکه دیگرے بگفت و اعتقاد کند کسے که بشنود این گفتن ازان عارف فانی حلول را یعنی خدا در وجود فرود آمده است و این محض ضلالت است بلکه گفتن از ایشان از غلبهٔ سکر و حال بود که ایشان بمقامی رسیده بودند که خود را و هر چیزے را فراموش کرده بودند ظاهر است که اگر فراموشی نفس بود و غلبهٔ سکر

و محال نباشد گفتن لیس فی الدار الا الله یا وجود بودن خود کذب شود و کذب از ایشان محال بود پس آنچه حسین منصور گفت در عالم فنا و غلبہ حال و سکر بود و آنچہ بایزید گفت سبحانی ما اعظم شانی و آنچہ دیگرے گفت لیس فی الوجود الا الله لیس فی الدار الا الله و لیس فی جبتی الا الله ہمہ در عالم فنا و غلبہ حال و سکر بود درین حالت ایشان معذور اند۔

نقل است کہ چون مجنون از خود فانی شدہ خویشتن را فراموش کرد شیفتہ محبت لیلی شدہ دران حال از وے پرسیدند ما اسمک جواب داد اسمی لیلی نام من لیلی است۔

آرے اے عزیز این مقام بگفتار است نیاید و حقیقت این مقام اہل این کار دانند و نجات و خلاص یابند از اعتقاد سامع درین کلمات یعنی مثل انا الحق و لیس فی الدار الا الله و لیس فی الوجود سوی الله آنست کہ بداند و اعتقاد کند بدرستی کہ این گمان بردن عارف نبود ہرگز زیرا کہ فراموش کردہ است ہر چیزے را از دنیا و آخرت و فراموش کردہ است نفس خود را و صفات خود را و باقی ماندہ است دانندہ بخداے تعالی و بینندہ مر خداوند تعالے را بباطن خویش و در حقیقت ہر چیزے موجود است باقی است چنانکہ بود بودن صوفی در مقام فنا نیکوست و مقام فنا مقام رفیع و بلند است لیکن در وخوف غلط است ازین روے یعنی باشد کہ اہل فنا بغلبہ حال و سکر خویشتن را نگاہ داشتن نتوانند مثل این کلمات بگویند و معذور بود و در فہم دیگرے چیزے دیگر رفتہ و از غلط در رفتہ است عارف خداے را حلول نہاد ہم بدین در غلط بیفتاد۔

قطب العالم قدس سرہ میفرمود بعضے قول منصور حلاج را بتاویل دیگر گفتہ اند کہ دار دی

از خدا در فرود آمد ندائے شنید من یفدی روحه کیست که فدا کند جان خود را در راه ما فدائے

می سازد منصور گفت انا الحق ای انا الثابت علی فدای الروح یعنی من سزاوار

آن هستم که جان خود را فدا سازم پس علمای شریعت خواستند که او را بکشند در هر حین بود

که منصور متاول نشد تا دعوی کاذب نباشد هم از آن بود که علمای طریقت چنانچه خواجه جنید

و علمائے دیگر رحمهم الله موافق علمائے شریعت گشتند و بر دار نهادن او را اذن بکردند تا منصور

بر دعوے خود کاذب نبود بلکه در دعوی صادق بود -

و بعضے قول ابی یزید سبحانی ما اعظم شانی را نیز تاویل دیگر گفته اند آن آنست که بطریق حکایت

بر خدا بے بود چنانکه قاری میخواند انا الله لا اله الا انا فاعبدونی -

فصل ذکر افتاده و اما تعریف الولی الخاص فقد سئل النبی علیه السلام من اولیاء

الله تعالی قال الذین اذا راوا ذکر الله رواه ابو نعیم فی حلیة الاولیاء و فی الخبر الالهی

قال الله تعالی اولیاء من عبادی و احباء مائی من خلقی الذین یذکرون بذکرهم

و اذکر بذکرهم اما تعریف ولی خاص پس درستی که پرسیده شد پیغامبر علیه السلام را از اولیای

خدائے گفت پیغامبر علیه السلام آنانیک چون دیده شوند یاد کرده شود خدائے روایت کرده است

این حدیث را ابو نعیم در حلیة اولیا -

قطب العالم قدس سره بارها میفرمود که علامت ولی آنست که بدیدن وے خدائے

یاد آید و از غیر دل منزه گردد آمده است در خبر الهی گفت خداوند تعالے بدرستی که اولیاء من از بندگان

من و دوستان من از خلق من آنانکه ذکر کنند بذکر من و ذکر کنم من ایشان را بذکر ایشان یعنی

اولیاء خاص کسانے اند کہ ایشان در یاد من باشند و من در یاد ایشان باشم۔

نیز قطب العالم میفرمودند قدس سرہٗ نزدیک ولی خاص روا باشد کہ بداند کہ ولی است از بہر آنکہ این ولایت از کرامت و نعمت خداوند تعالےٰ است پس روا باشد کہ بداند چنانچہ چندین نعمت ہائے میداند پس دانستن وے مقتضی بسوے زیادت شکر باشد و بعضی گویند روا نباشد از بہر آنکہ این دانستن مقتضی بسوے خوف عاقبت و موجب امن باشد و درین خطرہ عظیم است۔

نقلست ذکر افتادہ عن انس رضی اللہ عنہ کہ البدلاء اربعون رجلا اثنی وعشرون بالشام وثمانیۃ عشر بالعراق کلمامات واحد ابدل اللہ مکانہ آخر۔

قطب العالم قدس سرہٗ میفرمودند ابدلان چون خواہند کہ یکے را در میان خویش در آرند برائے تصفیہ دل زعفران با شیر آس کردہ بدہند و بخورانند و این را اثرے ظاہر باشد گویند در میان ایشان بموازنہ چند درم سنگ چیزیکہ بطریق آب می باشد و آنرا چند رنگ است سفید ہم باشد و سرخ و زرد و سیاہ ہم باشد اما سیاہی روشن خوش منظر و آن چیز را بوئے اینچنین باشد کہ ہیچ خوشبوئے بدان نرسد و در کام او حلاوتے باشد کہ در چیزیکہ نباشد و دل را ازان فرحتے باشد کہ آنرا حد و اندازہ نیست از ایشان پرسیدند کہ این چیست و از کجاست گفتند در بیشہ بنی اسرائیل درختی ہفت ہشت باشد این باران درخت است۔

فصل فی خوارق العادات۔

نقلست ذکر افتادہ کہ ساریہ را یکے را از اصحاب بود امیر گردانید عمر رضی اللہ عنہ برلشکرے

و متوجه گردانید بسوی نهادند پس هرگاه که ملاقی شد ساریه را دشمنان موافق شد دیدن عمر رضی الله عنه دشمنان را روز جمعه که خطبه میخواند بر منبر که کمین کرده بود طائفه از دشمنان پس کوه ندا کرد عمر ای ساریه الجبل الجبل یعنی بپرهیز کوه را ساریه ندای عمر شنید گویند میان عمر و ساریه پانصد فرسخ بود راه پس مطلع شد ساریه ورای کوه را و هلاک گردانید آن طائفه را که در کمین بودند مانند این واقعات در مشایخان بسیار است۔

دران محل قطب العالم شیخ مینا قدس سره میفرمود که در ملفوظ سید محمد آورده است که مولانا فخر الدین بجلوری ارادت بشیخ الاسلام شیخ نظام الدین داشتند با اعتقاد که بر خواجه ما داشتند کم مریدی را باشد به پیر خود و درآورده با خواجه ما سیما صحبت داشتند و معامله اول حال خواجه ما را مطلع بودند مولانا شهاب الدین کنتوری را یاد میدهانیدند و میگفت شما یاد دارید آن شب خواجه ما غائب شد و آخر شب لنگی بسته و تیغی بدست خویش و موی تر کرده پیدا شدند پرسیدیم که حال چیست گفتند که در دریا جهازی غرق میگشت داد او را خلاص کردیم و فرمان شد بر دار ازهم خانه برای شرابی بیار یکسبوچه آوردم گفت مرا بده باز گفت بخور چون خوردم شهد بود شکر که در هیچ شایبه نباشد و در حلق من بود۔

نیز قطب العالم میفرمود که مولانا محمود مردی صالح و متعلم و حافظ مرید بندگی شیخ نصیر الدین بود مانا که زن مولانا را پریان یار بودند پری دختری زاده بود ناگاه از گاهواره فر یاد کرد اهل خانه تفحص حال او نمودند اثر دندان اطراف بازوی او ظاهر گشته بود و بر بازوی ما در نیز پیدا شده بحضرت خواجه این قصه گذرانید خواجه ما از تعویذ داد تا بر بازوی آن زن بست بامدادان دید که تعویذ

در بانده اونیست باز بحضرت خواجه آمد وگفت ای خواجه تعویذ را بردند فرمود ای مولانا
باز گردید چون مولانا در خانه رفت چه بیند که آن پری آمده است دیگر بید و فریاد می کند که آه بروید بر شیخ
بگوئید که حوران توبه کرد که باز درین خانه نیاید اما اگر خورم آید گناه برمن نباشد پرسیدند چرا میگوئی
گفت ما را پیش بندگی خواجه اینقدر مجال هست که قدری بر در او نشستن می یابیم امروز
فرمود حوران و حورزم را که او برادر منست بر در نشستن نمی دهند من میروم باز در خانه شما نیایم پیش
بندگی شیخ بروید و گذرانید مولانا باز بر تبرک خواجه رفت وقت وداع خواست که این قصه بگذرانید خواجه فرمود
هل مولانا باز گردید اصلاً گفتن ندارد -

ونیز قطب العالم میفرمود که در ملفوظ سید محمد آورده است که در عصر بندگی نظام الدین
جوانی بود نیک تندرست و توانا در انکاح کردند چندگاه بر آمد با زن فراهم نمی توانست
شد مردم خانه او متحیر شدند که این جوان همیشه بوناری و پریشانی کار او بود معامله زناشوئی
نمی تواند کرد بعد نکاح لاغر شد و رنگ رویش زرد گشته از احوال او پرسیدند گفت که بلائی
که بکس نمی توانم گفت به بعضی محبان خود گفت چون شب می شود عروسی می آید و هر دو دست
مرا پس پشت می بندد و این زن را فرود میگیرد و آنچه میخواهد میکند اگر میخواهم که با آن زن
در آیم فی الحال از جای پیدا میشود و مارا محکم می بندد و خود با آن زن در کار میشود و جیلخانه ما را
پیوند با شیخ بود و این قصه پیش شیخ آوردند فرمودند که میان شما کسی تواند که بیرون دروازه
کشمیر خسپد همان جوان که بآن بلا گرفتار بود گفت من بخسپم شیخ نوشته بدست او داد شبی
معین کرد که گیت بنه باشد نه فرمودند مرا یاد نمانده است وگفت اول آواز مهیب خواهی

شنید بعد ازان صورتها مهیب مانند پیل پیدا خواهد شد که صدا هیچو فیل شما باشد و کذلک
بعضی بر صورت بوزنه و بعضی بر صورت شیر و جز آن و تو اصلا نترسی بعد ازان مردی سفید پوست و جامه سفید بر اسپ سوار
و گرد و اطراف و چند پیاده با جامهای سفید بر صورت آدمیان پیدا شوند و تو کاغذ کشاده بدست گرفته بایست تا بدو نمائی
آن جوان در شبی که بندگی شیخ گفته بودند بیرون دروازه کشمیر در طاق بیرونی مانده قدری از شب گذشته بود همچنان آوازهای که بندگی شیخ
فرموده بودند بر آمد دانست که همانست که شیخ فرموده بودند همچنان شد او افتاده همه را میدید
بعد ازان آن جوان رسید سفید پوست با جامها سفید بر اسپ سوار و پیادگان سفید پوست
و جامهای سفید پیدا شدند جوان چون آن را دید از دور کاغذ کشاده بدست گرفته مقابله ایشان
ایستاد و یکی ازان پیادها دید که شخصی آزاد میان کاغذ دست گرفته ایستاده است پیش
آن سوار گفت که شخصی ایستاده است آن سوار ایستاده شد و جوان را طلبید و کاغذ را از دست
او گرفت و خواند به مجرد خواندن از اسپ فرود آمد جانب غیاث پور روی بر زمین آورد و گفت
ای جوان میشناسی آنکه بر تو حرکات میکند گفت آری اگر بهبینم بشناسم گفت تا آنها
که رفته بودند همه را باز گردانیدند و بر دعرض کردند خبر یک نفر کسی دیگر نماند جوان همه را دید و
او را نیافت گفتند چرا نمی شناسی گفت اگر آن شخص باشد بشناسم تفحص کردند که هیچکس مانده
است گفتند یکی مانده است گفت ابراهیم بیارید شاید همون باشد چون او را آوردند چه بیند که روی خود
بجامه پیچیده است گفت روی بکشای به مجرد کشادن روی او را جوان بشناخت
گفت این همان شخص است گفت بشنو ان خانه بندگان خدمت شیخ نظام الدین است و تو
ازین کار دست کوتاه کنی گفت هرگز از و باز نیایم که من عاشق آن عورتم گفت اگر ازان کار باز نیائی

ترا گردن بزنم گفت چاره همین است که تا جان من در قالب است هرگز او را نگذاریم بیانی را فرمود تا او را گردن بزدند و او را از تن جدا ساخت و مرا گفت ای جوان در حضرت شیخ سلام ما برسان و بگو که فرمان شما رسید بدبختی که در خانه بندگان بے ادبی میکرد او را قتل کردیم جوان در خانه خود آمد با زن خود چنانکه زن و شوہرے باشد واقع ساخت و پیش خواجہ رفت تا عرضداشت کند مجبور رفتن او پیش بندگی شیخ فرمودند باز گرد اصلا با چرا گفتن راضی نشدند فرمودند که این قوت از چه دست داد هیچ معلوم هست هر که از آن خدا شود همه از آن او شوند کسیکه او از آن خدا باشد او را زیان نرسد این آن سود انیست که درین هم زیانی باشد و همه سود درین سود است آنکه خدا را برای خدا پرستید و از ترس دوزخ و حرص بهشت پرستید او خدا را نپرستید۔

نقلست که مرشد کامل شیخ سعد قدس سره میفرمایند که روزے از بندگی قطب العالم شیخ مینا قدس سره وداع شده برای قدمبوسی والدین و ملاقات اقربا بجانب وطن خود که در قصبه ... نام بود می رفتم ایام بنگال بود و نالہ نا کا با کہ قریب قصبہ تو بان مشہور است رسیدیم آب بسیار با هیبت تمام سیلے داشت خواستم اسپ سوار از آن آب گذرم قدرے چند رفته بودم که از اسپ افتادم و غرق شدن گرفتم پیر دستگیر قطب العالم را یاد کردیم و شفیع آوردم پیر دستگیر قطب العالم را حاضر دیدم که ران مرا گرفته برآوردند و روان کردند۔

و نیز بندگی شیخ سعد میفرمایند که در شهر رمضان المبارک این فقیر تپ محرق داشت و چند روز بفاقه کشیده بود و غلبه تپ بسیار بود در هفدهم ماه مذکور حالت دشوار داشتم بر زمین قرار بود و نه بر

گہت کا ہے بر زمین می آرام و گاہے بر کشت می رفتم تا آنکہ شب شد پیش قطب العالم کس فرستادم تا حالت فقیر عرض کند۔

قطب العالم در خرچ طعام عرس بندگی مخدوم شیخ نصیر الدین قدس سرہٗ مشغول بودند شخصے چند نان مقدار یکان سیر با روغن بسیار تر کردہ و شکر آمیختہ آوردہ بود قطب العالم یک نان را برائے فقیر فرستادند و فرمودند کہ این نان تمام بخورید و ہیچ ازان نگذارید چند فاقہ کشیدہ بودم و تپ غالب داشتم و دران حالت دشوار اصلا بر طعام رغبت نبود امابر حکم فرمان پیر و حسن اعتقاد قصد کردہ تا اندک اندک او را بخوردم ہما تا کہ نان تمام خوردہ شدہ مرا خواب در گرفت و ہمدران درخواب بودم کہ بندگی قطب العالم سماع شروع کردند ناگاہ بیدار شدم و از تپ محرق ہیچ اثرے خود نیافتم برخاستم وضو ساختم و در مجلس سماع حاضر شدم صوفیان سماع می شنیدند و من ایستادہ بودم تا آنکہ قوالان این بیت را شروع نمودہ اند

رفتم بکلیسائے ترسا و یہود	ترسا و یہود جملہ را روبتو بود

مرا نیز ذوقے شد کہ برخاستم سماع شنیدن گرفتم تا چون دیرے شنیدم بندگی قطب العالم ضعف ملال یاد آوردند مرا گرفتہ درون حجرہ خود بردند قرار گیرانیدند بعد فراغ دستار سیاہ از سر مبارک خود بمن عطا فرمودند و مثل این واقعات بندگی قطب العالم بسیار اند این مختصر طاقت آن ندارد کہ بتمام در تحریر آرم۔

و یا آنکہ این واقعات مشایخ را کرامت گویند و کرامت اولیا نزدیک اہل سنت و جماعت جایز است و جواز وے در عصر پیغامبر و غیر پیغامبر واحد است۔

بعضے میگویند میان معجزه وکرامت فرقے نیست زیراچه هردو فضل الٰهی اند اگر در مظهر متبوع ظاهر شود معجزه نامند واگر در مظهر تابع ظاهر شود کرامت خوانند۔

و بعضے گویند در میان هردو فرق آنست که انبیا را اظهار معجزه باید اولیا را اظهار کرامت نشاید مگر از جهت ارشاد مریدے در ترغیب طالبے۔

یا آنکه خداوند تعالے ازبے قصد و بے اختیار او بروی ظاهر کند یعنی او بغلبهٔ وقتے باشد بغیر اختیار او از وے کرامتے ظاهر شود۔

یا آنکه از خدا اسے اذن یابد که چنین کرامتے اظهار بکن۔

یا آنکه اختیار بدست وے داده اند افعل ماشئت۔

یا آنکه از جهت باران دادن درمانده یا آنکه منکرے در شرع محمدی و در دین اسلام بے بیند شاید که اظهار کرامت کنند۔

چنانکه حکایت بزرگ شیخ شهاب الدین سهروردی مشهور است۔

قطب العالم قدس سره سیفرمود که در فواید الفواد آورده است که وقتے فلسفی بخدمت خلیفه درآمد و کتب نجوم بیاورد و خواست که خلیفه را از راه حق بگرداند و خلیفه هم بعلم او رغبت نمود این خبر بشیخ شهاب الدین سهروردی رسانیدند شیخ ملتفت شد و گفت هرگاه خلیفه بدان فلسفه میل کند جهانی ظلمت گیرد برخاست و بدر سراے خلیفه آمد دران وقت خلیفه با آن حکیم بدبخت خلوت کرده بود و بهمدرین علم و بحث او مشغول گشته به خلیفه خبر رسانیدند که شیخ شهاب الدین آمدند شیخ را درون طلبیدند چون شیخ درآمد خلیفه و حکیم را بپرسیدند که درین ساعت شما در کدام بحث بودید

خلیفہ گفت سخنے دیگر درمیان بود و بحث فلاسفہ را نہان میداشت شیخ معلوم کردند کہ بخلیفہ گفت در چہ بحث بودید چون مبالغہ شیخ بسیار بود شد حکیم گفت ما درین بحث بودم کہ حرکت فلک طبعی است۔

وحرکات سہ نوع است طبعی و ارادی و قصری۔

اما حرکت طبعی کہ بطبع خود بجنبد چنانکہ سنگی را از دست بگذارند البتہ برزمین افتد۔

وحرکت ارادی آنست کہ بمراد خود حرکت کند بہر طرف کہ خواہد

وحرکت قصری آنست کہ او را دیگرے در حرکت آرد چنانکہ مثلاً یکے سنگی در ہوا اندازد آن حرکت قصری گویند باز چون قوت او کم شود ہر آئینہ بخاصیت خود برزمین افتد آن را حرکت طبعی گویند اکنون ما درین بحث بودیم کہ حرکت فلک طبعی است شیخ فرمودند ہمچنین نیست وحرکت او حرکت قصری است گفتند چگونہ شیخ فرمودند فرشتہ ایست بر چنان صورت وہیئت فلک را او میگرداند بفرمان خدائے عزوجل چنانکہ در حدیث آمدہ است حکیم درخندہ شد شیخ خلیفہ وحکیم را از زیر سقفے کہ نشستہ بودند بیرون آوردند آنگاہ روے سوے آسمان کردند گفتند خداوندا آنچہ بندگان خود را مینمائی اینہا را بنمائی بعد ازان روے بخلیفہ وحکیم کرد و گفت نظر جانب آسمان کردند آن فرشتہ معاینہ بدیدند کہ فلک را میگرداند آنگاہ خلیفہ ازان مذہب بازگشت و بدین اسلام راسخ شد والحمد للہ علی ذلک۔

اما خوارق عادات قطب العالم شیخ مینا قدس سرہ کہ از سلف مسموع گشتہ بسیار اند و بعضے ازان مذکور میگردد۔

نقلست که شخصی مرید قطب العالم شد و پاره شیرینی که آورده بود او را قطب العالم قسمت
نکردند بمیان داود خادم سپردند که دفن کنید و میان داود بدانچه مامور شدند بعمل آوردند و ازین
خلاف عادت قطب العالم اهل مجلس متحیر شدند بعد از مدتی آن مرید را بدزدی گرفتند
در پیش حاکم که او را شمس خان میگفتند بردند حاکم از حال استفسار نمود و گفت که من مرید قطب العالم
هستم و چون حاکم با قطب العالم زبان و دل موافق نداشت دزد را بطریق اعتراض پیش
آنحضرت فرستاد که این مرید شما هست قطب العالم فرمود آری مرید ماست اما شیرینی او را خرج
نکردیم نگاه داشتیم بمیان داود فرمود تا شیرینی او را بیاورند و گفتند شیرینی خود را بگیرید و کلاه ما را
بدهید آن دزد پشیمان شد و الحاح بسیار نمود که توبه کردیم من بعد دزدی نخواهم کرد بعد ازان تائب
گشته هو الله الموفق زهی نظر ولایت قطب العالم رحمة الله علیه رحمة واسعة -

نقلست که شمس خان بحضرت قطب العالم اعتقاد راسخ نداشت روزی نیت کرد که حضرت
شیخ مارا اناری بدهند که دانهایش سرخ باشند و چار پهلو ترقیده باشد و آوان انار نبود
چون شمس خان پیش قطب العالم رسید بخادم فرمودند که در فلان طاقچه حجره اناریست بیارید
چون انار را حاضر کردند بهمان صفت دید که مطلوب شمس بود قطب العالم آن انار را به شمس خان دادند
و فرمودند اگر نمی داشتم از کجا میدادیم بفقرا امتحان خوب نیست شمس خان پشیمان شد -

نقل است که در مطبخ حضرت قطب العالم قدس سره آرد روزینه معین بود که نان آنچه
با آتش حلیم خرج میکردند تا بر اهل خانقاه وغیره کفایت میکرد رابته ازان قدر زیاده نبود دو بارها
شمس خان میشنید در سرش هوای امتحان افتاد یکی را بجاسوسی گذاشت که چون بخرج

طعام شروع کنند بما خبر رسانند تا هم بر سبیل احوال مجلس را معاینه کنم جاسوس همچنان کرد ناگاه
بعد فراغ طعام شمس خان با جماعه در خانقاه قطب العالم رسید و زیاده از چار نان واندک آش
حلیم که حصه میان داد و خادم باشد نبود قطب العالم فرمودند که سر ظرفهاے خوردنی را
بپوشید و چون شمس خان بنشست قطب العالم آب دست شستن طلبیدند میان داد
چون ظاهر الطعام ندیدند مکث کردند سه مرتبه طلب آب دست شستن کردند بضرورت بحکم
عربی طشت و مطهره آوردند و دست شمس خان با جماعه شو بایند آن حضرت ظرفهاے پوشیده
سر را پیش خود ماندند و سرها کشادند بسم الله الرحمن الرحیم میگفتند چار نان از خوان
می آوردند و پیش هر کی می نهادند تا تمام جماعه چارگان نان بایاره نانخورش رسید شمس خان
پشیمان شده در سرے خود را بر قدم مبارک حضرت قطب العالم نهاد التماس نمود که چیزے
میطلبم اگر بکرم مقبول شود عرض نمایم قطب العالم از بس که تواضع داشتند قبول نمودند شمس خان
گفت که تمناے من آنست هر وقت که من بخدمت مشرف شوم قدمهاے قطب العالم را
به ریش خویش افشانیم بعد فراغ طعام میان داد خادم برخاستند و عرض نمودند بزبان هندی
که گوسیان دستهاے ما را روزینه می سوزانند چرا از خوان غیب همین رنگ طعام نمیدهند قطب العالم
فرمودند میان داد و صاحب را یا عرض بنده قبول نمیکنند گاهے می شنوند۔

نقلست که پسر کلان شمس خان را مرض جزام حادث شده و در او بحضرت قطب العالم
قدس سره عقیده صادق بود برادرش زبان طعنه دراز کرد که عجب اثر خدمت شیخ ظاهر شد
که بجزام مبتلا شد ری آن مسکین اندوهگین بخدمت قطب العالم آمد عرض حال نمود آن حضرت زبان

ہندوی فرمودند کہ این بہوری است یعنی نمی‌خوری ولعاب مبارک خود را بر اندام او مالیدند خدا تعالی او را از بلای جزام خلاص داد صحت کلی روی نمود اما زان برادر کہ او را طعنہ کردہ بود رنجیدند تا او زود ہلاک شد ۔

نقلست کہ شیخ بدہ کہ یکی از مریدان صادق قطب العالم قدس سرہ بودند در آوان جوانی حلق لحیہ میکردند وقتی شیخ بدہ در بلدہ کالپی پیش عزیزی کہ ایشان را شیخ فتا میگفتند رسیدند آن بزرگوار فرمودہ کہ حلق لحیہ نامشروع است موافق سنت نگاہ باید داشت شیخ بدہ جواب دادند کہ تا دست مبارک پیر بر ریش من نرود نیا بد ریش نگاہ نخواہم داشت آن بزرگوار بجلال نگاہ کردند شیخ بدہ از پای افتادند و بیہوش شدند و تا شش ماہ بیمار ماندند گاہ بیہوش می آمدند گاہ بیہوش سے بودند و توجہ بہ پیر خود میداشتند و بعد شش ماہ قطب العالم در خواب فرمودند کہ جزرات و برنج بخور کہ زحمت سقامت بصحت مبدل خواہد شد شیخ بدہ بیدار گشتہ جزرات و برنج طلب نمودند و اطبا مانع شدند کہ بخوردن آن جزرات ہلاک خواہند شد شیخ بدہ قبول نکرد و گفتند کہ پیر ما فرمودہ است ما خواہیم خورد و بمجرد خوردن صحت کلی روی نمود بعد صحت تمام شیخ بدہ غسل کردہ و جامہ سفید پوشیدہ باز بخدمت شیخ فتا رفتند آن بزرگوار را چون نظر بر شیخ بدہ افتادہ بزبان ہندوی گفت پیر مینا عجب حمایت مرید خود کردہ زہی ولایت قطب العالم رحمہ اللہ علیہ رحمۃ واسعۃ ۔

نقلست کہ شخصی بجزام مبتلا شدہ بود التجا بہ شیخ بدہ آورد شیخ بدہ گفتند کہ از پیر خود عرض میکنم اگر اجازت مینماید ترا درون گنبد قطب العالم طلبیدہ شفاعت میکنم شیخ درون گنبد قطب العالم

درآمدند احوال او در اعرض نمودند بیرون آمدند و روز دیگران شخص را نزدیک دروازه روضه متبرکه
نشاندند خود نزدیک قبر فیض بخش آنحضرت رفتند خاک قبر مبارک را آوردند و در اندام
آن مجزوم می مالیدند و هر روز پنج شش قدم می بردند و او را می نشاندند و خاک قبر مبارک را
براندام او میمالیدند و اثر صحت هر روز ظاهر می شد و هر روز لعاب خود را هم براندام میمالیدند تا
بمراتب او را درون گنبد قطب العالم بردند و قبر صحت بخش آن حضرت را بوسه دهانیدند و
خاک او را براندامش مالیدند به برکت ولایت قطب العالم جذام او دفع شد و تمام صحت آورد
نمود و حضرت به شیخ بده شفقت بسیار داشتند و اگر گاهے شیخ بده مسافر مے شدند فرزندان
خود را به حضرت قطب العالم می سپردند آنحضرت محافظت ظاهری و باطنی مے نمودند بعد یکه در ان
خانه بدست مبارک خود در شبها می بستند که گرگ در آن خانه ایشان نه درآید -

نقلست شیخ راجو خواهرزاده قطب العالم قدس سره بجانب بهرایچ مے رفتند در راه
ایشان را شیر حمله کرد تا هلاک کند شیخ راجو قطب العالم را یاد کردند و در آن حین قطب العالم وضو
مے ساختند کوزه را بر زمین زدند حضار مجلس متعجب شدند ناگاه آن کوزه بر شیر رسید
و شیخ راجو را از شیر مستخلص گردانید و چون شیخ راجو بخدمت قطب العالم مشرف شدند خواستند
که ماجرا را عرض نمایند قطب العالم منع کردند -

نقلست که در بعضے مواضع که تعلق بقطب العالم داشت قدس سره آفت موش واقع شد
چنانچه زراعت را خراب می ساختند رعایا آن موضع چاره نداشتند عاجز آمدند به حضرت
قطب العالم خرابی زراعت را عرض نمودند آن حضرت گربه داشتند به اهل آن قصبه سپردند که این

گربہ را در زراعت خود گذارند رعایا گربہ را بحکم قطب العالم در زراعت خود گذاشتند بہ برکت ولایت آن حضرت در ہر قطعہ زراعت گربہ خود راعی نمود تا از ہیبت گربہ موشہا مندفع شدند وبقیہ زراعت سلامت ماند۔

نقلست کہ ملک نور الدین کہ یکی از بادشاہ شناسان وصاحب دخلان بلدہ لکھنو بود نزدیک خانقاہ قطب العالم بنیاد حوض کندن انداخت وقبور مسلمانان زیر خاک آن متواری می شدند از ان جہت مردم متشاکی گشتہ بہ حضرت قطب العالم عرض احوال نمودند آنحضرت اورا نصیحت کردند کہ دست ازین حرکات کوتاہ کنید او از غرور دنیا نصیحت آنحضرت نشنید قطب العالم فرمودند انشاء اللہ تعالے آب آن حوض نصیب خوکان خواہد شد وآدمی آب اورا نخواہند خورد بعد مرور زمانہ شہر لکھنو وسیع شد وآن حوض درون شہر واقع شد و از اختلاط آب آن حوض منجس گشت وخوکان از و بہرہ مند شدند بعد ازان در آن حوض آب ہم نماند سیرگاہ خوکان شد چنانچہ الحال معاینہ است۔

نقلست شخصے موذن جامع لکھنو کہ اورا مولانا بدہ ریش دراز میگفتند دختر او را جن گرفتار کرد بہیچ وجہ از دست جن خلاصی نبود ایسا آن دختر برہنہ مے بود بواسطہ برہنگی او را درون حجرہ انداختہ در را می بستند مولانا بدہ از عجز خود بہر جا کہ میدانست علاج او را خواہان میگشت و از ہیچ درست نفع نشد آخر الامر قطب العالم بر عجز حال او مہربان شدند وفرمودند کہ تختہ از مس ساختہ مقدار پنج شش انگشت بیار مولانا بدہ ہمچنان کرد قطب العالم بالائے آن تختہ مس از شنگرف چیزے نوشتند وفرمودند کہ این را ہمبر در نمازگاہ عید در دست گرفتہ بایست لشکر جن خواہد آمد با بادشاہ

آنها بگو که از حال آن دختر خبردار شود و آن متمرد که باوشورش می باشد او را البته از رسانند چون مولانا
بده آن تخته پس را گرفته در نمازگاه ایستادند لشکر جن گذر کردن گرفت چون بادشاه جن رسید
و آن تخته را بدید از اسپ فرود آمد و نشسته قطب العالم را بتعظیم تمام بجا آورد و استفسار حال
مولانا بده کرد به لشکر خود در افزود تا آن متمرد را تفحص نموده پیدا کردند و هر چند که مبالغه کرد که از آن
دختر بگذر قبول نکرد و آخر سر او را برید و گفت به حضرت قطب العالم سلام من برسان
و بگو آن متمرد را کشتم چون مولانا بده بخانه رسید دید که دختر درون حجره فریاد و زاری میکند
که مرا برای چه درون حجره قید کردند و جامه من چرا گرفتند جامهاے مرا بمن بدهید مولانا بده
گفت جامهاے او را باو بدهید که آن بان متمرد که باو مزاحم بود کشته شد دختر را از حجره بر
آوردن و جامه پوشانیدند و بر وی هیچ اثر از آن آسیب جن نماند چون مولانا بده پیش
قطب العالم رفت که احوال عرض نماید قطب العالم منع شدند و بکشتن آن بار
راضی نگشتند۔

نقلست که در آوان خوردسالی قطب العالم اسے تاس که راجه بکسر بود بر بلده لکهنو مستولی
شد خلایق درون قلعه در آمدند و محصور شدند تا مدت مدید اهل آن بلده حصاری بودند و
حضرت قاضی فریدون که بحکم رئیس العارفین قوام الحق والدین قدس سره مربی قطب العالم
بودند قطب العالم را هم درون قلعه بردند چون در قلعه گرانی و قحط سالی واقع شده قاضی فریدون
براے کفاف آن حضرت از قلعه بیرون آمدند و از لشکر کفار چیزے حاصل می نمودند و کفاف
قطب العالم می ساختند تا طفلی که تاب گرسنگی ندارد هلاک نشود بعضے از لشکر کفره گفتند

کہ تیرہا بہ فلان جانب راست نمیرود چپ و راست آن میگردد و در آن جانب قطب العالم بودند قاضی فریدون فرمودند کہ آن جانب تیر راست نخواهد رفت کہ مبنا آنجاست زہے ولایت قطب العالم و زہے اعتقاد قاضی فریدون رحمہم اللہ رحمۃ واسعۃ۔

نقلست در ایام خورد سالی کہ قطب العالم مے بودند قاضی فریدون رحمۃ اللہ علیہ مربی ایشان بودند گاہے آبی بر کف میکردند گنجشک می آمد و بر آن آب مے نشست قاضی فریدون گنجشک گرفتہ بقطب العالم میدادند تا بہ گنجشک بازی میکردند چنانچہ داب صبیان می باشد بعد زمانے کہ گنجشک را عاجز میدیدند قاضی فریدون بقطب العالم میگفتند اے فرزند گنجشک را بگو کہ برود گنجشک باجازت قطب العالم مے پرید و میرفت و این واقعہ بارہا بود رحمہما اللہ رحمۃ واسعۃ۔

نقلست کہ سلطان العارفین حضرت بدیع الدین شاہ مدار قدس سرہٗ چند سال در بلدہ جونپور تشریف داشتند و برائے نماز جمعہ حاضر نمے شدند سلطان ابراہیم بعضے علما را پیش حضرت شاہ مدار فرستادند تا عرض نمایند کہ اگر برائے نماز جمعہ حاضر شوند مردم مستفید گردند حضرت شاہ مدار بآن کسیکہ پیام سلطان ابراہیم بردہ بود فرمودند کہ تو در سخن فضولے نکنی ہر انچہ سلطان بگوید بما بگو و انچہ من بگویم بسلطان رسان و در میان کلام خود دخل نکنی باز فرمودند کہ بسلطان بگو کہ جمعہ بر یک کس فرض نیست آن جواب شاہ را بسلطان رسانید سلطان گفت کہ آن یک کس را استفسار نمائی کہ کدام اند حضرت شاہ مدار فرمودند کہ مسافر و زن و بندہ آمد و پیش سلطان شرح آن یک کس نمود سلطان گفت برسید

که شما در کدام فرقه داخل باشید آخر دو باز پیش خدمت حضرت شاه مدار رفت و آنچه
سلطان گفت پرسید شاه فرمود که مسافریم آن مرد جواب شاه را بسلطان رسانید سلطان
گفت باز که به پرسید که مسافر کدام کس را میگویند حضرت شاه مصلا بر داشتند و بر کتف مبارک
خود نهاده اند و راهی شدند و فرمودند اینست مسافر از جونپور انتقال نمودند به بلده لکهنو تشریف
آوردند و شخصی که زوجهٔ او مدت چهار ماه بیماری میکشید و از رمقی جان بیش نداشت چنانچه
صحت او نا امیدی روی نمودن آن شخص از بس که بازوجه خود محبت داشت متالم می بود
چاره نداشت چون قدوم شاه را شنود چشم پر آب و جگر کباب پیش حضرت شاه آمده
واستشفار زوجه خود نمود حضرت شاه فرمودند این ولایت را به شیخ مینا سپردند بایشان
رجوع نماد قطب العالم دران زمان شهرت کم داشتند آن شخص عرض نمود که شیخ مینا را
کجا یابم فرمودند در روضه شیخ قوام الدین می باشند و حضرت قاضی شهاب را همراه
کردند نشان داده اند تا بدان نشان تفحص قطب العالم بکنند و کیسه و مصلا نیز برای قطب العالم
فرستادند و فرمودند که بشیخ مینا بگوئید که زوجهٔ او را دعا کنید تا زحمت او بصحت بدل گردد
قاضی شهاب بان نشان که حضرت شاه فرموده بودند پیش قطب العالم آمدند و کیسه مصلا را گذرانیدند
و فرمودند که زوجهٔ آن شخص را دعا کنند تا صحت یابد قطب العالم گفتند من چه کس باشم
که پیش شما دعا بکنم شما خود دعا بکنید من آمین بگویم حضرت قاضی شهاب گفتند که شما دعا بکنید
که قسمت صحت او بدعای شماست قطب العالم بعد تجدید وضو آن مصلا را که شاه فرستادند
پیش انداختند و برای تحیت وضو ایستادند و از حسن ادب پای مبارک خود را بران

مصلا نماندند قاضی شهاب گفتند اے بندہ خدا اے پائے خود را بر مصلا بنهید که شما گزیده خدا هستید بر هر که لطف و کرم خدا باشد از شاه هم تعلق میکند بامر قاضی شهاب قطب العالم پائے خود را بر مصلا نهادند و چون از نماز بپرداختند فرمود این زن بیماری ندارد و از گرسنگی بیتاب گشته برنج پخته و شکر که آورده چند لقمه از و خورانند بکرم الله تعالی از صحت او را همان زمان ظاهر گشته حضرت قاضی شهاب دست مبارک قطب العالم را گرفته ایستادند ببانگ بلند گفتند هر که از مغرب بیاید یا از مشرق یا از شمال یا از جنوب پائے شیخ مینا را بوسد و برود که ولایت شیخ میناست و از آن تاریخ خاص و عام به ولایت قطب العالم شیخ مینا معتقد شدند رحمهم الله رحمة واسعة -

نقلست که حضرت قطب العالم شیخ مینا قدس سره در عنفوان جوانی برائے دیدن عم خود را که ایشان را کریم الدین نگاهسند در بلده جونپور رفتند خواجه کریم الدین که نویسنده سلطان ابراهیم بودند شنودند که قطب العالم می آیند خوشحال شدند اسپ و جامه پیشوا فرستادند و می خواستند که عجوزه خود را به قطب العالم نامزد سازند آن حضرت جامه نپوشیدند و بر اسپ سوار نشدند پیاده بشهر در آمدند و عم بزرگوار خود را دیدند و خوردنی که خواجه کریم الدین می آوردند نمیخوردند و بر چارپائی خواب نکردند بر زمین گاهے استراحت میفرمودند و اهل خانه و متعلقان خواجه کریم الدین متشاکی گشتند و بخواجه کریم الدین گفتند که این مرد دیوانه شرب است دختر را باو نامزد کردن مناسب نیست خواجه کریم الدین جواب دادند که او چنان دیوانه است که این نسبت قرابت کردن قبول نخواهد کرد هر چند که خواجه کریم الدین اظهار آرزوے نسبت

قرابتی کردن نمودند و در آن باب مبالغه کردند قطب العالم راضی نشدند خواجه کریم الدین
گفتند که درین ولایت از قوم ما کسی نیست دختر را برای که بدهیم و شما راضی نمی شوید قطب العالم
فرمودند انشاء الله تعالی دختر نخواهانند و در اندک مدت عجوزهٔ خواجه کریم الدین
جان بجان بخش داد میان قطب العالم و خواجه کریم الدین صحبت راست نیامده مهم النعام
فرزندان رئیس العارفین قوام الحق والدین که قطب العالم بر آن مهم متوجه شده بودند میسر
نشد در آن مدت که قطب العالم در جونپور تشریف داشتند دو مرتبه در مجلس سماع بخانقاه
شیخ الاسلام شیخ ابو الفتح قدس سره حاضر شدند و پایان می ایستادند که عادت ایشان
پایان ایستادن بود هر دو مرتبه شیخ ابو الفتح در عین رقص دست قطب العالم را بگرفتند
و از پایان به بالا می بردند و میفرمودند اینک قطب لکهنو قطب العالم باشارت آن بزرگوار
بالا می رفتند و باز پایان می آمدند بعد مرور زمانه چون زایر الحرمین الشریفین سلطان
العاشقین شیخ سارنگ قدس سره قطب العالم را خرقهٔ خلافت عطا فرمودند شیخ الاسلام شیخ
ابو الفتح قدس سره شنودند این بیت را خود خواندند ؎

هزاران درود و هزاران سپاس	که گوهر سپردند بگوهر شناس

رحمهم الله تعالی رحمة واسعة۔
نقلست که جوانی بود از قصبهٔ حاجی مو که قاضی چاند میگفتند قطب العالم قدس سره بآن
جوان میل داشتند آن جوان جدا گشته بکی جا گرشد قطب العالم چند مرتبه او را طلبیدند تاخیر کرد
باستانه بوسی مشرف نگشته آخر الامر این بیت نوشته باو فرستادند بیت

باهمه که در امید سے میدان که نیاسائی | زیر و زبر شش سازم زیرا که نوازه باسئے

ناگاه جنگ واقع شد و آن لشکر که در وقاضی چاند بودند منهزم گشته و قرات عظیم زاده قاضی چاند پریشان و سرگردان شده بخدمت قطب العالم رسیدند قطب العالم متبسم گشتند و اظهار تلطف بسیار کردند تا آن جوان خوشحال شد۔

نقلست که مغنی بخدمت قطب العالم قدس سره می بود چون ارباب ذوق اهل سرود را دوست مے دارند قطب العالم باو مایل بودند ناگاه از تحرک فلکی از آستانه مبارک آن حضرت جدا شده روزے قطب العالم او را یاد آوردند و فرمودند که بخاطر میرسد که اگر فلان مغنی برهنه و عاجز پیش ما آید او را جامهاے نو پوشانیم و باخراجات او خوب پردازیم قضا را او را حادثه دست داد که جامه وغیره او را تاراج کردند برهنه و پریشان گشته بآستانه بوسی قطب العالم رسید آنحضرت از راه کرم او را جامهاے نو دادند باخراجات او پرداختند و شفقت بسیار ظاهر نمودند چون آن مغنی آنچه قطب العالم در باب او فرموده بودند شنید کلمه بسیار کرد و بطریق مطایبه گفت که این چه تفاؤل بود که در باب ما کردند قطب العالم فرمود که ما چه بد گفتیم که او رجامه وغیره یاری دهیم این تفاؤل نیک بود رحمة الله علیه رحمة واسعة۔

نقلست که روزے مغنیان در آوان بهاگ بازی باین کلمات هندوی هو هو هولی ری کی بهاگ کو کهیلے ری سرود کردند قطب العالم را قدس سره رفت خوش شد و باستماع این کلمات برقص آمدند معاندان ازین واقعه زبان طعنه کشادند که شیخ مینا بهاگه بازی میکنند و همه مغنیان غلو کردند که این نوع نامشروع میشود باز داشت می باید کرد کسی تاب آن نداشت که ازین معنی ایشان

را اعلام کند مردی سپاهی را باستقلال تمام بود پیش قطب العالم رفت و بزانوی ادب
بنشست و خواست تا اعلام نماید و هنوز زبان بسخنی نکشاده بود قطب العالم بمغنیان امر فرمود
که همان کلمات هندوی بگویید مغنیان باز بنیاد آن سرود نهادند که هو هو هولی رسی کی پیاگ
کو کهیلی رهی قطب العالم را تواجد شد و دست آن مردی که برای اعلام آمده بود گرفتند و چند
قدم بردند و نیز از شراب این کلمات مست و لا یعقل شد و چنان بی اختیار رقاص گشته
که موی پیش پریشان شد و جامهای دریده گشتند و کتار از کمر جدا افتاده بعد از دیر
که آن مرد فرو نشانده شد و بخود باز آمده وضو تازه کرد بعد ادای تحیت وضو به عذرهای پیش
آمد و طلب عفو نموده پیش آن جماعة که برای بازداشت از استماع فرستاده بودند رفت
گفت شیخ مینا پاک میکند هر که تواند ایشانرا ازان بازی باز دارد بعد ازان کسی را مجال آن
نشد که در حضور رود و ازان مقوله تواند حرفی زد -

نقلست که روزی دیوانه مغلوب حال یکی از طالب علمان که در خانقاه قطب العالم
بودند نظر تیز دید تا آن طالب عالم بیهوش از پای در افتاد قطب العالم قدس سره شنودند از حجره
بیرون آمدند و فرمودند که از ناهم دیوانگی بجز و فرمودن قطب العالم ازین سخن دیوانه بیهوش
افتاد و انداشش اباسیه قطب العالم خواهر رضاعی داشتند که آن حضرت مدارات ایشان بسیار
میکردند چون معامله آن دیوانه را آن خواهر شنید غضبناک از خانه برآمدند و گفتند ای خونی مردم
را میکشی قطب العالم آب لب ریق خود را بآن دیوانه خورانند و باندام نیز مالیدند تا این دیوانه بحال
خود آمد و عذر کرده رفت -

نقلست قطب العالم قدس سره خانقاه گلین چوب پوش داشتند ناگاه آن خانقاه از غلبهٔ باران افتاد چند نفر درون خانقاه بودند زیر چوبها و سقف و گل و خاک متواری شدند و گمان آن شد که همه مردند قطب العالم فرمودند آن مردم را برآوردند هر که را برآوردند بحکم قطب العالم در آبے که زیر درخت خرما بود غوطه میدادند همه را غوطه دادند همه را خدایتعالی حیات بخشید مگر یک مرد که قطب العالم او را هیچ نفرمودند و بآب غوطه ندادند آن مرد فوت شد و حضرت قاضی محمد قدس سره هم ازان مردم بودند که خانقاه بر آنها افتاده بود و خدایتعالی صحتش داد -

نقلست شخصے بادرنگ کشته بود اول بار او که رسیده برائے قطب العالم قدس سره آورد آنحضرت از نور باطن دانستند که تلخ است تمام بادرنگ را خوردند به اهل مجلس چیزے ازان ندادند اهل مجلس ازین خلاف عادت متعجب شدند زیرا که عادت مالوف قطب العالم آن بود چیزے خوردنی اگر میرسید اولا به اهل مجلس میدادند حضرت شیخ سعد بخاطر رسانیدند که ایا در خوردن تمام بادرنگ و کسی چیزے ندادن چه حکمت بود قطب العالم جواب فرمودند میان سعد بادرنگ تلخ بود اگر یک چیزے ازو میدادم تلخی او ظاهر میشد و آن شخص را باعث ناخوشی خاطر میگشت ازانجهت تمام را خود خوردم تا کسے ازان تلخی مطلع نباشد و سبب رضائے آن شخص که او را آورده بود گردد زهے اخلاق آن حضرت رحمه الله تعالے رحمة واسعة -

فصل فی المتفرقات

حضرت شیخ سعد قدس سره از قطب العالم شیخ مینا قدس سره عرض نمودند که چون حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وسلم را معراج شد خدائے تبارک

و تعالےٰ بے کام و بے زبان فرمود السَّلَامُ عَلَیْکَ اَیُّهَا النَّبِیُّ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَکَاتُهٗ و حضرت رسالت پناه پیغامبر ما علیہ الصلوٰۃ والسلام فرمودند کہ اَلسَّلَامُ عَلَیْنَا وَعَلٰی عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِیْنَ و گناه گاران را یاد نکردند قطب العالم قدس سره فرمودند کہ از غایت تواضع گناه گاران را در خود کشیده در علینا داخل ساخت۔

نقلست کہ قطب العالم قدس سره هشتاد و چهار سال عمر داشتند و بتاریخ بیست و سیوم شهر صفر سنه هشتصد و هشتاد و چهار سال از هجرت ازین عالم فانی بسرائے باقی رحلت فرمودند چنانکه قائلی میگوید

روز سفر محمد میناے دین حلال	تاریخ بود هشتصد و هشتاد و چهار سال

و متروکہ قطب العالم هفت صوف پوشیدنی و چند دستار پشمین و جزوی کتب مانده و آن هفت صوف را بریدند و غلاف قبر مبارک آن حضرت ساختند و در مرض موت آنحضرت تا شش ماه بیماری کشیدند و دران مدت بیماری با کسے سخن نمیگفتند مگر گاہے یکدو سخن سگفته باشند و پایہاے مبارک خود را بجانب قبلہ دراز کرده می نشستند و بجانب آسمان نگاه میکردند و درون حجره می بودند چون دانسته شد کہ قطب العالم خاموشی گزیدند شخصے پیراهن پوشیده از حجره آنحضرت برآمد و گفت کہ قطب العالم این خرقه را بمن عطا فرمودند و کسے را مجال آن نبود کہ ازان حال از قطب العالم پرسد مگر حضرت شیخ قطب الدین برادر زاده صاحب سجاده گاہے یکدو سخن عرض میکردند از اشارت حضرت شیخ سعد شیخ قطب الدین قطب العالم را از خرقه آن مرد پرسیدند۔ آنحضرت فرمودند دروغ است تا سه بار مکرر کردند زہے بندگان خدا کہ از برائے جاه دنیوی برادلیاء اللہ

تہمت میکنند وازین افترای چہ سود برند ؎

تا چہ خواہے خریدن اے مغرور	روز در ماندگے بسیم و غسل

و ہمہ ران مرض مردی دیوانہ صورت ہوشیار سیرت رسید و از حالت قطب العالم مطلع شدہ گفت
شش ماہ است کہ شیخ مینا با خدای خود معانقہ دارد۔
نقلست کہ چون مدتے مرض قطب العالم متمادی شد و ضعف مستولی گشتہ گاہے
خبر فوت آن حضرت بطریق اراجیف در اطراف منتشر میشد روزے در مجلس سلطان حسین مرحوم
خبر فوت آنحضرت رسانیدند سلطان حسین تاسف بسیار نمودند و با اہل مجلس بروح پر فتوح آنحضرت
فاتحہ خواندند ہندو مردے حاضر بود گفت پیر ما فوت نشدہ است و از بس کہ آن ہندو بر آن
حضرت اعتقاد کمال داشت قطب العالم را پیر خود گفت سلطان حسین و اہل مجلس ازین سخن
متعجب شدند گفتند کہ از کجا دانستی کہ پیر تو زندہ است گفت وقتے کہ بندہ وداع میشد
فرمودہ بودند کہ بار دیگر ملاقات خواہم کرد و زبان قطب العالم ناودان قضاے ربانی است آنچہ
از لسان آنحضرت بر آید انشاء اللہ تعالے خلاف نخواہد شد چون مسافران از لکھنو
رسیدند معلوم شد کہ قطب العالم زندہ اند مردم از حسن اعتقاد آن ہندو آفرین کردند و آن ہندو
بار قطب العالم را پا بوس کرد۔
نقلست کہ وقتے حضرت شیخ سعد بر دمضجعہ بتاریخ بست و سیوم شہر صفر عرس حضرت
قطب العالم را در خیر آباد کردند شیرینی و سایر خوردنی را فراوان ساختند بعد خرج طعام وقت
نماز دیگر بروح پر فتوح آنحضرت در آنجا حاضر شد شیخ سعد عرض نمودند تا خیر اینجانب بکرم قدم رنجہ

کردند قطب العالم فرمودند که میان سعد امروز که بست و سیوم است مجلس عرس شیخ قطب الدین در لکهنو حاضر میباشم چون از انجا فارغ شدیم باینجانب آمدیم شیخ سعد بشنودن جواب آنحضرت بنهایت محزون گشتند و آه سرد از دل گرم پر درد بر آوردند و تحسر بسیار نمودند که این همه تکلیفات برای عرس حضرت کردیم هیچ محسوب نشد و دای بر ما و روز دیگر بتاریخ بست و چهارم شهر مذکور باز عرس کردند شیرینی و سائر خوردنی بسی وسیع ساختند و ازان روز عرس آنحضرت را بتاریخ بست و چهارم شهر مذکور التزام نمودند و حضرت سعد رحمة الله علیه در عرس قطب العالم خرچ وسیع داشتند که خلق انبوه جمع میشدند غیر خوان الوان صوفیان و سائر ارباب حاجات که در عرس آنحضرت حاضر میشدند زرهای نقد و پارچهای جامه و غیر ذالک میدادند و سرودگران هم بسیار جمع میشدند خرچ آنها از نقد و جامه و قبا و غیر ذالک فراوان بود رحمة الله علیه رحمة واسعة —

ذکر بعضی احوال رئیس العارفین محتسب السالکین شیخ قوام الملة و الدین قدس سره

العزیز بزرگی رئیس العارفین بسیار است از قلم نوشتن عاجز است شمه از احوال آن بزرگوار نوشته شد که کتاب خالی نباشد رئیس العارفین شیخ قوام الدین قدس سره چنان تارک دنیا بودند که انچه از غیب می رسید تا شب همه را صرف می نمودند هیچ چیز نگاه نمیداشتند

نقلست که رئیس العارفین محتسب درویشان شیخ قوام الدین در سماع بودند در آن حالت ذوق نیک دست نمیداد بخانه آمدند و تفحص نمودند که چیزی در خانه ما هست حضرت بی بی خاصه حامله بودند اندکی گور نگاه داشته بودند که بعد ولادت فرزند در کار خواهد شد رئیس عارفان فرمودند که من در فکر بودم که آیا چه چیز زنجیر پای گشته است همین گور بود در همان ساعت او را بکسی دادند

نقلست که شبی رئیس عارفان محتسب درویشان شیخ قوام الحق والدین در خواب بودند ناگاه بیدار گشتند فرمودند که چیزی در خانه هست که مانع خواب گشته چون تفحص کردند یم کوزه آب یافتند در همان زمان ادرا بردا شتند بمحتاج آب دادند۔

نقلست که رئیس عارفان و محتسب درویشان شیخ قوام الدین قدس سره روزی سگی را دیدند که گرسنه و عاجز است و آنحضرت هر سو فریاد کردند که کسی باشد که هفت چ مارا بدو سه گردهٔ نان بجز غرض که هفت چ خود را فروختند بگی گرسنه نان سیر خورانیدند۔

نقلست که رئیس العارفین شیخ قوام الملة والدین در حضرت دهلی حرسها الله من الآفات الدهر چندگاه متوطن بودند ملک العاشقین شیخ سارنگ قدس سره هم در حضرت دهلی مرید رئیس العارفین شیخ قوام الدین شدند و شیخ مبارک بجلوری که بآن حضرت محبت کامل داشتند ایشان را در لکهنو آوردند و مدفن رئیس العارفین در لکهنو واقع شد رحمة الله تعالی رحمة واسعة۔

نقلست که حضرت مخدوم جهانیان قدس سره باستصواب رئیس العارفین شیخ قوام الحق والدین قدس سره حضرت شیخ راجو را صاحب سجاده ساختند و پسر خود را خلیفه نکرد چنانچه مشهور است که حضرت مخدوم جهانیان نزدیک فوت خود از رئیس العارفین پرسیدند که پسر خود را جانشین خود بسازم یا شیخ راجو را صاحب خانقاه کنم رئیس العارفین عرض کردند که شیخ راجو هم خوب اند و میل آنحضرت آن بود که پسر خود را جانشین سازند چون رئیس العارفین از آن مجلس برخاستند حضرت مخدوم خادم را عقب رئیس العارفین فرستادند که بشنو تا چه گویند ایشان میرفتند و میگفتند که مخدوم میخواهند که کسی را جانشین کنند که درست آید ست هم نیکنند

و از من حلیم میکنند و چون حضرت مخدوم مقوله رئیس العارفین شنیدند حضرت شیخ راجو را صاحب
خانقاه ساختند حضرت بی بی زوجه حضرت مخدوم شنیدند که از برای شیخ قوام الدین شیخ راجو را
جای نشین کردند غضبناک برآمدند گفتند ای قوام الدین چنانچه نعمت مخدوم از فرزندان من
ضایع شدی بفرزندان تو هم نصیب نعمت نشود رئیس العارفین ازین سخن رقص کردند و گفتند
الحمد لله ایمان ما را دعا ربد نکردند نعمت بفرزندان گوهر گز نرسد و نتیجه نفس بی بی زوجه حضرت
مخدوم بود که رئیس العارفین شیخ نظام الدین که پسر آن حضرت بودند دعا ربد کردند تا از اسپ افتاد و
مرد و نعمت رئیس العارفین با و نرسید۔

نقلست که چون حضرت مخدوم فوت شدند و هنوز آن حضرت را دفن نکرده بودند که میان
فرزندان حضرت مخدوم و شیخ راجو منازعت سجاده شد و چند مجذوب در آنجا بودند گفتند
نزاع نکنید ما از مخدوم می پرسیم آنچه فرمایند عمل بکنید آن بزرگان از حضرت مخدوم گفتند که شما در حق فرزندان
بی شفقتی کردید حالا چه فرمائید حضرت مخدوم فرمودند میدانید که ولایت بدست من نیست
تصرف من جایز نیست شما آنچه مصلحت دانید بکنید آن بزرگان بحضرت شیخ راجو گفتند که شما را
از نعمت مخدوم مقصود است یا به خانقاه آنچه نصیب شما بود مخدوم ارزانی فرمودند با خانقاه چه
کار دارید خوب خانقاه بفرزندان آن حضرت باشد شیخ راجو خانقاه را بفرزندان آن
حضرت گذشتند۔

ذکر بعضی احوال ملک العاشقین زائر الحرمین شیخ سارنگ قدس سرهٗ۔

نقلست که ملک العاشقین قدس سره العزیز خسر پوره سلطان محمد بن سلطان فیروز شاه مرجوعی بودند و

خدمت سلطان فیروز میکردند تا بکمال دولت دنیاوی رسیدند و یکی از امرای عظیم الشان گشتند
و در عنفوان جوانی آنحضرت که در خدمت سلطان فیروز بودند چون حضرت مخدوم جهانیان
و حضرت شیخ راجو بحضرت دهلی تشریف می آوردند سلطان فیروز شاه اکثر خوردنی بدست
ملک العاشقین میفرستادند روزی شیخ راجو فرموده بودند که ملک سارنگ اگر پنج وقت
نماز را بطریق لزوم بر پای داری من پس خورده خود را بدهم ملک العاشقین قبول کردند شیخ
راجو پس خورده خود را گاهی به شیخ سارنگ میدادند بار دیگر آن حضرت بحضرت دهلی تشریف
آوردند فرمودند ملک سارنگ اگر نماز چاشت و اشراق را بر پا بداری ترا همراه خود بخوانیم
ملک العاشقین همچنان کردند تا گاهی حضرت مخدوم جهانیان و شیخ راجو شیخ سارنگ را همراه
خود میخوراندند ملک العاشقین در ایام خدمت رئیس العارفین شیخ قوام الحق والدین میکردند و تربیت باطن
یافتند و همدران حالت دنیاداری شیخ سارنگ را تلقین کردند و آخر اثر آن تلقین ظاهر شد که
شیخ سارنگ را آن ترک دنیا بالکلیه گشتند و آنچه داشتند بتاراج دادند و بجانب مکه معظمه متوجه شدند
و بسبب بزرگی ایشان دران سفر همراه بودند و چون عادت پیاده رفتن راه نداشتند بسی عاجز گشته
و پاهای ایشان آبله شد و به مجال قدم نهادن بر زمین نمانده بضرورت از قافله جدا ماندند
و سه روز قافله را ندیدند تا شبی ملک العاشقین پسر خود را فرمودند که چشم بر بندد و سه قدم برود ایشان
همچنان کردند چون چشم کشادند آتشی از نزدیک دیدند ملک العاشقین شیخ سارنگ فرمودند
که خبر گیر که این آتش افروخته است چون تفحص کردند معلوم شد همان قافله است که از و جدا شده
بودند شکر الله خدای عز و جل بجا آوردند و همراه قافله شدند تا بمکه معظمه رسیدند و ملک العاشقین

بعد ترک دنیا از حضرت شیخ یوسف ابرجی تلقین شدند و شیخ یوسف از مخدوم جهانیان تلقین داشتند۔

نقلست در ابتدای مسافرت میکردند و برای پابوس رئیس العارفین به لکهنو بر رسم آمدند شنیده که فوت رئیس العارفین شیخ قوام الحق والدین نزدیک رسید ملک العاشقین شیخ سارنگ حاضر نبودند رئیس العارفین فرموده بودند که اگر شیخ سارنگ حاضر می بود خرقه را باد میدادم حالا هم این خرقه را بگور میبریم و بهیچ کس خرقه ندادند مگر یک کفنی که جامه بغیر آستین می باشد بطریق امانت سپردند که این کفنی را بشیخ سارنگ خواهی داد و چون ملک العاشقین بعد چند روز از فوت رئیس العارفین رسیدند آن امانت را بایشان رسانیدند و ملک العاشقین بجست پیر خود شیخ قوام الملة والدین درین ولایت آمدند و در سارنگ پوره که خرابه بود متوطن شدند بادشاه وقت چند هزار تنکه زمین خرچ خانقاه ملک العاشقین فرستادند آنحضرت قبول نکردند و فرموده بودند که از دنیا گریختیم باز بان دنیا گرفتار شویم ما را همین خرابه بس است یعنی سارنگ پوره حضرت شیخ ابو قدس سره خرقه و امثال از جانب چشت و سهروردیه درین سارنگ پوره فرستادند و ملک العاشقین اکثر برای زیارت شیخ قوام الدین بلکهنو می آمدند و قطب العالم شیخ مینا قدس سره بخدمت ملک العاشقین شیخ سارنگ می بودند و خود را در تصرف آن حضرت کالمیت تحت ید الغسال سپردند و باشارت آنحضرت در روضه متبرکه شیخ قوام الدین ریاضتها میکشیدند و در سارنگ پوره هم می بودند تا شبی که عنایت لم یزلی کارگر شد ملک العاشقین نبیره خود را که ایشان را نیز مینا میگفتند آواز دادند که مینا ایشان در آن وقت حاضر نبودند قطب العالم

بعد زمانے حلوای رسید و شیرینی دیگر آورد گفت آن شیرینی که قبل ازین آورده شده بود ندانستہ
پسر من فرستاده بود نخورند این شیرینی که من آورده ام بخورند شیخ عادل را ازین معاملہ
محبت خدا تعالے مستولی شد و توجہ بمشائخ گشتہ چون نصیب ایشان از شیخ الاسلام شیخ
ابوالفتح بود توجہ بآن حضرت نمودند و لا قصیدہ متضمن احوال خود را نوشتہ بحضرت شیخ ابوالفتح
ارسال داشتند کہ ما پیر شدیم و ضعف تمام دست داده تجربہ کہ دندان ہم تمام ماندہ عبادت
و ریاضات از ما نمی شود تکیہ بر لطف آنحضرت داریم اگر بکرم قبول نمایند بہ بندگی بر سم
حضرت شیخ ابوالفتح فرمودند کہ برادرم شیخ عادل بر ما بار گران انداختند خوب قبول کردیم بیایند بدلہ
ایشان وظائف عبادات خود بجا خواہم آورد و چون شیخ عادل بخدمت شیخ ابوالفتح مشرف
شدند آن حضرت بعد دو سہ روز خرقہ خلافت بشیخ عادل عطا فرمودند و رخصت نمودند ازین
معنی یاران دیگر رشک کردند حضرت شیخ ابوالفتح فرمودند کہ شیخ عادل آتش و پختہ پنبہ خشک آوردند
ما تُفک زدیم تا آتش افروختہ شد۔

نقلست کہ وقتے حضرت شیخ سعد در لکھنو آمدند و بعد ازان بجانب خیر آباد متوجہ شدند
و بزیارت ملک العاشقین شیخ سارنگ نرفتند ملک العاشقین در خواب شیخ سعد را دیدند
و این کلمات ہندوی فرمودند کہ

اہومیت کا ہے چھودین چاہ ٹوٹا دیکھا جھوپڑا۔ یعنی چاسے آستانہ کم دیدند کہ نہ آمدند چون شیخ سعد
بیدار شدند محزون گشتند و با درد صد ہزار گریہ ہاے نمودند و خود متوجہ بجانب سارنگ پورہ
شدند و بزیارت آن حضرت مشرف گشتند و بقوالان فرمودند تا آن کلمات ہندوی بگویند

شیخ سعد بدان کلمات سماع داشتند و بعد ازان چون رخصت شدند بجانب خیرآباد رفتند۔

خاتمہ اے عزیز قطب العالم شیخ مینا قدس سرہٗ کافیہ از حضرت قاضی فریدن رحمۃ اللہ علیہ خوانده اند چنانچه بالا مذکور شد و علم دیگر از صرف و ریاست بیشتر بندگی قاضی منتجب رحمۃ اللہ خوانده قاضی منتجب حضور بود تا ترک دنیا و بعد مقتدا شدن قطب العالم چند سبق معدود از عوارف پیش بندگی شیخ اعظم ثانی رحمۃ اللہ علیہ خواندند عرض آنحضرت را به درس رفتن و سبق خواندن انکسار نفس بود چون آنحضرت بدرس برائے خواندن مے رفتند عام و خاص آنجا جمع میشدند و فتوحات میگذارند قطب العالم آن ہارا پیش استاد بزرگوار می نهادند اما شہر بندگی میک شنیدند حضرت شیخ سعد رحمۃ اللہ علیہ ہم از درس رفتن قطب العالم راضی نبودند و نمیتوانستند عرض کرد تا روزی عرض کردند که مخدوم ما مقصود صاحب عوارف ازان حضرت پوشیده نیست نهایت در بعضی عبارات احتیاج میشود آن ہم مخفی نخواہد ماند ازان روز قطب العالم بدرس نرفتند و ترک خواندن عوارف نمودند۔

قطب العالم شیخ مینا قدس سرہٗ را ملک العاشقین شیخ سارنگ قدس اللہ روحه از ہر دو جانب خرقه که ایشان را از حضرت شیخ راجو قدس سرہٗ رسیده بود مثال دادند یعنی چشت و سہروردی و یک پیراهن حضرت شیخ راجو که بایشان رسیده بود و یک پیراهن خود به قطب العالم دادند

و شجرہ مشایخ چشت اینست۔

الٰہی بحرمت رازو نیازیکہ بندگی حضرت سراج الملۃ والدین قطب العالم شیخ محمد المعروف شیخ مینا قدس سرہ باتو داشت -

الٰہی بحرمت رازو نیازیکہ بندگی مخدوم زایر الحرمین الشریفین ملک العاشقین شیخ سارنگ قدس سرہ باتو داشت -

الٰہی بحرمت رازو نیازیکہ بندگی مخدوم خواجہ ابو الفضل محمد بن احمد بن حسین الحسینی البخاری المعروف شیخ راجو قدس سرہٗ باتو داشت -

الٰہی بحرمت رازو نیازیکہ بندگی مخدوم جہانیان قطب العالم جلال الحق والدین حسین بن احمد بن حسین الحسینی البخاری قدس سرہ باتو داشت -

الٰہی بحرمت رازو نیازیکہ بندگی خواجہ نصیر الحق والدین محمود بن یوسف رشید اودہی قدس سرہ باتو داشت -

الٰہی بحرمت رازو نیازیکہ بندگی مخدوم خواجہ نظام الحق والدین محمد بن احمد بداونی قدس سرہ باتو داشت -

الٰہی بحرمت رازو نیازیکہ بندگی خواجہ فرید الحق والدین مسعود سلیمان اجودہنی قدس سرہٗ باتو داشت -

الٰہی بحرمت رازو نیازیکہ بندگی مخدوم خواجہ قطب الحق والدین بختیار اوشی قدس سرہٗ باتو داشت

الٰہی بحرمت رازو نیازیکہ بندگی مخدوم خواجہ معین الحق والدین حسن سنجری قدس سرہ باتو داشت

الٰہی بحرمت رازو نیازیکہ بندگی خواجہ عثمان ہارونی قدس سرہٗ باتو داشت -

الٰہی بحرمت رازونیازیکہ بندگی خواجہ حاجی شریف زندنی قدس سرہ باتوداشت
الٰہی بحرمت رازونیازیکہ بندگی مخدوم خواجہ قطب الدین مودود چشتی قدس سرہ باتوداشت۔
الٰہی بحرمت رازونیازیکہ بندگی مخدوم خواجہ ناصر الدین ابویوسف چشتی باتوداشت۔
الٰہی بحرمت رازونیازیکہ بندگی مخدوم خواجہ ناصر الدین ابومحمد چشتی باتوداشت
الٰہی بحرمت رازونیازیکہ بندگی مخدوم خواجہ قدوۃ الدین ابواحمد شرفہ باتوداشت۔
الٰہی بحرمت رازونیازیکہ بندگی مخدوم خواجہ ابی اسحاق شامی قدس سرہ باتوداشت۔
الٰہی بحرمت رازونیازیکہ بندگی مخدوم خواجہ ممشاد علو دینوری قدس سرہ باتوداشت۔
الٰہی بحرمت رازونیازیکہ بندگی مخدوم خواجہ ہبیرہ بصری قدس سرہ باتوداشت۔
الٰہی بحرمت رازونیازیکہ بندگی مخدوم خواجہ حذیفہ مرعشی قدس سرہ باتوداشت۔
الٰہی بحرمت رازونیازیکہ بندگی مخدوم خواجہ ابراہیم ادہم بلخی قدس سرہ باتوداشت۔
الٰہی بحرمت رازونیازیکہ بندگی مخدوم خواجہ فضیل عیاض قدس سرہ باتوداشت۔
الٰہی بحرمت رازونیازیکہ بندگی مخدوم خواجہ عبدالواحد بن زید قدس سرہ باتوداشت۔
الٰہی بحرمت رازونیازیکہ بندگی مخدوم خواجہ حسن بصری قدس سرہ باتوداشت۔

الٰہی بحرمت راز و نیاز یکہ بندگی مخدوم امیر المومنین علی ابن ابی طالب کرم اللہ وجہ با تو داشت۔

الٰہی بحرمت راز و نیاز یکہ بندگی خواجہ کائنات مفخر موجودات خاتم النبی محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وعلی آلہ واصحابہ وعترتہ با تو داشت۔

شجرہ سہروردیہ

الٰہی بحرمت راز و نیاز یکہ بندگی ملک المشائخ سراج الملۃ والدین قطب العالم شیخ محمد بن شیخ محمد قطب معروف بہ شیخ مینا قدس سرہ با تو داشت۔

الٰہی بحرمت راز و نیاز یکہ بندگی مخدوم زایر الحرمین الشریفین بدر السالکین قطب المشائخ شیخ سارنگ قدس روحہ با تو داشت۔

الٰہی بحرمت راز و نیاز یکہ بندگی خواجہ ابو الفضل محمد بن احمد بن حسن الحسینی المعروف بہ شیخ راجو قدس سرہ با تو داشت۔

الٰہی بحرمت راز و نیاز یکہ بندگی خواجہ جلال الحق والشرع والدین مخدوم جہانیان بن احمد ابن حسین الحسنی قدس سرہ با تو داشت۔

الٰہی بحرمت راز و نیاز یکہ خواجہ کبیر الحق والشرع والدین احمد البخاری با تو داشت۔

الٰہی بحرمت راز و نیاز یکہ بندگی مخدوم شیخ جلال الحق والشرع والدین حسین الحسنی البخاری قدس سرہ با تو داشت۔

الٰہی بحرمت رازونیازیکہ بندگی خواجہ کبیر قطب العالم بہار الحق والشرع والدین ابی محمد ذکریا قدس سرہ باتو داشت۔

الٰہی بحرمت رازونیازیکہ بندگی مخدوم شیخ الشیوخ شہاب الحق والدین السہروردی باتوداشت۔

الٰہی بحرمت رازونیازیکہ بندگی خواجہ ضیاء الدین ابی نجیب عبدالقاہر السہروردی باتوداشت۔

الٰہی بحرمت رازونیازیکہ بندگی مخدوم خواجہ وجیہہ الدین ابی حفص عمر السہروردی قدس سرہ باتوداشت

الٰہی بحرمت رازونیازیکہ بندگی مخدوم خواجہ محمد بن عبداللہ المعروف بعمویہ باتوداشت

الٰہی بحرمت رازونیازیکہ بندگی مخدوم خواجہ ممشاد دینوری قدس سرہٗ باتوداشت۔

الٰہی بحرمت رازونیازیکہ مخدوم خواجہ ابوالقاسم جنید البغدادی قدس سرہٗ باتوداشت۔

الٰہی بحرمت رازونیازیکہ بندگی مخدوم خواجہ سری سقطی قدس سرہ باتوداشت

الٰہی بحرمت رازونیازیکہ بندگی مخدوم خواجہ معروف کرخی قدس سرہٗ باتوداشت۔

الٰہی بحرمت رازونیازیکہ بندگی مخدوم خواجہ داؤد طائی قدس سرہٗ باتوداشت۔

الٰہی بحرمت رازونیازیکہ بندگی مخدوم خواجہ حبیب عجمی قدس سرہ باتوداشت

الٰہی بحرمت رازونیازیکہ بندگی مخدوم خواجہ حسن بصری قدس سرہ باتو داشت

الٰهی بحرمت راز و نیازیکه بندگی مخدوم امیر المومنین علی کرم الله وجهه باتو داشت -

الٰهی بحرمت راز و نیازیکه بندگی خواجه کائنات فخر موجودات سید المرسلین خاتم النبیین محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم وعلی آله واصحابه وعترته باتو داشتـ -

وخلفائے ملک العاشقین شیخ سارنگ سه کس بود نبیره صاحب سجاده شیخ محمد قدس سره قطب العالم شیخ محمد بن شیخ قطب المعروف به شیخ مینا قدس سره وشیخ حسام الدین صوفی قدس سره وغیر ازینه کس مذکور که بعضے مردم خود را نسبت خلافت بحضرت شیخ سارنگ کردند محض افترا بود -

وخلفائے قطب العالم شیخ محمد المعروف بشیخ مینا قدس سره دو کس بودند برادر زاده صاحب سجاده شیخ قطب الدین وشیخ سعد بن بدهن چنانچه بالا ذکر رفته است غیر از دو کس خلیفه دیگر آنحضرت نیست قطب العالم عین پیراهن شیخ راجو که از حضرت شیخ سارنگ بآن حضرت رسیده بود دیگر پیراهن خود بحضرت قطب الدین دادند و پیراهن حضرت شیخ سارنگ دیگر پیراهن خود را بحضرت شیخ سعد دادند وقطب العالم شیخ قطب الدین را پسر خود ساخته بودند فرمودند که از هر که شیخ قطب الدین راضی باشند من هم راضی باشم و از هر که شیخ قطب الدین راضی نباشد من هم راضی نباشم و از آن جهت شیخ سعد قدس سره تعظیماً بانفس پاکی شیخ قطب الدین برکتف مبارک خویش نهادند -

وخلفاء حضرت شیخ سعد قدس سره بست و چهار کس مشهور اند و چون در شب جمعه چهاردهم شهر صفر سنه خمس وتسعمائة جمال جهان آرائے قطب العالم را دریدند بگو کس را بآن حضرت گذارند والتماس خرقه برائے آن بزرگان نمودند قطب العالم قبول کردند فرمودند که شما قبول کرده خدا

شده بود هر کرا قبول خواهید کرد قبول کرده شد و اخواهید شد هر کرا در معامله خرقه داده فرموده که مثال هم نوشته بدهید و بهر کدام نصیحت هم نموده چنانچه در رساله حضرت شیخ سعد مذکور است بعده حضرت شیخ سعد بتاریخ بیست و چهارم شهر صفر سنه مذکور عرس قطب العالم کردند بنوعی که مامور بودند آن نه کس را خرقه با مثال و نصیحتها هم نمودند با ترتیب در معامله پیش قطب العالم گذرانده بودند۔

اوّل ـ شیخ محمود بن محمد بلخی لکهنوی۔

دوم ـ شیخ مبارک برادرزاده حضرت سعد۔

سوم ـ شیخ ملک شمس آبادی۔

چهارم ـ شیخ محمد بن مبارک بجلوری لکهنوی۔

پنجم ـ میان قاضی محمد بن الله ساکن کاکوری۔

ششم ـ شیخ چاند ساکن اینچولی۔

هفتم ـ شیخ راجا بن مینا ساکن کیولی۔

هشتم ـ شیخ اسکندر خیرآبادی۔

نهم ـ شیخ بدهن بلگرامی قدس الله ارواحهم۔ آن نه کس همه شاگردان حضرت شیخ سعد اند و بعضے ازان مدرسان صاحب تصنیف بودند در سنه ۹۱۶ ست عشر و تسعمایه چهار کس را بخلافت مشرف ساختند شیخ مصطفی ساکن سای پور و شیخ کدن دانشمند خیرآبادی و شیخ معظم گوپاموی و سید حامد لکهنوی قدس الله ارواحهم۔

بعده دو کس را بخلافت مشرف ساختند شیخ مبارک ساکن ردولی و شیخ علاء الدین ارزانی قدس سرهما

بعده ودر آخر عمر چهار کس را بخلافت مشرف ساختند شیخ محمود بن محمد برادر زاده حضرت صاحب سجاده وشیخ نصیر الدین برادر زاده شیخ ابراهیم برادر زاده شیخ ابراهیم بهوجپوری رحمهم الله۔

بعده وقت موت پنج کس را خرقه دادند میر سید خورد وقاضی نجخش ساکن دانسوه وشیخ برهان لاهرپوری وشیخ قاسم وشیخ چاند ساکن انجولی رحمهم الله رحمة واسعة۔

این فواید چند که میر سید محی الدین ساکن قصبه امیٹهی اقتباس کردند سنه الف واحد عشر بود التماس از بزرگان نموده اند که نسخه منقول عنه که ازان اقتباس نموده شده است خالی از رکت نبود لیکن بقدر امکان تصحیح نموده نوشته شد الیست امید تقصیرات معاف نمایند۔

تمت تمام شد کار هم

نظام شد

اطلاع

بدون اجازت این احقر العباد کسے قصد طبع نفرمایند ورنه بذریعه عدالت بعوض حصول فائده متحمل بار نقصان خواهد شد

المستدعی

سیاست تجلی علی سندیلوی

اشتہاری اشتہار

اس کتاب کا حق تالیف حسب منشاے ایکٹ ۲۵ سنہ ۱۸۶۷ء میرے نام محفوظ ہے لہذا کوئی صاحب بلا اجازت میرے اسکے چھاپنے اور چھپوانے کا قصد نہ فرمائین۔
خاکسار
سید مجتبیٰ علی۔
سندیلہ ہردوئی

مہتمم مرقع عالم کی مقبول تصنیفات

مولانا حکیم محمد علی صاحب اڈیٹر مرقع عالم کے پُر زور قلم نے اُردو لٹریچر کی دنیا مین جو نام اور شہرت حاصل کی [illegible] وہ محتاج بیان کی نہین یہ عام راے ہے کہ علمی مضامین کے رنگ مین ڈوبا ہوا جس طرح انکا قلم ناول نویسی کی سر [illegible] مین چلتا ہے اور جو جدت اور نازک خیالی انکی تحریرین ہے وہ آج کسی کو بھی نصیب نہین۔ اسلیے ہم انکی مفید تصنیفات [illegible] کی فہرست پبلک کے سامنے پیش کرتے ہین۔ فرمائشونکی تعمیل بذریعہ ویلیو پی ایبل ہوگی یا قیمت آنے پر [illegible]

نام کتاب	مضامین	قیمت
عبرت	یعنی جان وہنوریا کا دلچسپ تاریخی قصہ جو سنہ ۹۱ و ۹۲ء مین مرقع عالم کے ساتھ شایع ہوا ملک مین اس ناول کی بہت کچھ قدر ہوئی حسن وعشق کے جذبات اگر دیکھنا ہون تو اول تمام کر دیکھیے عقد پر محققانہ بحث۔ بالکل اچھوتا۔ یہ ناول تین حصون مین ختم ہوا ہے مجموعی قیمت	[illegible]
جعفر وعباسہ	ہرون الرشید کے زمانے کا ایک پر درد واقعہ حسن وعشق کی جیتی جاگتی تصویرین اسمین عورتون کے پردہ نکرنے کے نقصانات بہت کامیابی کے ساتھ دکھائے گیے ہین۔ بالکل درد الم۔ بس دل پکڑ کر رہجائیے گا	[illegible]
اختر و حسینہ	ایک دلچسپ اور دل تڑپا دینے والا ناول جسمین اس امر پر بحث کی گئی ہے کہ عورتون کو تعلیم کہان تک دینی چاہیے اور نارضامندی کی شادی کے کیسے برے نتایج ہوتے ہین یہ نہایت ایک بالکل سچے واقعے پر ناول لکھا گیا ہے جو بغیر اثر کیے نہین رہتا۔ دو حصون مین ختم ہو گیا ہے	[illegible]
مسیحاے عالم	حفظ صحت کی ایک بہت کار آمد اور مفید کتاب	۸
مرقع عالم سنہ ۱۸۹۶ء	یہ ان دلچسپ علمی اور تاریخی مضامین کا مجموعہ ہے جو سنہ ۹۶ء مین مرقع عالم کے ساتھ شایع ہوئے	۱۰
نیل کا سانپ	کلیوپٹرا اور انطانی کی حسرت بھری داستان۔ بالکل تاریخی واقعہ۔ حسن کی لگاوٹین اور عشق کے برے شغب	[illegible]
اہرام مصری	کب اور کس نے انکو تعمیر کیا۔ اسکے تفصیلی حالات جس سے مصریون کی لیاقت کا اندازہ ہو سکتا ہے	۲
مضامین مرقع عالم سنہ ۱۸۹۸ء	یہ ان مضامین کا مجموعہ ہے جو سائنس اور تاریخ کے رنگ مین بالکل ڈوبے ہوئے ہین	[illegible]

المشتہر۔ سپرنٹنڈنٹ مرقع عالم پریس ہردوئی

3 1761 07066354 7